



## БЕЗ СЛОВА НЕМАЄ МОВИ, А БЕЗ МОВИ – КНИГИ...



Діти, які читають, стануть дорослими,  
які думають...



**МЕДІАВІКОНЦЕ:**  
Музей книги і друкарства

## ІЗ ДЖЕРЕЛ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

Де сила не візьме, там розум допоможе.  
(Прислів'я)



**МЕДІАВІКОНЦЕ:**  
мультфільми



слухаємо

читаємо

розуміємо

взаємодіємо

досліджуємо  
різні види текстів



# МИ ЛЮБИМО ЧИТАТИ!

шукаємо і оцінюємо  
інформацію

інсценізуємо  
прочитане

створюємо  
власні тексти

пізнаємо  
світ емоцій,  
почуттів

## ЗДРАСТУЙ, РІДНА ШКОЛО І МІЙ ТРЕТІЙ КЛАС!

*Максим Рильський*  
Осінь тихенько на землю спускається...



**МЕДІАВІКОНЦЕ:**  
колаж – «Мій клас»



## ЗДІЙСНИТЬСЯ ВСЕ!

Відкриваємо  
скриньку очікувань.



**МЕДІАВІКОНЦЕ:**  
селфі

Олександра САВЧЕНКО

# Українська мова та ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу  
закладів загальної середньої освіти  
(у 2-х частинах)

## Частина 2



*Рекомендовано  
Міністерством освіти і науки України*

Київ  
**Оріон**  
2020

УДК 811.161.2\*кл3(075.2.)  
С13

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України  
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2020 № 271)*

**ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО**

Відповідно до Типової освітньої програми  
колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко

## Умовні позначення:



Звертаємо увагу.



Читаємо правильно.



Міркуємо і відповідаємо.



Досліджуємо текст.



Працюємо в парі.



Працюємо в групі.



Роз'єднай слова і прочитай.



Фантазуємо і створюємо.



Граємо сценку, виставу.



Дізнаємося значення слів.



Здобуваємо інформацію  
з різних джерел.

**Савченко О. Я.**

С13 Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО  
(у 2-х частинах) : Частина 2 // О. Я. Савченко. — Київ : УОБЦ  
«Оріон», 2020. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-991-024-0.

ISBN 978-966-991-019-6 (ч. 2).

**УДК 811.161.2\*кл3(075.2.)**

ISBN 978-966-991-024-0  
ISBN 978-966-991-019-6 (ч. 2)

© О. Я. Савченко, 2020  
© УОБЦ «Оріон», 2020

## ЛЮБІ ДІВЧАТКА І ХЛОПЧИКИ!

У новому підручнику з **літературного читання** ви прочитаєте різні твори — народні й авторські. У казках, віршах, оповіданнях відкриєте цікавий світ природи й дитинства, дізнаєтесь про те, як виникла й розвивалась наша мова, створювалися книжки.

Ознайомитеся з новими для вас видами текстів — *п'єсою, байкою, науково-художнім оповіданням*. Прочитаєте твори про почуття, які об'єднують нас; про історію рідного краю, видатних людей; про те, де знайти і як працювати з інформацією.

### Дослухаючись до порад учителів, співпрацюючи одне з одним:

- ◆ розвивайте вміння вдумливо читати й розуміти прочитане;
- ◆ досліджуйте зміст і структуру текстів різних видів;
- ◆ збагачуйте своє мовлення новими словами, образними висловами;
- ◆ міркуйте, висловлюйте своє ставлення до прочитаного;
- ◆ розрізняйте та правильно називайте жанри прочитаних творів;
- ◆ учіться інсценізувати прочитане, створювати свої тексти;
- ◆ удосконалюйте вміння знаходити і працювати з різними джерелами інформації.

**А головне —  
читайте  
із задоволенням  
щодня!**





## ЗРАСТУЙ, РІДНА ШКОЛО І МІЙ ТРЕТІЙ КЛАС!



Щороку вереснева стежечка запрошує вас до рідної школи. Радісні привітання, розповіді про літні враження наповнюють святкове шкільне подвір'я. Ось-ось розпочнеться перший у цьому навчальному році **урок літературного читання**, на якому ви ознайомитеся з новим підручником.

### Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- дізнаватися, як розпочинають новий навчальний рік ваші однолітки в різних країнах;
- визначати тему й головного персонажа прочитаного твору;
- розповідати одне одному про літні враження і прочитані книжки;
- створювати веселі колажі, про які розповідається в **«Медіавіконці»**.



Максим Рильський

## ТИХА, ЗАДУМЛИВА ОСІНЬ СПУСКАЄТЬСЯ...

Осінь на землю тихенько спускається  
в небі летить, наче птах.

Крілами-хмарами небо вкривається.

Пухом тумани із крил її падають,  
стеляться в вільних степах.

Літо зелене і радісне згадують.

Стріпує крилами осінь широкими,  
роси спадають у млі,

ллються крізь неї дощами-потокми.

Літо веселе, співоче минається,  
спокій стає на землі...

Тиха, задумлива осінь спускається...



- Послухайте вірш. Який настрої він передає?
- Чи помітили рядок, який повторюється?
- Ранню чи пізню осінь описано у вірші?
- У якому темпі, з якою силою голосу краще прочитати вірш? Прочитайте.
- Які порівняння використав поет, описуючи осінь?



Знайдіть у вірші слова, вжиті в переносному значенні. Поясніть, які ознаки осені вони передають.



## Скринька очікувань

Що кожен/кожна з вас очікує від уроків літературного читання? Запишіть удома свої побажання. На наступному уроці ми їх обговоримо, складемо у скриньку. Цікаво буде перед Новим роком пригадати свої очікування і визначити — що з них справдилось, а що ні.



## Вчимося слухати й розуміти текст

- ✦ Послухайте текст. Намагайтеся запам'ятати, про які країни в ньому розповідається.

*Ольга Морозова*

### ПЕРШИЙ ДЕНЬ У ШКОЛІ

Ви знаєте, як весело буває в цей день школярам. І новеньке вбрання, й багато-багато квітів, голосний веселий перший дзвінок! І найперший у житті урок.

А як в інших країнах відбувається в цей день?

В **Індії**, наприклад, навчання починається в червні, коли мине пора найбільшої спеки. Учитель поздоровляє тих, хто вперше прийшов до школи. Він читає їм давню народну казку, а потім всі діти вчать літеру А. Вони пишуть А і співають пісню про А. Батьки учнів одягають учителеві на шию вінок із красивих квітів.

Є в Індії і такі школи, де один день учні вчать без учителів. На цей день учні обирають з-поміж себе ніби учнівський уряд — парла́мент — і міністрів. Найголовніший з усіх міністрів — міністр дисципліни.

У **Японії** вчитися починають із квітня — тоді саме в цій країні цвітуть вишні. Учитель вітає дітей, а потім показує, де хто з учнів сидітиме. Показує він їм також і місце, де ставити взуття. Бо в Японії, як і в Індії, перед тим, як увійти до будинку, треба скинути черевики й залишити їх біля входу. Так само й у школі.

Діти у **Фінляндії**, вперше йдучи до школи, дають обіцянку, що не псуватимуть своїх гладеньких парт. І своєї обіцянки вони дотримуються не тому, що у Фінляндії за попс́вану парту доводиться платити гроші. А просто новенькі, чепурні, блискучі парти куди більше подобаються учням.





- На яку тему цей текст?
- Про початок навчання у яких країнах ви дізналися?
- Що було несподіваним? Новим?



Поставте одне одному запитання за прослуханим.



## ПРИСЛІВ'Я



Знання людині — що крила пташині.

### ЯК У НІМЕЧЧИНІ СВЯТКУЮТЬ ПОЧАТОК НАВЧАЛЬНОГО РОКУ

У Німеччині батьки дарують першокласникам і першокласницям величезний пакет, заповнений різними подарунками — солодощами, іграшками, а також корисними для школи речами. «Шкільний пакет», який здебільшого має форму конуса, чимало батьків майструють власноруч. Уперше такі ріжки для подарунків з'явилися у Німеччині ще майже 300 років тому.

Більшість дітей у Німеччині йдуть до школи в шість років. Навчальний рік починається в серпні. І для дітей, і для їхніх батьків школа є початком нового життя.

Готуючись до початку навчання, батьки купують першокласникам шкільний ранець. Часто він має міцний каркас, щоб книжки та зошити в ньому не заминалися, і щоб водночас був зручним.

У шкільному ранці має бути все необхідне для навчання: ручки, олівці, лінійки, зошити. Не менш важливою також є така річ, як бутербродниця. У Німеччині, особливо в початковій школі, часто немає обіду. Але учні мають час на легкий перекус. Тож потрібна спеціальна коробочка для бутерброда. Обідають



діти після школи вдома або в дитячому садку в спеціальній групі для школярів.

Не можна забувати і про фото на пам'ять. На таких світлинах діти тримають у руках пакет з подарунками, який часто більший за них самих.



Під час урочистої церемонії для першокласників і першокласниць учні старших класів разом з учителями влаштовують невеличкі вистави. У деяких школах до кожного першокласника або першокласниці приставляють помічника або помічницю з другого, третього або четвертого класу, котрий у перші дні допомагає новачкові, дає різні поради.

Для дітей проводять також екскурсію школою, показують їм їхні класи. Наступного дня новачки мають знайти дорогу до класу уже самі або ж у супроводі свого наставника.

*За матеріалами інтернет-джерел*



- На яку тему цей текст? Чому не вказано його автора?
- Знайди і прочитай, що має бути у шкільному ранці першокласника та першокласниці у Німеччині. А в нашій країні?
- Що тобі сподобалося в цій розповіді? А що здивувало?



Поставте одне одному запитання за прочитаним.



Відчиняєш, утворівшись, мандрівниці, олов'яними.

Алла Коваль

## ЗНАЙОМІ НЕЗНАЙОМЦІ

(Скорочено)

Слово «школа» є в багатьох мовах. З'явилася школа як навчальний заклад дуже давно, 24 століття тому.

На українські землі школа прийшла тисячу років тому. А по дорозі до нас грецьке слово «схóле» і стало школою.

Ти щодня відчиняєш двері свого рідного класу. Тут тебе зустрічають твої однокласники і однокласниці, твоя перша вчителька або вчитель.

Прийшло до нас слово «клас» із латіни, утворившись від слова «класіс», яке означає «група людей».

А ось нарешті й рідна парта. Може, хоч вона не є чужинкою? Ні, вона теж, виявляється, мандрівниця.

У стародавніх школах учні сиділи на довгих лавах біля столу. Та згодом їх розділили, розсадили по двоє: апарт — «збоку, окремо». Слово «апарт» є і у французькій, і в німецькій мовах. Ти, напевно, вже встиг у тому слові впізнати свою парту?

Чи не задумувався ти над походженням таких слів: бук, буква, буквар?

Чи не родичі вони часом? І чиї вони, ці слова? Слово «бу́ки» прийшло до нас від прадавніх наших сусідів — герма́нців. Означало воно в них і букове дерево, і до́щечку з бука, на якій писали, і літеру, вирізану на буковому брусочку.

А олівець... Чи він теж чужинець? Слово «олівець» теж із дуже давніх часів. Пов'язане воно зі словом «о́лово» — назвою металу.



Олов'яними паличками в дерев'яній оправі люди писали до 17 століття, а потім винайшли олівці з графітом, якими користуємося і ми.



Пригадуєш, як вчителька вперше викликала тебе до дошки? Уперше тебе слухав увесь клас. На дошці ти мав писати два найрідніших слова — *мама й мова*. Ти взяв до рук крейду, підійшов до дошки. Уяви собі, що обидва ці слова — мандрівники.



Такий вигляд мав олівець 300 років тому.

*Крейда* зовсім не крейда, вона — «крéта», точніше, глина з острова Крит, який далеко від України.

Крету, тобто таку саму глину, знайшли в себе германці. Назву цієї глини вони трохи змінили — на «кря́йде». А від германців слово примандрувало в Україну.



Українське слово «дошка» походить від грецького слова «ді́скос», що означає круг, диск, підставку для їжі.

У германців воно означало «стіл». Від них це слово потрапило до нас. Але в наших предків уже було слово «стіл», тому слово «дошка» стало позначати квадрат, на якому різали, подавали хліб, овочі, м'ясо.

І тільки згодом дошка з'явилася в класній кімнаті.



- Прочитай текст. Які слова для тебе незрозумілі?
- Що нового ти відкрив/відкрила для себе?



**Робота в парі.** Перегляньте текст. Знайдіть і прочитайте слова, які прийшли до нас із грецької мови.

- Звідки в українській мові з'явилися слова «*буква*», «*крейда*», «*дошка*»?



**Обміняйтесь думками:** що ви знаєте про походження назв іншого обладнання, яким користуєтесь у школі?



Далі ви прочитаєте уривок з повісті американської письменниці **Меґан МакДоналд «Джуді Муді»** про перший день навчання цієї дівчинки у 3-«Т» класі. У початкових класах деяких зарубіжних країн кожен навчальний рік дітей навчає інший учитель і в іншому приміщенні.



У серії про пригоди веселої Джуді Муді вийшло вже більше двадцяти книжок. Багато з них перекладено українською мовою.



Знайоміться, повісьте, велетенська, приклéлася, мініатюрний, колекціоную, пластмасовий.



**Головний персонаж**

*Меґан МакДоналд*

### ДЖУДІ ЗНАЙОМИТЬСЯ З НОВИМ УЧИТЕЛЕМ

Коли Джуді Муді підходила до свого 3-«Т», там стояв її вчитель, пан Тодд, і запрошував усіх до класу.

— Клас, будь ласка, повісьте рюкзаки на гачкі й покладіть сумочки з обідами на полицки, — сказав пан Тодд.

Розпочався урок. Пан Тодд повернувся обличчям до класу. На дошці великими літерами було написано: ВЕЛЕТЕНЬСЬКА СИРНА ПІЦА.

— Велетенська сирна піца — це на обід? — запитала Джуді.



— Це для словотвору, — пан Тодд підніс палець до губ, ніби це був секрет. — Ви побачите.

— Візьміть аркуш паперу і запишіть п'ять різних слів, захованих у написі на дошці, — ВЕЛЕТЕНЬСЬКА СИРНА ПИЦА.

Джуді взяла коробку новеньких «буркотливих» олівців, розмальованих скаженими мордочками. «Буркотливі олівці — для абсолютно різних настроїв, — писалося на пакунку. — Чи ви коли-небудь бачили олівець, який виглядає так, ніби вранці встав не з тієї ноги?».

Чудово! Нові «буркотливі» олівці допомагали їй думати. Вона знайшла слово ЛІКАР, ЛИЦАР, БАТА, заховані в написі пана Тодда. Та замість них написала:

1. Ні. 2. Ні. 3. Ні. 4. Ні. 5. Ні.

— Хто хоче прочитати класу свої п'ять слів? — запитав пан Тодд.

Джуді підняла руку.

— Джуді?

— НІ, НІ, НІ, НІ, НІ! — виголосила Джуді.

— Це одне слово. А треба ще чотири. Піди й напиши їх на дошці.

Джуді Муді не написала ЛІКАР, ЛИЦАР і БАТА. Замість цього написала ЛИС і ТІНЬ.

— А як щодо слова ЛИСТЯ? — запитав Рокі.

— У нас немає літери «Я», — відповів Френк Перл.

ВЕЛЕТ — написала Джуді.

— Ще одне слово, — нагадав пан Тодд.

ПІТ — написала Джуді.

— Чи можеш ти скласти речення з будь-яким із цих слів? — запитав пан Тодд.

— Лис побачив тінь велета і спітнів.



Увесь клас аж ліг від сміху. А Френк так сміявся, що й закашлявся.

— Ти сьогодні не в гуморі? — запитав пан Тодд.

— Гррр, — відповіла Джуді Муді.

— Це дуже недобре, — сказав пан Тодд. — А я якраз хотів запитати, хто хоче піти до секретарки й забрати піцу. Це сюрприз із нагоди початку нового навчального року.

— Піца? Піца! Справді? — клас збуджено гудів.

Джуді Муді хотіла піти по піцу. Вона хотіла відкрити коробку. Хотіла отримати маленький триногий пластмасовий столик, який притримував верхню частину коробки, щоб вона не приклеїлася до піци.

— Тож хто сьогодні хоче забрати піцу? — запитав пан Тодд.

— Я! — закричала Джуді.

— Я! Я! Я! Я! Я! — хором кричав увесь клас, махаючи в повітрі руками, як вітряками.

Рокі мовчки підняв руку.

— Рокі, чи не принесеш ти нам піцу?

— Звісно, принесу! — відповів Рокі.

— Везунчик! — сказала Джуді.

Коли Рокі повернувся з піцою, клас затих. Усі жували малесенькі квадратики сирної піци й слухали, як пан Тодд читає оповідку про пса, який їв піцу з ковбасою.

Коли він закінчив читати, Джуді запитала:

— Пане Тодд, чи можу я подивитися на ваш маленький столик для піци?

— Ця штука таки схожа на мініатюрний\* столик. Хоча раніше я цього не помічав.

— Я колекціоную їх, — сказала Джуді.



— Ось що я тобі скажу, — почав пан Тодд. — Ця річ — твоя, якщо завтра прийдеш у доброму гуморі. Як думаєш, ти можеш пристати на цю пропозицію?

— Так, пане Тодд! — вигукнула Джуді. — Так, так, так, так, ТАК!

*Переклад з англійської Наталії Ясіновської*



*Мініатюрний* — тут: дуже маленький.



• Про що ви прочитали? Назвіть дійових осіб оповідання.

• Хто головний персонаж?



• Чи зацікавила вас розповідь про навчання ровесників в іншій країні? Що було несподіваним?

• Розгляньте обкладинки книжок (с. 11). Чи такою ви уявляєте Джуді?

• Як Джуді хотіла привернути до себе увагу вчителя?

• Які епізоди, що сталися на цьому уроці, трапляються у вашому класі? Розкажіть.



### **Головний персонаж**

*Марія Манéру*

## **ШАРЛОТТА ОТРИМУЄ... ТРИНАДЦЯТЬ БАЛІВ!**

Шарлотта була дуже розумною дівчинкою та отримувала гарні оцінки: десять із математики, одинадцять з англійської мови, одинадцять з рідної мови. Одного разу вона отримала найкращу оцінку — дванадцять балів!

Батьки з гордістю ділилися з усіма сусідами:

— Ви знаєте? Шарлотта отримала дванадцять балів!

Відтоді будь-яка оцінка здавалася занизькою для дівчинки, тож Шарлотта вирішила схитрувати. Учениця розв'язала складне завдання з математики та поставила собі оцінку, яка була вищою за найвищу — тринадцять балів. Батьки були глибоко вражені:

— Тринадцять! — вигукнули вони. — Але ж чи існує така оцінка?





— Звичайно, — відповіла Шарлотта. — Вона найвища.

Батьки хотіли похвалитися своєю дитиною та кинулися розказувати про це всім навкруги:

— Шарлотта отримала тринадцять балів!

Новина́ перехóдила з вуст у вуста та дійшла до вчительки Шарлотти, яка добре знала, що отримати тринадцять балів неможливо. Тож вона вирішила провчити дівчинку.

— Я вирішила, що з цього моменту найнижчою оцінкою буде тринадцять, а найвищою — двадцять, — сказала вчителька своїм учням.

Та дізнавшись про те, що тринадцять балів відтепер найнижча оцінка, усі почали насміхатися з Шарлотти та з її тринадцятьох балів!

— Ніколи більше не буду хитрувати, — запевнила Шарлотта.

Із того часу вона раділа усім гарним оцінкам. Адже вона більше не потребувала високих балів, щоб здаватися розумнішою.

*Переклад з іспанської Ольги Соколової*



- Чи зацікавило тебе оповідання?
- Хто головний персонаж твору? Якою ти уявляєш дівчинку?
- Чому Шарлотта вирішила схитрувати?
- Який висновок із цієї історії ти зробив/зробила?



**Перевір**, чи так ти розумієш вислови:

- *шила в мішку не сховаєш* — те, чого не приховаєш, бо воно само себе виявить;
- *водити за носа* — обдурювати кого-небудь; не виконувати обіцяного або приховувати щось;
- *зарубати собі на носі* — добре, надовго запам'ятати.



## МЕДІАВІКОНЦЕ: КОЛАЖ «Наш клас»



**Кола́ж** (від французького слова, що означає «склеювати») — це композиція з природних матеріалів, аплікація із тканин різної фактури або мозаїка з фотографій. Колажі можуть бути на різні теми.

Під час створення колажів використовують вирізки з газет, журналів, фотографії, написи, окремі букви, власні малюнки тощо.



Які колажі ви бачили? **Розгляньте** зображення колажів на обкладинці і сторінках підручника. Розпізнайте, які матеріали були використані для їх створення.



Роздивіться колаж на с. 4 цього підручника. Якій темі він присвячений? Що б ви хотіли в ньому додати або змінити?



Пофантазуйте разом, яким може бути колективний колаж на теми «Наш клас», «Найкраща школа».

## ЯК КРАЩЕ ПРОВЕСТИ ПРЕЗЕНТАЦІЮ КОЛАЖУ

**Важливо дати відповіді на запитання:**

- ✓ На яку тему колаж? Яка його ідея?
- ✓ З яких матеріалів він зроблений?
- ✓ Чим він відрізняється від малюнка? Світлини?
- ✓ Чим ви задоволені у створенні колажу, а чим ні?
- ✓ Що б хотіли змінити в цій роботі, створюючи інші колажі?



**Робота в групі.** Створіть колективні колажі та представте свої роботи у класі після вивчення цього розділу.



## ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

### Знаю...

- ◆ З яких мов до нас прийшли назви відомих предметів?
- ◆ Що означає слово *колаж*?
- ◆ Чим особливий початок навчального року для першокласників і першокласниць у Німеччині?
- ◆ Яким віршем розпочинається розділ? Хто його автор?

### Розумію, можу пояснити...

- ◆ Чому в різних країнах новий навчальний рік починається в різний час?
- ◆ Чому Шарлотта вирішила поставити собі тринадцять балів?
- ◆ Чим мене зацікавила інформація про створення колажів?
- ◆ Який настрій створює вірш «Тиха, задумлива осінь спускається...»?

### Вмію...

- ◆ Поставити запитання до прочитаного твору.
- ◆ Визначити в тексті послідовність опису подій.
- ◆ Знайти слова, вжиті в переносному значенні; пояснити їхню роль у розумінні змісту твору.
- ◆ Визначити ставлення автора до зображених подій.

### Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ *Мені сподобалося, як розпочинають новий навчальний рік у ...*
- ◆ *Мене здивувало, як виправила свій вчинок ...*
- ◆ *Мене розвеселила розповідь про те, як в американській школі ...*
- ◆ *На уроках літературного читання мені сподобалось ...*



## БЕЗ СЛОВА НЕМАЄ МОВИ, А БЕЗ МОВИ – КНИГИ...



**Слово, мова, книга...** Без них не можна уявити нашого життя. Вони несуть світло знань, дають людям змогу почути та зрозуміти одне одного.

У цьому розділі **ви прочитаєте** вірші й оповідання про те, як виникла й розвивалася наша мова, як створювалися книжки, як їх потрібно читати й берегти.

**Читаючи твори цього розділу, ви будете:**

- визначати нову інформацію;
- дізнаватися значення незнайомих вам слів;
- запам'ятовувати відомості, які виділено в тексті;
- знаходити у тексті ключові слова;
- добирати заголовки до частин тексту; вчитися стисло переказувати прочитане;
- у **«Медіавіконці»** познайомитесь із Музеєм книги і друкарства.



Мова для нас — явище звичне. Здається, вона існувала завжди. Але це не так. Українська мова, якою ми зараз розмовляємо, розвивалася протягом багатьох століть. Розвивається вона й нині.

Дізнаватися про значення старих і нових слів, їх походження дуже цікаво й повчально. Інколи історія одного слова може багато розповісти про давні події, відкриття, зв'язки між народами.

Досліджуючи таємниці мови, учені відкривають не лише історію слів, а й життя народу, його душу.



Захопливі розповіді про те, як приходять до нас нові слова, хто їх придумує, як вони мандрують світом, створила відома вчена-мовознавиця **Алла КОВАЛЬ**.



## Досліджуємо текст



Безпосередньо, первісна, скоцюрбилась, щільніше, геніального, супроводжували.



**Безцінний скарб**

Алла Коваль

НАША МОВА  
(Скорочено)

### Якими були люди до винайдення мови?

Прислухайтесь: з ранку й до вечора навколо вас звучить мова. Ось у сусідній кімнаті з кимось розмовляє мама, з вулиці долітають ледь чутні голоси людей. Ми всі так звикли до цього, що майже не помічаємо звучання мови. Ми чуємо її лише тоді, коли вона звернена до нас безпосередньо\*.

А тепер припустімо на хвилинку, що мови нашої — та й інших мов на землі — ще немає. Якою була б земля? Якими були б ми? Навіть уявити важко, яка б це



була сумна й похмура картина: немає великих міст, ба, навіть малих сіл, не ходять поїзди, не літають літаки, немає автомобілів, скрізь тихо, пусто й сумно.

А хто там б'язко визирає з печери? Та то ж п'рв'сна людина! Скоц'юрбилась від холоду й страху, щ'ільн'ше натягає на голі плеч'і якусь шкуру, ст'орожко оглядається... **Такими наші пращури\* були колись, такими б надовго вони зоставались, якби не зробили ген'ального в'дкриття: в'найшли мову.**



*Безпосередньо* — прямо.

*Пращури* — далекі предки.



- Про що йдеться в першій частині опов'дання?
- Знайди в тексті пояснення, чому ми майже не помічаємо звучання мови.
- Яке ген'альне в'дкриття зробили наші предки?

### **Чому поява мови докорінно змінила життя людей?**

Мова допомагала людям порозумітися між собою, ставала у пригод'і нашим предкам у їхньому важкому житт'і. Р'азом, усім великим родом, легше було корчув'ати ліс, звільняючи місце для посівів, разом прируч'ати, а потім п'асти худобу. І якщо раніше кожен сам повинен був додуматися до того, як зробити ту чи іншу роботу, то, маючи мову, можна було розповісти молодшим про все, передати їм св'ій досв'ід. І тепер кожному наступному поколінню людей не треба було розпочинати все із самого початку.

Мова п'рв'сних людей була дуже б'дною. Вона складалася з небагатьох слів. Значення кожного такого слова було неч'тк'ім, його супроводжували жестами, які допомагали людям порозумітися. Та минали стол'ття, змінювалися люди, розвивалася й мова...



- Що для тебе було новим, несподіваним у цій розповіді?
- Чим мова допомагала людям? Що для тебе є незрозумілим? До кого ти звернешся за роз'ясненням?



**Поміркуйте разом!** Чому поява мови докорінно змінила життя людей?

- Поставте 2–3 запитання до прочитаного.

## Дивовижний вінахід

**А далі сталася подія величезної ваги: люди вінайшли письмо.** Наше слов'янське письмо — знайоми й звичні літери абетки — пройшло довжелізнний шлях, поки дійшло до нас. Поклав початок цьому один дуже давній і беручкій\* народ — фінікійці, які жили за 30 століть до нас. Їхнє письмо запозичили й вдосконалили стародавні греки.

**Слов'янська азбука була зроблена за зразком грецької.** До 24 грецьких літер було додано ще 19. На наші українські землі ця азбука прийшла понад тисячу років тому. Увесь цей час вона змінювалась, аж поки не стала такою, якою ми сьогодні й користуємося. **Важко навіть сказати, скільки людей протягом століть доклали зусиль, щоб сьогодні ми з вами могли писати й читати.**

Скільки мов на Землі? Вважають, що приблизно 5 тисяч.


Українська мова належить до високорозвинених мов світу. Багато зробили для її вдосконалення письменники та письменниці, вчені, видавці книжок, газет і журналів, освічені люди різних часів. **Почесне місце належить Тарасові Григоровичу Шевченку, який обробив, відшліфував і показав світові дорогоцінне каміння — мову простого, пригнобленого тоді народу України...**





Багато нових слів ми запозичили у своїх близьких і далеких сусідів.

**Уся наша планета оповіта невідимими шляхами, що ними мандрували й нині мандрують слова.**

 Аджевсінародивусічасинавчалисяодинводного. Навчаютьсясьогодні...

Щоб вільно, неві́мушено, красиво розмовляти, треба вчитися... Намагатися зрозуміти правила, запам'ятовувати нові слова й прислів'я та приказки, бо це збагачує вашу мову, розповідати вірші, бо це розвиває пам'ять. І тоді, послухавши вас, кожний скаже: «Як прекрасно звучить українська мова!».



*Беручкій* — дуже працюючий.



Що нового ти відкрив/відкрила для себе в прочитаному оповіданні?

- Що сказано про слов'янське письмо?
- Які нові слова трапилися тобі в тексті? Чи зрозумілі тобі їхні значення?



**Поміркуйте разом** над порадами автора щодо вивчення мови.

- Як ви зрозуміли виділені речення?
- Прочитайте заголовки до частин тексту. Це буде його план.
- Підготуйтеся удома до стислого переказу прочитаного.
- Передайте послідовність розвитку мови.



За зразком якої азбуки було створено слов'янську?

**А** фінікійської

**Б** грецької

**В** латинської



**Зверніть увагу!** У цьому тексті йдеться про правдиві події, факти, назви країн, які відомі в науці. Тому такі оповідання є **науково-художніми**.



Далі ти прочитаєш вірш із книжки відомого кримськотатарського письменника **Нузета УМЕРОВА «Ведмідь-гора»**. Вона присвячена природі, спільній історії народів України, дитячим мріям і турботам.



## ДИКТАНТ

Диктант. Лунає в класі мова  
співуча, наче джерело.  
Вслухаюсь я у кожне слово,  
щоб не зробити помилок.  
Пишу. За вчителем слідкую.  
І раптом... Що це? От, дива!  
Я з уст його знайомі чую,  
з дитинства звичнії слова.  
Щораз звучить татарське слово.  
Хіба це українська мова?  
Пливуть, пливуть слова до мене,  
ті, до яких я змалку звик:  
*майдán, базáр, газ, кáва, нéне,  
кавúн, баштáн, тютю́н, сірні́к,  
куша́к, джерéла, кі́лим* тощо...  
Звідкіль їх ко́рені ідуть?  
Бахчисара́й? Чи Львівська площа?  
Звучання те самé і суть.  
А може, серед українців  
(у бабці попитаю я)  
в якомусь да́льньому колі́нці\*  
в моїм роду була рідня?

*Переклад із кримськотатарської  
Ольги Тимохіної*



В да́льньому колі́нці — люди поріднились у далекому минулому.



- Прочитай вірш мовчки. Чи зрозумів/зрозуміла ти, якою є рідна мова хлопчика?
- Що нового відкрилося тобі у вірші?
- Підготуйся прочитати вірш уголос.  
**Зверни увагу**, де починаються і закінчуються речення; яку інтонацію підказують розділові знаки.
- Знайди рядки, що є **роздумом**. Як їх краще прочитати?



**Поміркуйте разом!** Чому поет згадує місто Бахчисарай і Львівську площу?



Українська мова весь час розвивається. У наш словник входять нові слова, вислови.

Будьте уважними до використання невідомих вам слів. Дізнавайтесь про їх значення.



Стереотіпи, заусміхалась, хвилеподібний, спроектувала, засоромлено.

*Любов Відута*

## НЕЗРОЗУМІЛІ СЛОВА

Тато розмовляв по телефону, а Тарасик збирав з конструктора будинок.

— Треба ламати стереотіпи, — почув хлопчик татові слова.

Звісно, Тарасик не підслуховував. Просто тато так голосно говорив, що було чути, навіть якщо прикрити вуха долонями. І чому батьки часто говорять такі незрозумілі слова? З усієї розмови хлопчика чомусь зацікавили саме вони. Він задумався, відклав конструктор і пішов у сусідню кімнату, де слухала музику старша сестра Улянка.

— Почитати тобі казочку чи оповідання? — запитально глянула вона на брата.



— Почитай, — погодився Тарасик, — а то тато по телефону якісь старі типи ламає.

— Що-що? — не зрозуміла сестра. — Може, ламає стереотипи?

— Еге, їх ламає, — серйозно відповів малий, трохи насупившись.

— Ходи сюди, — заусміхалась Улянка, водночас допомагаючи Тарасику сісти поруч. — То ти хочеш знати, що означають ці слова? Що ж, це просто. Поглянь на мою кімнату. У ній чотири стіни, підлога, стеля. Це те, до чого ми всі звикли, це стереотип. Але бувають кімнати, стіни яких побудовані півкóлом і в яких округла стеля, навіть із хвилеподібними стінами бувають. Це означає, що людина, яка спроектувала будинок, тобто архітектор, зламав стереотипи і створив будинок, не схожий на інші.

— Улянко, то наш тато сказав комусь будувати будинок із хвилястими стінами? — допитувався Тарасик.

— Ні, та якби наш тато насправді побудував такий будинок, то він би зламав стереотипи. Але чи побудує хтось колись у Києві такий зовсім не звичний будинок, де все було б не так, як очікуєш? — мрійливо визирнула у вікно Улянка. — Уявляєш, ми б дивились у вікно, а навпроти був би будинок, схожий на... крокодила!

— На лелеку! — фантазував Тарасик.

— На бегемота! Ластівку! Дерево! Повітряну кулю! — вигукували сміючись Тарасик і Улянка.

До кімнати зазирнув тато й попросив Улянку погуляти з братиком, бо йому терміново потрібно їхати на роботу. Вони вийшли на подвір'я. У пісочниці Тарасик вириг глибоченьку ямку, аби побудувати казковий будинок. Він набирав пісок у відерце і переносив його



на інший край пісочниці. Там, крім нього, була не знайома йому дівчинка. Тарасик бачив, як вона ліпила маленькі пасочки, викладала їх рівними рядочками і чомусь вперто не помічала хлопчика. Тоді він набрав повне відерце піску і...



— Тарасе, що ж ти робиш? — вигукнула сестра малого бешкетника, який ледь не висипав пісок на голову дівчинки.

Малий засоромлено стояв і вислуховував повчання, що так робити не можна.

— Я хотів з нею познайомитися, — тихенько прошепотів Тарасик.

— Але ж так не знайомляться, — здивовано пояснювала Улянка.

— А треба міняти, ні, ламати стереотипи, — по складах вимовив складне слово Тарасик.

— Он воно що! Стереотипи! — розсміялась сестра. — Напевно, я не так тобі пояснила. Розумієш, їх треба ламати так, щоб не нашкодити, щоб про тебе і про те, що ти зробив, залишилось хороше враження.

— Зрозуміло, — прошепотів Тарасик і вийшов з пісочниці.

— А ти ще прийдеш? — запитала його незнайома дівчинка.

Тарасик ствердно кивнув головою і усміхнувся.



- Прочитайте оповідання. Хто його дійові особи?
- Яким ти уявляєш Тарасика?
- Який вислів не зрозумів хлопчик? Чи відомий він тобі?
- Як би ти пояснив/пояснила значення цього слова своїм однокласникам й однокласницям?
- Значення яких інших слів ти прагнув/прагнула з'ясувати? До яких джерел звертався/зверталася?



9 листопада відзначаємо День української писемності та мови. Усі охочі — дорослі й діти — у цей день пишуть радіодиктант національної єдності. Чи хотілося б тобі писати такий диктант?

Анатолій Качан

## ЗВЕРТАЙСЯ ДО СЛОВНИКА

Я часто гортаю цю книжку чудову — словник української рідної мови. Завжди цей словник під рукою у мене, тому я за словом не лізу в кишеню.



**Перевір**, чи так ти розумієш вислови:

- *бути під рукою* — бути близько, поряд;
- *за словом не лізу в кишеню* — швидко знаходжу потрібні слова.



**Будьте дослідниками!** Чи вмієте ви працювати зі словниками? Дослідіть, які є словники для молодших школярів. З'ясуйте, чим **тлумачний** словник відрізняється від **тематичного**. Про що можна дізнатися з **фразеологічного** словника? Чи вмієте ви користуватися **інтернет-словниками**?

✦ Пропонуємо вам завітати на сайт «**Весела абетка**», де зібрано багато цікавих матеріалів для шанувальників і шанувальниць української мови.



<http://abetka.ukrlife.org/>





**Створення книги** — довга, захоплива історія. З давніх-давен люди шукали різні способи збереження знань і передачі їх наступним поколінням. Багато відкриттів зробили наші предки, щоб залучити до читання якомога більше людей.



## Досліджуємо текст

Віктор Дацкєвич

### ЯК З'ЯВИЛАСЯ ДРУКОВАНА КНИГА

(Скорочено)

З глибокої давнини до нас дійшли «книги», які люди писали паличками на **глиняних плитках**, що їх потім обпалювали в печах, мов горщики.

У Стародавньому Єгипті виготовляли книги з **папірусу** — річкового очерету, який мав високе й товсте стебло. Серцевину його розрізали на смужки, сушили й перетворювали на гладенькі листки. На них і писали. Потім листки склеювали так, що виходила книга у вигляді довгої стрічки.

У Стародавньому Китаї робили книги з окремих **дощечок**, які нанізували на мотузку.

Минуло дуже багато років, перш ніж у стародавньому місті Пергамі люди навчилися робити із шкіри тварин особливий матеріал — **пергамент**. Шматок пергаменту згортали так, що виходило чотири сторінки. Кожний згорток грецькою мовою звався «тетрадос».

Кілька таких «тетрадос» зшивали, і таким чином з'являлася книга, на сторінках якої можна було писати й малювати. Прошло багато років, і пергамент замінили дешевшим матеріалом — **папером**. Але книги, як і раніше, зшивали з окремих зошитів і «вдягали» у тверду або м'яку обкладинку. Так роблять і нині.



Місяці, а то й рокі йшли на те, щоб написати або переписати яку-небудь товсту книгу й прикрасити її малюнками. Не дивно, що рукописні книги коштували дуже дорого. Щоб уберегти такі книжки, власники нерідко приковували їх ланцюжками до полиць.



1



2



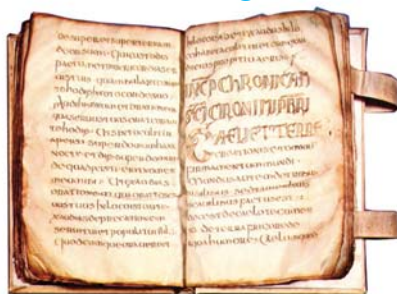
3



4



5



6

- 1 — папірус; 2 — китайська книга з дощечок;  
3 — єгипетська глиняна плитка з клинописним текстом;  
4, 5 — пергаменти; 6 — стародавня паперова книжка

Перша друкована книга з'явилася в німецькому місті Майнці. Винахідником друкарського верстата був мешканець цього міста — **Йоганес Гутенберг**. За допомогою друкарського верстата можна було розмножити книгу в сотнях і навіть тисячах примірників. Люди відразу оцінили новий винахід. У різних містах одна за одною стали з'являтися майстерні, а потім і фабрики — **друкарні**, де виготовлялися книжки.





Що з прочитаного було тобі незрозумілим? Де можеш знайти роз'яснення?

- Якими були на вигляд книжки в давні часи? Хто винайшов друкарський верстат? Чому цей винахід змінив світ?



**Робота в парі.** Поставте одне одному запитання за змістом прочитаного.

- Перечитайте текст мовчки. Знайдіть в абзацах ключові слова. Підготуйте стисло переказати оповідання за ключовими словами.



У багатьох країнах люди виявляють повагу до книжок, створюючи їм пам'ятники. **Роздивіться** світлини. Якій дитячій книжці, на вашу думку, варто поставити пам'ятник?



Пам'ятники книжкам у різних країнах:

- 1 — Туреччині
- 2 — Іспанії
- 3 — Україні
- 4 — Америці





# МЕДІАВІКОНЦЕ: Музей книги і друкарства



Слово **музей** походить із грецької мови. Це заклад, де зберігають, вивчають і виставляють для огляду твори мистецтва, предмети історії, науки, побуту тощо.



У Києві є **Музей книги і друкарства України**. Це джерело цікавої різноманітної інформації про виникнення книжок і їхнє життя в сучасному світі.

**Розгляньте** світліни предметів із цього музею. Про які з них ви дізналися з прочитаних текстів?



✦ Здійснити віртуальну екскурсію до музею ви зможете, завітавши на його сайт.

<https://bitly.su/U4moLa>



Про що ви б хотіли ще дізнатися?  
Які сторінки з історії книги вам найцікавіші?



Олександр Єфімов

## «ДРУКА́Р КНИГ, ПЕРЕД ТИМ НЕ БА́ЧЕНИХ»

(Скорочено)

Майже 500 років тому чудові майстри **Іван Фёдоров** і **Петро Мстиславець** почали складання друкованої книги — «Апóстол»\*. Тепер уже не писець виводив од руки, а майстер-друкар складав літеру до літери, рядок до рядка. Потім металеві рядки складав — верста́в — у сторінку і вставляв до спеціальної рамки. Помічник Федорова Мстиславець ніс рамку з рядками майбутньої книги до друкарського верстата. Змастівши чорною фарбою шриффт тексту, він клав на нього аркуш чистого паперу й міцно притискав його пресом. Сторінку віддруковано!



Пам'ятник Іванові Федорову у Львові;  
книги, виготовлені в друкарні Івана Федорова

За своє життя Іван Федоров видрукував лише кілька книжок (серед яких є і перший слов'янський «Буквар»), але його роботу й досі з вдячністю згадують нащадки.



Недарма на могилі першодрукаря у Львові було викáрбувано напис: «**Друкар книг, перед тим не бачених**».



«Апóстол» — церковна книга, що містить розповіді про діяння апостолів та їхні «Послання»; *апóстоли* — учні Ісуса Христа, які поширювали його вчення.



- Прочитай текст мовчки. Що нового ти дізнався/дізналася? Розкажи.
- Підготуйся стисло розповісти про першодрукаря Івана Федорова.



**Людина без книги, як криниця без води.** Так влучно говорять у народі про важливе значення книги в нашому житті.

А як ти думаєш, чому книгу порівнюють з водою?  
Із чим іще її можна порівняти? Вислови свою думку.

*Василь Сухомлинський*

## СПЛЯЧА КНИГА

На полиці, серед книг про далекі країни й небачених звірів, стояла велика цікава Книга. У ній розповідалося про могутнього багатиря. Букви в цій Книзі яріли, як розпечене залізо. Вона мала дивну властивість: як тільки доторкнётся вогнённе слово до людського серця, в ньому займеться вогник. І людина, в якої у грудях б'ється серце з цим вогником, стає могутньою і непереможною.

Але минув уже не один рік, як Книгу читали. Щотижня Господиня знімала її з полиці, обережно витирала з обкладинки пилюку й знову ставила на полицю. Книга чекала — ось-ось її прочитають, та ніхто її навіть не розгортав.



Часто до господаря приходили гості. Господар любив показувати книги: дивіться, які в моїх книг красиві палітурки.

Стали вогненні букви меркнути. Потемніли палки слова. Могутній богатир, про якого розповідалося в книзі, заснув. Тепер уже на полиці стояла не Вогненна, а Спляча Книга.



Що з описаного у творі може бути насправді, а що є казковим?



**Поміркуйте разом!** Чому Вогненна Книга перетворилася на Сплячу?



**Обговоріть:** для чого люди читають книжки? Свої думки оформіть у вигляді *плаката* або *листівки*.



У 2 класі на уроках читання під час хвилинок «**Читач — читачам**» ви розповідали про твори, книжки, які рекомендуєте прочитати однокласникам й однокласницям.

Продовжуйте цю гарну традицію.

Поповнюйте бібліотечку класу новими книжками, журналами, коміксами.

Не забувайте поділитися враженнями від прочитаного з дорослими.

**Я  
ЧИТАЮ**  
багато  
і різне



**Пам'ятайте, хто більше читає,  
той більше знає.**

*Дмитро Павлічко*

## СОНЯШНИК

Дівчинка книжку читала  
і соняшника прохала,  
може, так жартувала:  
— Посвіті мені, посвіті. —  
А соняшник мовив:  
— Ну, що ти?!  
Не мав би я вже роботи,  
щоб свої золотисті соти  
на дрібниці перевести!.. —  
Соняшник дивився на Сонце,  
дуже довго дивився на Сонце  
і здалося йому, що Сонце —  
квітка така ж, як він...  
Втім, вийшла дівчинка з хати  
і стала Сонце прохати:  
— Зайди до нашої хати,  
перепочинь з путі! —  
Сонце зайшло. І раптом  
все навкругі померкло,  
тільки вікно хатини  
сяяло в темноті.  
Соняшник здивувався!  
Засорóмлено поогляда́вся  
і до вікна підкрався.  
І що ж він побачив? Дива́!





Дівчинка книжку читає,  
а Сонце перегортає  
сторінки світло вливає  
в літерату в слова.



- Хто дійові особи вірша?
- **Поміркуй**, чому соняшника образило прохання дівчинки. Що його потім здивувало?
- Яку інтонацію читання підказують вислови: *дуже довго дивився, прохати, здивувався, засоромлено поглядався?*



**Поміркуйте разом!** Розгляньте малюнок до вірша. Який уривок з тексту проілюстровано? Які почуття дійових осіб відобразила художниця? Чи випадково поет в одному вірші пише про Сонце — джерело світла, книжку — джерело знань, і дівчинку, яка захоплена читанням?

- Чим цей вірш нагадує казку? Що вас у ньому здивувало?



### ЦІКАВО ЗНАТИ

**Чи знаєш ти**, що люди дедалі частіше користуються електронними книжками? На відміну від звичайних, у яких на паперових сторінках надруковано текст, ці гаджети мають екран.

Називають їх — «електронна книга», «планшет», «планшетний комп'ютер», «рідер». Ці пристрої можуть зберігати одночасно величезну кількість електронних текстів. На екрані, крім слів, можна бачити малюнки, слухати музику, дивитися кінофільми й мультфільми.

Також набуває популярності аудіокнига. За її допомогою ти можеш слухати свої улюблені казки й оповідання. Пропонуємо завітати на сайт «Українська аудіоказка».



<https://bitly.su/buTAg>



## У БІБЛІОТЕЦІ

1 учень/  
учениця

— Маріє Петрівно,  
чи є у вас казка —  
казка про царівну  
й летючий корабель?

2 учень/  
учениця

— Звичайно! Будь ласка,  
ось вона, казка —  
казка про царівну  
й летючий корабель!

3 учень/  
учениця

— Нам дуже потрібний  
збірник задач!  
Маріє Петрівно,  
негаймо, хоч плач!

4 учень/  
учениця

— Хлопці, спокійно,  
які ви гарячі!  
Буде вам збірник!  
Є в нас задачі!

5 учень/  
учениця

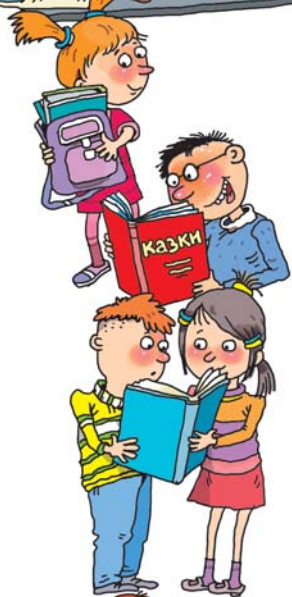
— Маріє Петрівно,  
нам про Шевченка,  
про те, як в дядька він  
відвідував клас!

6 учень/  
учениця

На святі шкільному  
ми ставимо сценку.  
Я буду Оксанка,  
Іванко — Тарас!

7 учень/  
учениця

— Звичайно, підходьте  
сюди до полиці,  
тут вибрати можна.  
Ця книжка згодиться!







8 учень/  
учениця

Хлопчик, як гномик  
маленький, в кутку:  
— Чого тобі, любий?  
Книжку яку?

9 учень/  
учениця

— Мені — журнали,  
енциклопéдію...  
Де надрукували  
про велосипеди!

10 учень/  
учениця

Марія Петрівна пішла по драбину  
і зверху знімає журнали сині...  
Марія Петрівна й хвилинки не гає,  
вона в інтернеті щось довго шукає.

11 учень/  
учениця

І тільки під вечір, як школа вже вмовкла,  
Марія Петрівна сідає, аж мокра,  
закутує плечі у шарф зазвичай,  
готує і п'є свій улюблений чай.



- Які книжки цікавили дітей? Скажи словами вірша.
- Чим зацікавився найменший читач?
- Хто допомагав дітям знайти потрібну книжку?
- Якими прийомами ти користуєшся, щоб самостійно вибрати книжку? Поділись із друзями.



Розіграйте за прочитаним віршем сценку «У нашій шкільній бібліотеці».



**Робота в групі.** Розгляньте обкладинки кількох дитячих книжок. Про що можна прочитати в цих виданнях? Яка з них вас найбільше зацікавила?







# ІЗ ДЖЕРЕЛ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ



З давніх-давен дійшли до нас складені народом твори, у яких відображалось його життя, ставлення до природи, праці, людей. Ці твори передавались із вуст в уста. Тому їх об'єднують спільною назвою — **усна народна творчість**.

Вони дуже різноманітні: *казкі, пісні, колисківі, колядки, щедрівки, веснянки, мирілки, приказки, прислів'я...*

Пригадайте: які твори усної народної творчості ви читали у 2-му класі? Що вам запам'яталось?

## **Читаючи твори цього розділу, ви будете:**

- пізнавати народну мудрість;
- збагачувати своє мовлення образними, влучними висловками;
- досліджувати, як побудовано твори, що є особливого в кожному з них;
- визначати позитивні й негативні якості дійових осіб;
- висловлювати своє ставлення до прочитаного;
- дізнаватися із **«Медіавіконця»** нову інформацію про мультфільми.



У 2 класі ти читав/читала казки про тварин. Тепер пропонуємо поринути у світ **героїчної** і **чарівної казки**. Герої цих творів мають надзвичайну силу, а за допомогою чарів і власного розуму з ними в казках відбуваються дивовижні події та перетворення.

Читати казки краще розповідним тоном. З особливою, таємничою інтонацією потрібно читати **зачин** й очікування змін у житті героїв.



Підлестилася, байдуже, охолодітисся, леміш, князівна, ймення, захлинається, розженється.



## Досліджуємо текст



**Народний герой**

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА  
*Українська народна казка*

Колись був у Києві князь. І був коло Києва змії. Щороку посилали цьому змієві данину: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже й до дочкї самóго князя. Нічого робити, — коли давали городяни, треба і князеві давати. Послав князь свою дочку в данину змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змії її і полюбив. От вона раз до нього підлестилася та й питається:

— Чи є, — каже, — на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є, — каже, — такий у Києві над Дніпром. Як за́тупить у хаті, то дим аж під небеса стелиться, а як ви́йде на Дніпро мочити кожї (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них — чи витягне-то він їх? А йому байдуже: як поцупить, то й мене зі шкірами трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно.



✦ **Про що очікуєш прочитати далі?**

### **Що придумала князівна для порятунку**

Князівна і взяла собі те на думку й думає, як би їй вісточку додому подати й на волю до батька дістатись. А при ній не було ні душі, — тільки один голубок. Вона вигодувала його, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі написала до отця:

«Отак і так, — пише, — у вас, батенько, є в Києві чоловік, на ймєння Кирило, прозивається Кожум'якою. Благайте ви його через старіх людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі. Благайте його, панотченьку, і словами, і подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово!».

Написала так, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок злінув під небо та й полетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по подвір'ю та й побачили голуба.

— Татусю, татусю! — кажуть. — Чи бачиш — голубок від сестриці прилетів?

Князь спершу зрадів, а далі подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий змій загубив, видно, мою дитину!

А далі поманів до себе голубка, дивиться, аж під крильцем картка. Він за неї. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз покликав до себе всю старшину\*:

— Чи є у вас такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю. Живе над Дніпром.

— Як же б до нього приступітися, щоб не образився та послухав?

Ото сяк-так порадилися та й послали до нього малих дітей. Ті, як прийшли, як почали просити,



як стали навколішки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпів, заплакав та й каже:

— Ну, це ж уже для вас зроблю.

Пішов до князя.

### **Як Кожум'яка бився зі змієм**

— Давайте ж, — каже, — мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопель!

Обмотався коноплями, обсмолився смолою, взяв булаву таку, що, може, в ній пудів\* десять, та й пішов до змія.

А змій йому й каже:

— А що, Кирило? Прийшов битися чи миритися?

— Де вже миритися? Битися з тобою, з іродом\* проклятим!

От і почали вони битися — аж земля гуде.

Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли і вирве. А Кирило його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змій, як вогонь, горить, — так йому жарко, і поки збігає до Дніпра, щоб напиться, та вскочить у воду, щоб охолдитися трохи, то Кожум'яка вже й обмотався коноплями та смолою добре обсмолився. Ото вискакує змій з води і що розженеться проти Кожум'яки, то він його булавою луп та луп, аж луна йде!

Бились-бились, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще краще, як коваль леміш\* у горні: аж пирхає, аж захлинається проклятий, а під ним земля тільки стогне.



Апог'о́рахнародстоїть, як неживий, зціпивши руки, где, щото буде! Коли ж змію кабу бух! Аж земля затряслась. Народ, ст'о́ячина горах, сплеснув руками.



От так Кирило! От так Кожум'яка!

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну й відвів князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати.

І вже з того часу й почало зватися те місце, де він жив, Кожум'яками.



*Старшіна* — тут: старші князівські воєначальники.

*Пуд* — міра ваги, близько 16 кг.

*Ірод* — дуже жорстока, люта людина.

*Леміш* — частина плуга.



- У які часи відбувалися події, описані в казці?
- Хто головний герой казки?
- Чому Кирило погодився битися зі змієм?
- Як він готувався до бою?



**Робота в парі.** Які слова казки найвиразніше передають напругу бою? Знайдіть і прочитайте рядки казки, які показують силу й мужність богатиря.



**Попрацюйте разом.** Знайдіть у казці *зачин*, *основну частину*, *кінцівку*.

- Які події твору засвідчують, що ця казка не лише героїчна, а й чарівна?
- До слів *поцупить*, *злінув*, *благайте* доберіть слова, близькі за значенням.
- Підготуйтеся стисло переказати казку.



## МЕДІАВІКОНЦЕ: мультфільми



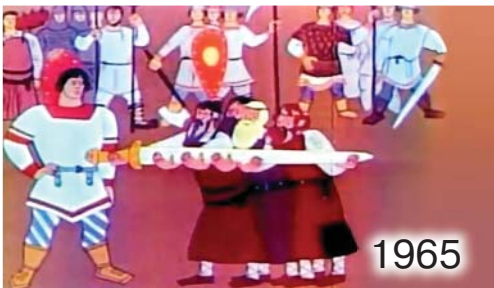
**Мультфільм** (від латинського слова «множення») — фільм, створений за допомогою серії малюнків, ляльок або інших фігур. Їхні зображення швидко рухаються. Інша назва цього виду мистецтва — *анімація*.



Які мультфільми тобі подобаються?

Хто в них головні герої? Назви героїв мультфільмів, які є для тебе прикладом для наслідування.

Перегляньте кадри з українських мультфільмів різних років випуску, присвячених народному героєві — Кирилу Кожум'яці і його синові Микиті.



Що нового вам відкрилось в образах героїв? Що зображено по-іншому, ніж у казці?

**Дослідіть:** які мультфільми подобалися в дитинстві вашим батькам, дідусям і бабусям? Які мультфільми ви дивитеся разом?





**Головний  
герой**

## ВЕЧІРНИК, ПОЛУНОЧНИК І СВІТАНОК

*Українська народна казка*

Жили колись давно чоловік і жінка. І народився в них перший син, якому батьки дали ім'я Вечірник (бо саме ввечері родила його мати). Минув рік, і однієї полуночі порадувала жінка чоловіка другим сином — Полуночником. А потім, через рік, народився і третій син — Світанок.

Пішли сини у світ. Перший син приходив завжди до батьків увечері, другий — у полуніч, а найменший, що Світанком звався, — на світанку.

А саме в тому царстві пропала раптом у царя дочка. Що вже не шукали її всі придворні й слуги — та даремно: не нашли ніде й сліду. Тут міністри і порадили цареві попитати про царівну хлопців — Вечірника, Полуночника й Світанка, що кожен день ходять по світу.

Прийшли царські слуги до господаря, принесли дарунки, питають:

— Де ваші сини?

— Сини мої в дорозі, — каже батько. — Але ви почекайте. Скоро вже Вечірник прийде, ви його і попитаєте.

Прийшов Вечірник. Розпитали його царські слуги про царівну дочку.

— Ні, не бачив і не чув ніде я про царівну, — одказав Вечірник.

— Попитайте Полуночника іще, — каже царським слугам батько.

Стали царські слуги, чекають Полуночника. Не забарівся і той прийти.



— Ні, не стрічав ніде царéвої дочкі,— одказав Полуночник.

— Що ж, попитайте ще Світанка,— знову каже батько царським слугам.

Стали ті чекати третього сина. Незабаром прийшов і Світанок. Та й він не знав нічо́го про царéву дочку́.

Аж тепер Вечірник, Полуночник і Світанок дізналися, що вони брати. Порадилися і вирішили всі троє іти у світ шукати царську дочку.

Як вирішили, так і зробили. Попрощалися сини з батьками, вирушили гуртом у світ.

#### ◆ Які події могли би трапитися далі?

Йшли полями, йшли лісами. Та все марно. Уже хотіли й вертатися, та ось найменший брат Світанок запримітив гору́, а в ній діру́. І вона, ця діра, у самé підземелля.

Знайшли браті́ шнура, та ні Вечірник, ні Полуночник не захотіли опускатися в провалля.

— Опускайся, брате, ти, — мовили старші брати Світанкові. — А ми тут посторожуємо, почекаємо.

Схопив хлопець за край шнура, поліз у підземелля. Ліз, ліз і враз побачив унизу галявину, а на ній — хатку, що стояла посередині галявини. Зайшов Світанок у хату: дід з бабою са́ме вечеряли.

Узяв хлопець ложку, став і собі їсти з ними.

Дід каже:

— Давай, бабо, ще...

Баба ще налила. Дід поїв, а далі каже:

— Я голодний... хтось з нами вечеряє. Ти бери, бабо, кочергу і ставай у дверях. Будемо ловити.

Так дід і баба зловили хлопця. Той і розказав, чого прийшов сюди.



— А чого ви сліпі? — запитав хлопець.

Дід з бабою стали оповідати:

— Коли ми пасли корову, прийшли злі русалки і пови-пікали нам горючою водою очі. З тих пір ми і невидючі. Помогти нам може тільки жива вода.

Попросивсь хлопець у діда і баби пасти корову. Вивів її в поле, а сам заховався в терніну. Прийшли русалки. Вискочив хлопець із тернини — та й половив їх. Пообіцяв:

— Якщо одна з вас принесе цілющу воду, то й одпущу.

Згодилася одна русалка принести цілющу воду. Одпустив її хлопець. Незабаром принесла вона воду. Полив хлопець на дерево — воно загорілося. Тоді дала русалка цілющу воду. Полив хлопець знову на дерево — воно зажило.

Узяв хлопець живу воду, поніс дідові й бабі. Змочив їм очі — вони й стали видючими.

#### ✦ **У які пригоди потрапляв Світанок?**

Настав час прощатися з дідом і бабою.

Виніс дід чарівного меча, віддав хлопцеві, баба ще порадила:

— Коли будеш вилазити звідтіля на світ, то спершу почепи до шнура ка́меня.

Попрощався хлопець з дідом і бабою, пішов шукати царівну. Йшов не довго, не коротко, аж побачив у скелі печеру. Зайшов, а там сидить у кутку красива дівчина. Побачила вона хлопця та й каже:

— Тікай, бо скоро змії прилетить. Як побачить він тебе, то зжере.

— А хто ти така? — питається хлопець.

Тут і розказала дівчина, що вона царéва дочка, а украв її з царського саду, куди вона вийшла погуляти, великий семиголовий змії.



Узяв Світанок дівчину і — в дорогу. Аж чує: земля двигтить, за ними летить, женеться семиголовий змій. Замахнувся хлопець дідовим мечем — зрубав змієві шість голів, а сьомої не може. Довго билися, рубалися, аж хлопець упав знесилений. Тоді царівна хлюпнула на нього цілющою водою, він ожив, одрубав змієві сьому голову.

#### ◆ Що ж чекає далі братів і царівну?

Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться. Набрів хлопець на діру у скелі, де чекали на нього старші брати. Узяв кінець шнура, прив'язав до нього царівну. А вона зняла з руки перстень, переламала: одну половину взяла собі, а другу дала хлопцеві.

Витягли старші брати царівну, знов опустили шнурок, а хлопець згадав бабину пораду, почепив до нього каменя. Дотягнули брати до половини його й кинули.

Задумався Світанок, пішов у ліс. Побачив орлине гніздо: велика сова саме хотіла з'їсти маленьких орлят. Замахнувся хлопець мечем, одігнав сову, захистив од смерті орлиних дітей. Тут надлетів орел і каже:

— За те, що ти врятував моїх дітей, я стану тобі в допомозі.

— Допоможи мені, орле, вибратися звідтіля наверх.

— Добре... Тільки на запас візьми багато м'яса й живучої води.

Вернувся хлопець до діда і баби, випросив у них вола, зарізав його.

М'ясо й живучу воду приладнав до спини орла, сам сів на нього. Полетіли.

Що пролетять трохи — і дає хлопець орлові з'їсти м'яса, що пролетять — знов дає м'яса. Та під самим верхом орлові забрало м'яса. Тоді хлопець одрізав і



дав йому свою литку, а на рану полив живучою водою. Вона зажила.

Питається орел:

— Що ти давав мені їсти в останній раз?

А хлопець:

— Давав своє м'ясо.

Так вибрався молодший брат наверх. Пішов до царя, а там весілля: його старший брат жєниться з царівною. Вона ж нікому не хоче казати правди, бо браті настрахали.

Світанок — одразу ж до царя. Розказав, як його старші брати обманули, показав половину персня, а царівна — свою половину.

Тут же цар наказав гнати геть за брехню старшого і середнього братів. А наймолодший брат оженився із царєвою дочкою. На тому й казці кінець.



- Знайди в тексті пояснення, як утворились імена синів.
- У які пригоди потрапляв наймолодший син — Світанок?
- Чому Світанок причепив до шнура камінь?
- Завдяки яким рисам характеру він здобув перемогу?
- Зверни увагу, як казка починається, а як закінчується.



**Перевір**, чи так ти розумієш значення образних висловів:

- *дивитися смерті у вічі* — здійснювати ризиковані вчинки.
- *брати ноги на плечі* — негайно забиратись геть; швидко тікати.

- ◆ Завітайте на сайт «Українська казка». Тут можна прочитати багато цікавих казок, легенд і переказів.



<https://kazky.org.ua/>



**Народні пісні** мають форму **вірша**. За змістом вони часом нагадують **казки**.

У пісні, що ти прочитаєш, природні явища та рослини зображені як живі істоти. Читати пісні треба наспівно, наче ведеш довірливу розмову. Використовуй поради щодо виразного читання.

## Вчися читати виразно

### \* Зрозумій зміст твору:

- визнач його настрій, почуття мовців;
- вибери темп читання (звичайний, швидкий, повільний).

### \* Зверни увагу на такі позначення:

- виділені кольором слова вимовляй з більшою силою голосу;
- дотримуйся пауз (зупинок у мовленні):  
| — мала пауза; || — велика; ||| — дуже велика.

## ТРИ ТОВАРИШІ

*Українська народна пісня*

Ой | за горою, | за кам'яною, ||  
ой | там зібрались три товариші: ||  
один товариш || — то **Сонце** **красне**, |  
другий товариш || — то **Місяць** **ясний**, |  
третій товариш || — то **дрібний** **Дощик**. ||  
А **Сонце** **каже**: || «Як ізйду я, |  
як ізйду я раненько-рано, |  
то ізрадіють усі на світі». |||  
А **Місяць** **каже**: || «Як ізйду я, |  
як ізйду я | звечора рано, ||  
то ізрадіє | риба у морі, ||  
люди в дорозі, || звірі у полі». |||  
А **Дощик** **каже**: || «Як упаду я, |  
як упаду я || тричі на землю, ||





то ізрадіє жито, | пшениця, |  
жито, | пшениця, | всяка пашніця».



- Прочитай текст пісні мовчки. Назви трьох товаришів.
- Читаючи вголос, звертай увагу на позначення щодо виразного читання.
- З якою інтонацією треба читати початок пісні?
- Які ознаки характеризують кожного із цих товаришів?
- Поміркуй!** Чому живі істоти по-різному радіють Сонцю, Місяцю, Дощику?



Хорватської, печенізький, роздрожнювати,  
печеніжин.

## ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ ПЕРЕЯСЛАВ

### Легенда

\* \* \*

Пішов Володимир на хорватів\*. Коли ж він повернувся з війни хорватської, печеніги\* прийшли тим боком Дніпра від Сулі\*. Володимир пішов навпроти них і зустрів їх на Трубежі\* коло броду, де тепер Переяслав. І став Володимир на цій стороні, а печеніги на тій, і не наважувались ні він на ту сторону, ні вони на цю сторону.

І під'їхав князь печенізький до ріки, і покликав Володимира, і сказав йому:

— Випусти ти свого мужа\*, а я свого, хай поборються. І якщо твій муж ударить об землю моїм, то не воюємо три роки; а якщо ж наш муж ударить, то воюємо три роки.

\* \* \*

І розійшлися в різні сторони.

Володимир же, вернувшись у стан\* свій, послав по табору глашатая\* зі словами:



— Чи нема такого мужа, який би взявся боротися з печеніжином?

Не знайшлося ніде.

І почав тужити Володимир, звертаючись до всіх воїнів, і прийшов один старий муж до князя і сказав йому:

— Княже! Є в мене один менший син дома, бо з чотирма я вийшов, а він дома залишився. У нього з дитинства не було такого, щоб хтось ударив ним. Одного ж разу, як я сварив його, а він м'яв шкуру, то розгнівався на мене і роздер шкуру руками.

Князь же, це почувши, зрадів і послав за ним, і привели його до князя, і князь розповів йому все. Він же сказав:

— Княже, не знаю, чи здолаю його, спробуй-но мене: чи нема бика великого і сильного?

І знайшли бика великого й сильного, і велів він роздражнювати бика; поклав на нього залізо гаряче і пустив бика. І побіг бик мимо нього, і схопив він бика рукою за бік, і вирвав стільки шкури, скільки його рука захопила. І сказав йому Володимир:

— Можеш з ним боротися!

\* \* \*

А назавтра прийшли печеніги, стали кликати:

— Чи є муж? Наш уже готовий!

Володимир же наказав тієї ночі воїнам одягти зброю, і зійшлися обидва стани. Випустили печеніги свого мужа: був-бо він дуже превеликий і страшній. І виступив муж Володимира. Поглянув на нього печеніжин і засміявся, бо був той середнього зросту. І розмірявши відстань між обома військами, пустили їх один до одного. Схопилися вони і стали міцно держати один одного, і здавив наш печеніжина руками, і вдарив






ним об землю. І вигукнули руси,  
а печеніги побігли.

\* \* \*

Володимир же на radoщах за-  
клав город на броду, тому і на-  
звав його Переяслав, бо ж пере-  
йняв славу юнак той. Володимир  
великими мужами зробив\* і його,  
і батька його. І повернувся  
Володимир у Київ з перемогою  
та славою великою.



 Пам'ятник  
князеві Володимиру  
в Переяславі



*Хорва́ти* — народ, який здавна жив і живе в Європі.

*Печені́ги* — народ кочівників-воїнів.

*Трубі́ж* — річка на Київщині.

*Сула́* — річка в Україні, ліва притока Дніпра.

*Муж* — тут: сильний воїн.

*Ста́ни* — тут: війська.

*Глаша́тай* — той, хто голосно оповіщав волю князя.

*Вели́кими мужа́ми зробі́в* — тут: добре їх відзначив,  
нагородив чимось.



- Розкажи, якій події присвячено легенду.
- Знайди, яким зображено зовнішність печеніжина, а яким — руського воїна.
- Як утворилася назва міста Переяслав?



Придумай заголовки до кожної частини. Підготуй стислий переказ легенди.



### ЦІКАВО ЗНАТИ

**Чи знаєш ти**, що місто Переяслав на Київщині називають «містом музеїв»? Їх тут близько 30! За допомогою інтернету, енциклопедій і розповідей дорослих дізнайся про них більше.



## Прислів'я



**Прислів'я** — короткі влучні образні вислови, що часто містять римовані слова. Вони передають тривалий досвід народу: поради, схвалення, застереження. Недарма говорять: **«Прислів'я вчить, як на світі жить»**.

\* \* \*

- Вік живи — вік учись.
- Щоб других учити, треба самому вміти.
- Не всякий, хто читає, в читанні силу знає.
- Знання — дерево, а діло — плоди.
- Хто багато читає, той більше знає.
- Де сила не візьме, там розум допоможе.

\* \* \*

- Умій сказати, умій і змóвчати.
- Слово — не горобець, вилетить — не піймаєш.
- Від теплого слова і на душі тепло.
- Слово чемне, кожному приємне.

\* \* \*

- Зробив діло — гуляй сміло.
- Без труда нема плода.
- Сім разів відмір, а один раз відріж.
- Бджола мала, а й та працює.
- «Добре» і «швидко» разом бувають рідко.



- Зверни увагу, як побудовані прислів'я. З яких частин?
- Яку інтонацію читання підказують розділові знаки?



**Попрацюйте разом.** Прочитайте вголос прислів'я кожної групи. Чим вони схожі за змістом?

- Доберіть до кожної групи прислів'їв узагальнювальну назву.
- Вивчи кілька прислів'їв напам'ять і намагайся вживати їх у своєму мовленні.



## Народні загадки



**Загадка** — це цікава задача. Вона має форму питального або розповідного речення, у якому слова часто римуються. У загадках зображається не сам предмет, істота або явище, а подібний до них за суттєвими ознаками.

### ПРО НЕБО, ЗЕМЛЮ, ЯВИЩА ПРИРОДИ

- Торох, торох, розсипався горох, почало світати, нема що збирати.
- Що світить по всьому світі?
- Поле не міряне, вівці не лічені, пастух рогатий.
- Усі його люблять, усі його чекають, а хто подивиться — кожен скривиться.
- Що у світі найбагатше?
- Кругом вода, а з питвом біда. Хто знає — де це буває?
- Без ніг, а біжить, без рук, а рукави має.
- Біле, а не цукор, м'яке, а не вата, без ніг, а йде.

### ПРО РОСЛИНИ І ТВАРИН

- На городі молода пишні коси розпліта, у зелені хустинки золоті хова зернинки.
- Без рук, без ніг, а пнеться на батіг.
- Хто із води сухим виходить?
- Хто спочатку їсть, а потім вмивається?
- Стоїть хлопчик під пеньком, накрив голову брильком.
- Удень сліпа, а вночі зряча.
- Двічі родиться, а раз умирає.



- Вивчіть кілька загадок напам'ять.
- Пограйтеся в гру: «**Загадай — я відгадаю**».



**Попрацюйте разом!** Проаналізуйте, як побудовані загадки. Знайдіть відгадки.

### Щоб скласти загадку, треба:

- \* порівняти предмет, явище з іншим, схожим за істотною ознакою (скажімо, за кольором, формою, звуком, призначенням тощо);
- \* включити цю ознаку в загадку так, щоб не відразу можна було здогадатися, про що йдеться;
- \* висловити загадку стисло й чітко.

Наприклад, загадка **«Поле не міряне, вівці не лічені, пастух рогатий»** побудована на порівнянні: поле не міряне — небо, вівці не лічені — зірки, а пастух рогатий — ріжок Місяця.

- Повчіться складати загадки на певну тему (про рослини, тварин, комп'ютер, шкільне приладдя тощо).

### Скоромовки



Пригадай, чому ці вислови ще називають **швидкомóвками**, **чистомóвками** та **спотикáнками**.

Повправляйся в читанні скоромовок: читай спочатку повільно, потім швидше, ще швидше. Правильно й чітко вимовляй усі слова.

**Сів шпак на шпаківню,** — Так, як ти, не вмію я,  
**заспівав шпак півню:** ти не вмієш так, як я.

**Бóсий хлопець сіно косить.**  
**Роса рóсить ноги бóсі.**

**Біля броду бусол ходить,**  
**бусленя з собою водить.**

**У Кіндрата куртка короткувата.**



## ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

### Знаю...

- ◆ Усна народна творчість — це твори, які ...
- ◆ Які твори ти прочитав/прочитала в розділі: казки, ...
- ◆ Які речі допомогли Світанку перемогти?
- ◆ Кому з персонажів належать ці слова: *«Де вже миритися? Битися з тобою, з іродом проклятим!»*?

### Розумію, можу пояснити...

- ◆ У чому особливості чарівних казок?
- ◆ Чому говорять: *«Казка вчить, як на світі жить»*?
- ◆ Чому про одне явище природи, одну рослину може бути кілька загадок? Наведи приклади.
- ◆ Як виникла назва міста *Переяслав*?

### Вмію...

- ◆ Визначити в казці зачин, основну частину, кінцівку.
- ◆ Розказати напам'ять прислів'я, скоромовки, загадати загадку.
- ◆ Скласти прислів'я з поданих частин:

Де сила не візьме,

той більше знає.

Хто багато читає,

умій і змовчати.

Умій сказати,

там розум допоможе.

- ◆ Дібрати до слів *запримітив, оповідати, настрахати* близькі за значенням.

### Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Які вчинки дійових осіб у чарівній казці схвалюються, а які — засуджуються?
- ◆ Що у прочитаному захопило, а що — здивувало?
- ◆ Які твори усної народної творчості ти б хотів/хотіла прочитати?



## ЗДІЙСНИТЬСЯ ВСЕ!



Добігає кінця цей рік. У першому місяці зими згадаємо, що відбулося в родині, класі, країні, чого ви навчилися, коли найбільше раділи, а коли сумували. Не тільки діти, а й дорослі з хвилюванням очікують зимових свят, які мають давню цікаву історію.

У розділі **ви прочитаєте** авторські та народні твори про зміни у природі, почуття і вчинки дітей, які прагнуть допомагати іншим.

### Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- дізнаватися значення образних слів і висловів;
- виділяти у тексті ключові слова, головні думки;
- визначати ставлення автора до прочитаного;
- вчитися продовжувати, доповнювати прочитане;
- дізнаватися з **«Медіавіконця»**, як можна зробити селфі з улюбленою книжкою.



Василь Сухомлинський

## СОНЯЧНИЙ ДЕНЬ УЗИМКУ

Зійшло сонце й освітило дивовижну картину: дере́ва стоять у білому інеї, ніби на них за ніч вирости маленькі, немов пташиний пух, листочки. Я підійшла до верби. Доторкнулася до гілочки — і на мене посипалися легенькі пушинки. Ні, не буду більше торкатися тебе, вёрбо, красуйся у своєму чарівному вбранні.



Аж ось до мене прилетіла синичка. Щось защебетала й сіла на товсту гілку верби. Як ти сіла, синичко, що не збила жодної пушинки?

— Синичко, — прошу я, — зроби так, щоб оця краса збереглася назавжди. Щоб не повіяв вітер, не облетів ніжний пух.

А синичка відповідає:

— Якби ця краса була завжди, то не бачила б ти більше ніякої краси. Ні весни на небі, ні світанку, ні пісні соловейка.

Я пішла додому, сіла біля вікна, взяла олівець і намалювала на великому аркуші всю цю красу: біле вбрання верби, блакитне небо, ясне сонечко й добру синичку.



- Прочитай твір. Назви дійових осіб.
- Цей твір — казка чи оповідання? Доведи свою думку.
- Яку дивовижну картину побачила дівчинка?
- Як вона розповіла про свої враження? Прочитай.



Знайдіть речення, у якому висловлено **ГОЛОВНУ ДУМКУ**. Обговоріть, як ви її розумієте.



Ліна Костенко

## СИНІЧКИ НА СНИГУ

Синиці **голодом** намлілись\* || —  
така зима, | така зима!.. |||  
Оце б у вірій\* | полетіти, || —  
так **батьківщини ж там нема.**



*Намлілись* — тут: намучилися, стомилися.

*Вірій* — теплі південні краї, куди відлітають на зиму перелітні птахи.



- У яких рядках вірша сказано про стійкість синичок?
- Читаючи, передавай своє ставлення до пташок.



**Зірка МЕНЗАТІЮК** — сучасна українська письменниця — народилась 1954 року в селі Мамаївці під самими Чернівцями. Письменниця згадує, що почала писати оповідання і вірші ще у шкільні роки. Її казки, оповідання цікаві, різноманітні, їх охоче читають молодші школярі.



Перестріла, пересваряться, дошкандибāju,  
зіщулилася, баляндрási.

*Зірка Мензатюк*

## НОВОРІЧНА ПРИГОДА З ВІДЬМОЮ

Василько спішить, аж лід ногами хрустить, аж сніг порипує.

А в сусідньому будинку живе відьма. От вона й перестріла хлопця:

— Куди ти, Васильку, біжиш, що лід під ногами хрустить і сніг порипує? — спитала солодєньким голосом.

— До школи, на ялинку! — відповів Василько.

— Ви там будете співати й танцювати? І подарунки дістанете? — випитувала відьма.





— І подарунки теж! Книжки, цукерки.

— Піду і я з тобою. В мене давно готові чари. Діти від них кричатимуть одне одному: «Мій костюм краший!» — «Мої цукерки солодші!». От вони й пере-св́аряться.

Тут уже Василько злякався. Не можна, щоб відьма прийшла на свято! Треба її завернути. Тільки як?

Раптом він дещо згадав. «Відьма в школі не вчилася, тому нічого не знає про слова. От я її й поморóчу!» — придумав він, а вголос сказав:

— Тітонько відьма, вертайтеся додому. Хіба ви не бачите, яка надворі завірюха?

— Еге, мете. Та якось дошкандибáю, — мовила відьма, насунувши капелюха на самі очі.

— Е-е-е, тітонько! Ви прогноз погоди по інтернету не дивилися!

— Що ні, то ні, — сказала відьма. — Нема в мене того... як його... інтернету.

— А в прогнозі сказано, що сьогодні **ХУРТОВІНА! МЕТЕЛИЦЯ! ВІХОЛА! СНІГОВІЙ!**

— Невже буде стільки всього?

— Ага, буде! **ХУГÁ, ЮГÁ, ЗАМЕТІЛЬ, ХУРДÉЛИЦЯ...**

— Ого-го, як їх багато, — зітхнула відьма.

— ...**кúра, хвй́ща, хуртéча, заві́я, сніжні́ця!**

— Що ж робити? — відьма вагалася, але вертатися не хотіла.

«Нічого, зараз я її переконаю», — подумав Василько, а вголос сказав:

— Вертайтеся! Бо вітер **ХОЛОДНИЙ! МОРОЗНИЙ, СТУДЕНИЙ** вітер! **ЗІМНИЙ, КРИЖАНІЙ!**

Відьма зіщу́лилася, бо раптом дуже замерзла. Справді, вітер пронизував до кісток. Саме такий, як говорив Василько.



— А ти, хлопче, чого не вертаєшся? — спитала відьма.


— Я загартований! Я на лижах бігаю, катаюся на саннях і на ковзанах. А ви, пані відьмо, спортом не займаєтеся, тому захворієте. Це дуже **СУМНО** — захворіти на самий Новий рік. **СМУТНО, ЖУ́РНО, НЕВЕСЕЛО** і навіть **ПЕЧАЛЬНО. І ТО́СКНО, і БЕЗРАДІСНО...**

— Таки правда. Аж плакати захотілося, так стало себе жаль, — нарешті погóдилася відьма. — Тільки що мені вдома робити, щоб не нудьгувати?

— Зваріть собі кухлик чаю з чарівної м'яти чи ромашки, зателефонуйте до давньої пріятельки і **ГОВОРІТЬ-БАЛАКАЙТЕ, ЛОПОТІТЬ, ПАТЯ́КАЙТЕ, БАЗІКАЙТЕ, ТЕРЕВЕНЬТЕ, РОЗВОДЬТЕ ТА́РИ-БА́РИ, ТОЧІТЬ БАЛЯ́НДРА́СИ, НАПЛЕТІТЬ СІМ МІШКІВ ГРЕЧАНОЇ ВОВНИ!**

— Ти диви, скільки справ, — здивувалася відьма та й почимчикувала додому.

А Василько подáвся в школу, і таке там гарне вдалося свято! Ніхто з дітей не казав нікому неприємних слів, ніхто ні з ким не сварився, а всі танцювали, галасували, сміялися і веселилися.

-  • Сподобалася тобі казка? Що вас здивувало?
- Як знання про значення слів допомогли Василькові переконати відьму?



**Попрацюємо разом!** Які слова, що використовував хлопчик, ви не зрозуміли? Де можна дізнатися про їх значення?



## ПРИСЛІВ'Я



До учіння треба розум і терпіння.

Вчи іншого — і сам помудрішаєш.





## Досліджуємо текст



Смачнёнького, різдвяного, перезиваючи.

*Тетяна Чéреп-Перога́нич*

### КОЛЯДКА

Марічка чекала Різдва. Таке чудове це свято! Вдома буде багато всього смачнёнького, приїде тітка з Києва і привезе купу подарунків. Зранку різдвяного дня вони підуть з подружками колядувати. Хай би вже швидше. За гроші, які назбирає, перш за все, купить собі нову рожеву «вдяганку» на мобільник і обруча. Та до свята ще не скоро. А сьогодні вчителька їх везе у санаторій, що неподалік села. Там живуть дітки зі Сходу, де йде тепер війна.

— А що ми будемо робити? — запитала однокласниця Люба.

— Познайомитесь, пограєтесь, — відповіла Марія Павлівна. — Вони ж там без тат і мам живуть. Потребують спілкування, підтримки.

Першою, з ким познайомилася Марічка, була дівчинка Оксанка.

— Я з Луганська, — розпочала вона розмову. — Ми тут зі старшою сестричкою.

— А в мене — старший брат. А ще мама, тато і бабуся... — заторохтіла Марічка, перезиваючи всіх рідних, навіть думки не допускаючи, що Оксанці від того може бути боляче. Зупинилася, лише коли побачила, як по щоці дівчинки покотилася маленька, прозора сльозинка.



— Не звертай уваги, — сказала нова товаришка. — Просто, коли ти за рідних згадала, я про свою бабусю подумала. Вона у нас одна. Приїхати не може сюди, бо нема за що. У неї навіть телефону свого немає, щоб до нас подзвонити, передає вітання через родичів інших дітей, що також зараз тут...

Потім був концерт. Пізніше вони разом малювали, гралися іграшками, жартували і сміялися...

Вдома Марічка все думала про свою розмову з Оксанкою. Вранці, навіть не поснідавши, вхопила портфель, і вибігла з дому.

Спочатку заскочила до хрещеної.

— Хрещено, — защебетала прямо з порогу, — ти мені завжди гроші на різдвяні свята приносиш.

— Ну?

А можеш дати мені цього разу не в день Різдва, а от прямо зараз.

— Якщо вже ти просиш... — хрещена не без подиву поклала на долоньку Марічки першу купюру.

Далі дівчинка відвідала хрещеного, бабусю Зіну, дядька Василя...

Після школи, не дочекавшись удома на маму з роботи, зустріла її в дорозі.

— Мамо, а п'ятсот гривень вистачить на квиток від Луганська до Києва?

— Тобі нащо? — нічого не зрозуміла мама.

І Марічка їй все розповіла: про Оксанку з сестричкою, про їхню бабусю, про те, звідки в неї гроші.

Мама довго йшла мовчки. А потім взяла Марічку за руку, притиснула міцно до себе і поцілувала.

— А чому п'ятсот? Ми з татом теж свою «колядку» тобі зараз віддамо. Тоді точно вистачить.



Засинала Марічка того вечора щаслива як ніколи. Вона не думала про дрібнички, які хотіла до сьогодні собі придбати. Уявляла інше — як зрадіють дівчатка, коли на Різдво до них приїде бабуся. Принаймні тато з мамою пообіцяли, що зроблять все від них залежне, аби саме так і було.



- Хто дійові особи оповідання? Де відбувався описаний випадок?
- Які почуття переживала Марічка після знайомства з Оксанкою? Як вона вирішила допомогти Оксанці?
- Чим була схвильована мама дівчинки?
- Які почуття викликав у тебе вчинок Марічки?



Знайдіть у тексті *зачин, основну частину*.



Придумайте *кінцівку* оповідання.

Чи знаєте ви українські різдвяні мультфільми й кінофільми? За допомогою інтернету, а також порад друзів і дорослих складіть веселу програму для новорічно-різдвяного свята.



Кадри із мультфільму «Щедрик».

Наспівав і записав  
*Олег Скрипка*.

Зліпив і зняв *Степан Коваль*.

Сценарій і персонажів  
вигадав *Сашко Лірник*



## МЕДІАВІКОНЦЕ: селфі



**Селфі** (від англійського слова — «сам», «само») — різновид світлини-автопортрета, сутність якого полягає у фотографуванні самого/самої себе на відстані витягнутої руки або з використанням дзеркала.



Чи любите ви робити селфі? З якою метою?

**Роздивіться** світлини, на яких діти і підлітки знімають селфі. Як ви вважаєте, вони все роблять правильно?



### ОБГОВОРІТЬ: ЯКИХ СЕЛФІ СЛІД УНИКАТИ? ЧОМУ?

- ✓ Не робити селфі на залізничних коліях, на воді, з тваринами, на дахах будівель, на вагонах поїздів, на трасі.
- ✓ Не слід фотографуватися під час грози, буревіїв, смерчу.
- ✓ Під час перебування у відпустці не слід публікувати сімейні світлини, оскільки злочинці можуть скористатися цією інформацією для пограбування вашої домівки.





Дізнайтеся більше про конкурс **«Селфі з улюбленою книжкою»**. Його проводять у шкільних і дитячих бібліотеках України. Цікаво, що із задоволенням беруть й дорослі. Як ви думаєте, чому?



## ФОТО З УЛЮБЛЕНОЮ КНИЖКОЮ



Зроби селфі зі своєю улюбленою книжкою. Запропонуй зробити це і своїм рідним. Підготуй про це розповідь.



Галина Малик



## ГРУДЕНЬ

Звівши брови крижані,  
їде Грудень на коні.  
У сидельці золотім  
Миколай сидить за ним.  
А назустріч — Рік старий:  
— Здрастуй, Миколай святий!  
Поки я сюди добрів —  
подивись, як постарів!  
Кидай того Грудня —  
морозила й студня,  
та гайда до хати  
Рік Новий стрічати!



- З ким зустрівся Рік старий? Чому він дуже постарів?
- Які образні вислови характеризують Грудня?
- Яку словесну картину ти намалюєш за рядками вірша?



**Роздивіться** світлину. Таким уявили Святого Миколая юні кияни і киянки, що брали участь у конкурсі «Портрет Святого Миколая». А яким бачите героїв вірша ви? Розкажіть або намалюйте.







**Марія МОРОЗЭНКО** — сучасна українська письменниця — народилася 1969 року на Рівненщині. Вона створює книжки для дітей і дорослих. До своїх читачів звертається так: *«Я хочу, щоб читаючи книжку, ви знаходили заховані в ній секрети»*.



## Досліджуємо текст



Найпрекрасніший, шерстці, заскавуліло, стривбжене, перестрашене.



### Різдвяне чудо

*Марія Морозенко*

#### РУДЕ ЦУЦЕНЯТКО І РІЗДВЯНИЙ АНГЕЛ

Руде цуценятко з'явилося на світ чудового зимового дня, саме перед Різдвам. Це був найпрекрасніший день у його житті! І хоча цуценя спершу зовсім нічого не бачило, але ясно відчуло, як мама провела м'яким язиком по шерстці. І йому стало так весело й хóроше! Цуценятко підкотилося ближче до мами і заснуло. Уночі йому негадано наснився чудовий різдвяний ангел із тонкими білими крильцями та лагідними очима...

За тиждень руде цуценятко значно піросло. Воно жваво гралося зі своїми братиками, пробувало розплющити оченята. І ось нарешті побачило навколишній світ. Спочатку, звісно, поглянуло на маму, яка лежала поряд. Мама була дивовижною! Чорна коротка шерсть її аж сяяла. Таку ж чудову шерстку мали старші цуцики. «Я, мабуть, схожий на них», — захоплено заскавуліло цуценя і, похитуючись, підійшло ближче до мами.



Побачивши, що найменший песик розплющив оченята, втішена собака голосно повідомила всім новину́.

\* \* \*

— Не гавкай! — почувся сердитий голос. Руде цуценятко підняло голівку і побачило близько злі очі.

— Чого дивишся, бракований? Куди тебе подіти, га?

Кудлате цуценя не зрозуміло цих слів, але чомусь злякано сховалося за маму...

Однієї ночі руде цуценятко довго не могло заснути. Якесь неясне передчуття тривоги проганяло сні. Також не спала мама. Вона лагідно гладила язиком шерстку найменшого свого кудляня, з її глибоких розумних очей чомусь капали сльози. Стривіжене цуценя заснуло аж під ранок. Та щойно воно поринуло в сон, його відразу ж розбудили. Хтось забирав малого песика від мами!!! Даремно мама скавуліла, сердито гарчала, благала залишити улюбленого кудляня поряд. Її не слухали. «Мовчи, бо й тебе вижену», — гримнув господар і, вхопивши переляканого песика, вискочив надвір. Цуценятко почуло, як тужливо завилала мама, і заскавуліло: «Хочу додому!».

— Цить, бо викину на сніг! — сердито вигукнув господар, і перестрашене цуценятко принішкло. Воно дуже боялося залишитися самé-самісеньке в снігу, адже мама розповідала, що можна загинути на морозі...

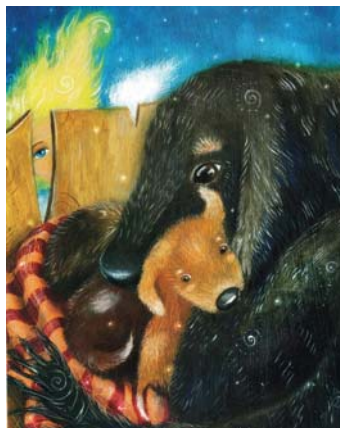
\* \* \*

Вони зупинилися біля високого будинку. Цуценя насторожилося. «Тихо мені», — попередив господар і увійшов до середини. Сторожко озираючись, підійшов до сходів і опустив на землю тремтливу ношу. «Сиди тут», — гримнув притишено і рушив до дверей. Руде



цуценятко подріботило слідом за ним. Але господар хутко зачинив за собою двері...

Покинутий песик сидів під дверима і скавулів. Йому було дуже страшно. Він хотів до мами, голосно плакав за нею. Плакав доти, доки не втомився. Зрештою заснув. Йому наснилася мама. Вона лагідно пестила його руду шерстку. А ще маленькому песику



Ілюстрація  
Наді Каламієць

снилося, що чудовий різдвяний ангел із тоненькими білими крильцями та лагідними очима кружляє над ним і мамою, ніжно заколисуючи обох. Від утіхи цуценя заскавуліло щось собі під носик і... розплющило оченята. Мами поряд не було. Десь подівся і різдвяний ангел. Цуценятко було самé. Воно ображено звелось на лапки, та чомусь знову впало.

\* \* \*

— Ой, який кумедний песик! — засміявся хтось поряд і ніжно провів рукою по заку́дланій шерстці. Цуценятко здивовано поглянуло вгору: білява дівчинка захоплено дивилася на нього.

«Де ти тут узялася?!» — сердито загарчав рудий песик, чим, здається, неабияк потішив дівчинку. Вона навіть не злякалася! Усміхаючись, узяла цуценя на руки.

«Віднеси мене до мами!» — заскавчало руде цуценятко.

— Ти плачеш за мамою? Не плач. Ми обов'язково знайдемо її. — Дівчинка знову погладила перепблосшену знахідку.



— Який ти хороший! Найкращий песик на світі! —  
Вона ніжно пригорнула руде цуценятко і тихо проше-  
потіла: — Ми будемо друзями, гаразд?

І несподівано руде цуценятко сказало своє перше  
«гав», що, безперечно, означало «так». І коли це ста-  
лося, чудовий різдвяний ангел із тоненькими білими  
крильцями та лагідними оченятами весело закружляв  
над ними...



- Де народилось руде цуценятко? Як воно відчуло любов матері?
- Яким песик уявляв себе, побачивши свою маму і старших братиків?
- Яким зображено різдвяного ангела?
- Чому господар цуценятка назвав його **бракованим**?
- Як описано переживання цуценятка, коли воно залишилося саме-самісіньке?



**Попрацюйте разом!** Перегляньте текст. Знайдіть місця, коли різдвяний ангел з'являється, а коли — зникає?

- Як цуценятко відчувало присутність і захист різдвяного ангела?
- Чи зрозуміли ви «секрет» цієї казки?





Святий Миколай  
на поштових марках України



**Роздивіться** картину. Як її назвала художниця?



 Світлана Косенко.  
 Святвечір



- Де, у яку пору року відбувається дійство?
- Яка будівля в центрі картини? Які кольори надають їй урочистості, святковості?
- Яким зображено небо? Ялинки? Як одягнені люди?
- Що ще привернуло вашу увагу?
- Які ваші враження від картини? Обговоріть і поділіться ними з дорослими.



◆ Послухайте вірш.

Мар'яна Савка

## ЗАПАХ РІЗДВА

У кожного свята свій колір і смак  
і, звісно, свій запах, без нього ніяк.  
Погодьтеся, то не порожні слова:  
найкращий на світі — це запах Різдва.

Як хвоєю пахне у нашій хатині!

Матуся до сирника сипле родзинки,  
дідусь примостив дідуха́ коло скрині!

І так воно солодко пахне, що ух —  
ялинка, родзинки, і сіно, й дідух!


А ще як бабуня затіє розчіну  
і тісто замісить легкою рукою —  
спече пампушкі́ на велику родину,  
що скоро до хати прийде́ з колядою!

Із ко́мина в'ється прозорий димок —  
і пахне так смачно, як той пампушо́к!

Увечері вийдеш на хвильку у двір,  
поглянеш, як рясно у небі від зір —  
здається, що зовсім близенько до них.

**І пахне вечірній незайманий сніг.**



 Тетяна  
Зеленченко.  
Дідух



• Сподобався вам вірш? Які картини ви побачили за його змістом?

- Чи погоджуєтеся з думкою поетеси про те, що найкращий у світі — це запах Різдва? Розкажіть, який же він.
- Як ви зрозуміли виділене речення?




**Поміркуйте разом!** Чи згодні ви з прислів'ям *«Усюди добре, а дома найкраще»*? Обговоріть.



Які інші свята, що відзначають у твоїй родині, теж мають свій колір, смак і запах? Розкажи про це.



## Бажаю тобі і твоїм друзям веселих новорічних і різдвяних свят!

 Прочитайте засівальну пісню радісно, заклично. Вивчіть її напам'ять.

\* \* \*

На щастя, на здоров'я,  
на Новий рік,  
аби вам родило  
краще, ніж торік.  
Жито, пшениця,  
всяка пашніця,


коноплі під стелю,  
сорочка по землю,  
а льон по коліна.

Аби в нас хрещених,  
голова не боліла,  
будьте здорові,  
з Новим роком!



**Роздивіться** картину і складіть за нею розповідь.



 Ольга Кваша.  
Колядники

### **Скринька очікувань**

Відкрийте скриньку очікувань. Знайдіть свої записи.  
Що з очікувань справдилось, а що ні? Обміняйтесь думками.



Ірина Жиленко

## ЗДІЙСНИТЬСЯ ВСЕ...

**Коли ми вірим** у неможливе,  
воно можливим для нас стає.  
І нещасливі стають щасливі,  
коли годинник дванадцять б'є.

**Коли ми любим, коли ми вірим** —  
ми всі стаємо чарівники.  
І дикі звірі стають покірні,  
навіть їжу беруть з руки.

**Коли ми хочем, коли ми прагнем** —  
все буде, буде. Той час проб'є.  
Ми добрі феї, ми сильні маги.  
Запрагнем щастя —  
і щастя є!

І буде Радість в нас Отакенна!  
І отакусінька печаль.  
Заб'ється серце у манекена,  
а музика розплавить сталь.

**Все збудеться. Усе здійсниться...**

**От-от настане... Настає!**

**Умій лиш вірити і трудиться,**  
і прилетить твоя жар-птиця,  
коли годинник дванадцять б'є!



- Прочитай вірш. Коли може *здійснитися все*?
- Чи погоджуєшся ти із закликом поетеси?
- Читай вірш піднесено, впевнено, виділяй голосно слова, які найсильніше передають прагнення до здійснення мрій.
- Які рядки тобі особливо сподобались?
- Вивчи їх напам'ять і розкажи рідним.





## ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

### Знаю...

- ♦ Які твори в розділі авторські, а які — народні?
- ♦ Про яке зимове свято розповідається у вірші Мар'яни Савки?
- ♦ Що таке *селфі*?
- ♦ Про яку пригоду написала казку Зірка Мензатюк?

### Розумію, можу пояснити...

- ♦ Як ти зрозумів/зрозуміла назву розділу?
- ♦ Про кого з героїв прочитаних творів можна сказати: *важливі не красиві слова, а гарні вчинки*?
- ♦ Чим оповідання відрізняється від казки?

### Вмію...

- ♦ Поставити запитання до тексту.
- ♦ Знайти в тексті основну думку.
- ♦ Продовжити оповідання «Колядка».
- ♦ Вибрати інформацію з прочитаного тексту й пояснити, чим вона зацікавила.

### Виявляю ставлення, почуття...

- ♦ Які почуття в тебе викликає вчинок Марічки?
- ♦ Які риси характеру виявив Василько, переконуючи відьму не йти до школи?
- ♦ Яке з побажань поетеси Ірини Жиленко для тебе найважливіше? Що ти робитимеш, щоб його здійснити?

- ✦ Малюнок
- ✦ Анни Яким'юк (9 років), переможниці конкурсу «Різдвяне диво», що проходив у Луцьку





## ЯК НЕ ЛЮБИТЬ СВІЙ КРАЙ!



Художники малюють картини фарбами, а письменники створюють **образи** словами.

**Ви прочитаєте** твори про наш рідний край. Красу природи й людей змальовано так влучно й виразно, що ці картини не лише можна побачити у своїй уяві, а й відчутти ставлення авторів до зображеного.

### **Читаючи твори цього розділу, ви будете:**

- визначати настрої і почуття дійових осіб, образні вислови, які вжито, щоб змалювати побачене;
- досліджувати жанрові особливості творів;
- ділитися враженнями про прочитане, переказуючи твори;
- застосовувати прийоми роботи з дитячою книжкою.



Варвара Гринько

## РІДНИЙ КРАЙ

Водограй, | полів розмай, |  
 зелен гай, | ліщина... |||  
 Все | це рідний, | любий | край || —  
 наша Батьківщина. ||  
 Пам'ятай, | не забувай ||  
 батьківську | стежину. ||  
**Прикрашай, | шануй | свій край, |**  
**дім свій || — Батьківщину.**



- Якими словами авторка передає свою любов до рідного краю?
- Знайди і прочитай пари римованих слів.
- Прочитай вірш так, як його відчуваєш.
- Вивчи вірш напам'ять.

Олекса Палійчук

## КИЇВ

### ✦ Що ти знаєш про нашу столицю?

Осяяний промінням слави,  
**золотовёрхий, величавий,**  
 ген-ген розкинувся довкола  
 на вічних пагорбах і долах  
 мій рідний Київ, **місто-сад,**  
 моя столиця. Святоград.  
 Йому тополі і каштани  
 клечáють\* вулиці, майдани,  
 милує око сам Дніпро;  
 до нього стелиться метро...  
**Йому поклав любов і труд**  
 наш **мудрий люд, красивий люд.**



Клечáють — тут: прикрашають.



- **Поміркуй** над значенням виділених висловів.
- Який образ Києва вони створюють?
- Які слова написано з великої літери? Чому?



Далі ви прочитаєте вірші вихованців Павлівської школи, що на Кіровоградщині. Саме там багато років працював директором видатний український педагог і письменник Василь Олександрович Сухомлинський.

✦ Послухайте вірш.

*Дарина Телкова*

### ГЕРОЯМ

Вони були звичайні люди,  
і кожен мрію свою мав.  
Аж доки час важкий, тривожний  
в країні нашій не настав.

Вони не з тих, хто вмів чекати,  
коли нам щастя принесуть.

**Вони самі його, як в кузні,  
ще по-гарячому кують!**

Їх силу, мужність — не здолати!  
Вони в серцях наших живуть.  
У нас в країні цих Героїв  
Небесна Сотня — гордо звуть!



- Які почуття передає авторка у вірші?
- З яким почуттям ти його прочитаєш?



**Поміркуйте**, який смисл передає виділене речення.

✦ Прочитайте вірш.

*Максим Малолітко*

### ВОЇНОВІ, ЯКИЙ ЗАХИЩАЄ ВІТЧИЗНУ

Ти вже забув, яка буває тиша,  
міцний, зручний, спокійний сон,  
дитячий голос, смачна їжа...  
Ти мужньо бережеш кордон.



Сьогодні знов вас обстріляли,  
багато ранених бійців...

А там вночі ти бачив маму —  
все обійнять її хотів.

І знову в бій... І знову втрати —  
так важко без товаришів...

Та все чекає сина мати  
і молить Бога, щоб вцілів...



- Які почуття викликає в тебе вірш?
- Які картини постають у твоїй уяві за рядками вірша?



## Досліджуємо текст



Старовінні, керамічні, мініатюра, архітектурна,  
Слобожанщина, Поділля, грифельних, Співаське.



*Оксана Кротюк*

### НАШІ СКАРБІ *Музей просто неба*

Яких тільки музеїв не буває на світі! В одних зібрані картини, в інших — старовінні годинники, ще в інших — керамічні вироби. Є навіть музей-аптека! Але, мабуть, найцікавішим серед них є музей під відкритим небом. Там зібрані й картини, й годинники, й керамічні вироби. І навіть цілі будинки.

**«Україною в мініатюрі» називають київський Музей народної архітектури та побуту.** Чому? Тому що за якихось дві години ви зможете побувати майже в усіх усюдах нашої країни. Завітати на Слобожанщину і на Поділля, в Карпати і на Полісся... Кожна хатинка і кожне подвір'я — то справді маленький райський куточок, де все квітує, буяє, пахне і радіє життю.



Хвилюються під лагідним вітерцем доглянуті поля пшениці, ваблять око квіти й трави. Стоять, розкинувши крила, ніби збираються злетіти в небо, дерев'яні вітряки.

Є в музеї під відкритим небом і школа. І школа ця аж ніяк не схожа на ту, в якій нині навчаєтеся ви. В ній усього один клас, де за партами сиділи колись одночасно і старші, й молодші учні. Писали вони не в зошитах, а на гріфельних табличках крейдою. А в кутку стояли різки для тих школярів, хто не вивчив уроку або пустував.

Є в музеї і невеличка гончарна майстерня, в якій ви можете самі щось виліпити на згадку про екскурсію.

Є кузня, звідки лунає перестук м'олотів по ковадлу і час від часу тяжко зітхає міх.

Є величезне Співáцьке поле, яке вміщує одночасно багато-багато хорів і виконавців.

Одне слово, є на що подивитися в цьому надзвичайно цікавому музеї просто неба, є і чому подивуватися. Завітайте сюди разом зі своїми друзями і батьками, — не пошкодуєте!



- Де розташований Музей народної архітектури і побуту?
- Що можна побачити в цьому музеї просто неба?
- Знайди і прочитай абзаци, які розпочинаються зі слова «Є». Які в кожному з цих абзаців є ключові слова?
- Перечитай абзац, де описано старовинну школу. Підготуй його переказ.



### **Поміркуйте разом!**

- Чому цей музей називають *Україною в мініатюрі*?
- Це оповідання художнє чи науково-художнє? Доведіть свою думку, звертаючись до тексту.
- Знайдіть і зачитайте власні назви, що є в тексті. Що ви знаєте про ці місця нашої країни?



## Вчимося слухати й розуміти текст



Найдавніших, прикрість, випробувань, найнеймовірніші, найталановітіших.

*Тетяна Щербаченко (Стус)*

### УКРАЇНСЬКИЙ ЛІЦАР\*

Іноді так буває, що життя якоїсь незвичайної людини перетворюється на легенду. І ця легенда живе серед людей цілі віки. З найдавніших давен серед українців існує повір'я: що частіше добром і шаную згадують якусь гарну людину, то довше вона живе. Ти, мабуть, не раз натрапляв на таку фразу дорослих: «Він завжди житиме серед нас». Звичайно, не йдеться про те, що ця людина в шапці-невидимці сидить поруч із нами перед телевизором чи купує у крамниці хліб. Ні, просто його добрі думки ніби допомагають добрим думкам тих, хто живе тепер. А в скрутну хвилину ми завжди звертаємося за підтримкою до таких людей, до їхнього духу, щоб сила їхніх думок допомогла подолати нам прикрість\*.

Саме так сталося з одним напрѳчуд обдарованим і талановитим хлопчиком Тарасом, що народився одного березневого дня понад двісті років тому. Його життя було наповнене великою кількістю випробувань. І, мабуть, тому, що він зміг їх подолати, не втративши любові до життя, він і став легендою українців.

Легенда ця має назву **КОБЗАР**. Саме так звикли називати в Україні **Тараса Шевченка, поета й художника**. І саме до нього звертають думки українці, коли хочуть подолати кривди, завдані своїй батьківщині. Адже саме про любов до свого краю, про честь



і лицарство писав Кобзар. Бо якщо не любиш землі, на якій ти живеш, значить не любиш своєї домівки, своїх тата і маму...

Тарас народився в селі, у великій родині. Мама його померла рано, мачуха ж, як мачухи в багатьох українських казках, незлюбила його. Тож від самого малечку він повинен був самотійно шукати свою стежку в житті. У ті давні часи неможливо було змінити долю і стати кимось іншим — не хліборобом чи тésлею. Але він зміг подолати найнеймовірніші перешкоди і став рівним серед найталановітіших митців світу. Він став нашим, українським, лицарем.



*Лицар* — тут: самовідданий, благородний захисник українського народу, людина високої гідності.

*Прикрість* — біда, кривда, несправедливість.



- Про кого це оповідання?
- Що з прослуханого тобі незрозуміле? Запитайте про це.



**Поміркуйте разом!** Як ви можете пояснити думку «*він завжди житиме серед нас*»?

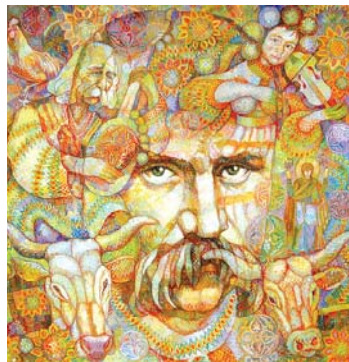
- Коли українці звертаються зі своїми думками до поета?
- Чому життя Тараса Шевченка стало для нашого народу легендою, а він — українським лицарем?




**Робота в парі.** Прочитайте останній абзац. Поставте запитання за прочитаним. Підготуйте переказ.



**Роздивись** картину. Яким уявив Тараса Григоровича Шевченка художник? Намалюй свій портрет Кобзаря або розкажи про нього.



 **Олег Лазаренко.**  
Наш Шевченко





Дмитро Білоус

## Земля — це книга, у якій історія твого народу...

Наталка Пóклад


\* \* \*

Гарно жити у селі,  
що зветься *Василі*,  
чи в *Богданівці*, *Петрівці*,  
у *Юрківці*, *Григорівці*...  
Я живу в селі *Настáшки*,  
де ростуть густі ромашки,  
а ген там, де річка-змійка, —  
мов букет, село *Марійка*.  
Потім є дві балки  
й хутірець *Наталки*.

Мчить дорога між полями,  
відчиняє срібні брами:  
там — *Єлизавéтівка*,  
а тоді — *Олénівка*...

В іменах моя земля,  
промовляє звіддаля́:  
**тут жилі сини і дóчки —  
їхні це слідочки.**



 *Софія Гармаш*  
(9 років).  
Мрія про мир і любов  
(малюнок учасниці  
Всеукраїнського  
конкурсу  
фотомалюнка  
«Мрійник року»,  
організованого  
Національною  
бібліотекою України  
для дітей)



- Чим схожі назви сіл, про які йдеться у вірші? Як вони утворились?
- Знайди у вірші порівняння. Які ознаки річки й села вони передають?



**Поміркуйте разом!** Які *слідочки* має на увазі поетеса?

- **Будьте дослідниками!** Наведіть приклади назв міст і сіл у нашій країні, які походять від імен, прізвищ людей.



Микола Вінграновський

\* \* \*

Сама собою річка ця тече,  
маленька річечка, вузенька, як долоня.  
Ця річечка Дніпра тихенька синя доня,  
маленька донечка без імені іще.  
Вона тече в городі в нас під кленом,  
і наша хата пахне їй борщем.  
Цвіте над нею небо здоровенно  
солодкими хмарами з дощем.  
Ця річечка тече для клена і для мене,  
її й тоді я бачу, коли сплю.  
Я річечку оцю в городі в нас під кленом,  
як тата й маму і як мед, люблю.



- З яким почуттям поет описує свій рідний куточок?
- Із чим він порівнює річечку, а з чим — свою любов до неї?
- Знайди слова з переносним значенням
- Чи є в тебе улюблені річка, стежка, ставок? Розкажи.



### Досліджуємо текст

- ◆ **Обміняйтеся думками:** про що може йтися в оповіданні з такою назвою?

Наталя Олійник

### ГОНЧАРИКИ З ОПІШНОГО

Не можна уявити нашу Україну без пишного куща калини, без барвистої вишиванки чи щирої пісні. Годі уявити її без керамічного дива — мальованого глечика, макітри, куманця, горщика. А ще — гліняного дитячого свищика, що голосно сюрчить чи витьо́хкує по-солов'їному.

Здавна наші дідусі й бабусі займалися гончарським ремеслом, передаючи секрети майстерності своїм



дітям та онукам. Так створювалися цілі династії\* талановитих гончарів, як-от у селищі **Опішному на Полтавщині**. Це прадавнє поселення на річці Вóрсклі славиться мальовничою природою, багатою історією та найголовніше — талановитими майстрами. Тож і називають Опішне «столицею українського гончарства».

Найдорожчим скáрбом, який передавали гончарі у спадок своїм дітям, вважався гончарний круг. У досвідченого майстра він не просто крутився під час гончарюва́ння, вивéршуючи з грудки мокрої глини дзвінкого глечика чи горня. **Круг співав, бо, крім тяжкої праці та вміння, гончар вкладав у кожен виріб часточку своєї душі.**

Виготовленого куманця́, го́рщика чи сві́щика просушували, покривали спеціальним рóзчином — полівою, знову просушували в гончарській печі — го́рнові. Після цього виріб ставав міцним і довго слугував людям на добро.



*Дина́стія* — тут: кілька поколінь однієї родини, що передають від батьків до дітей свій фах, майстерність.



- Про що це оповідання? Як виникали династії гончарів?
- Що гончарі передавали у спадок своїм дітям?
- Як ви зрозуміли виділене речення?



## ЗАГАДКА-ДОБАВЛЯНКА



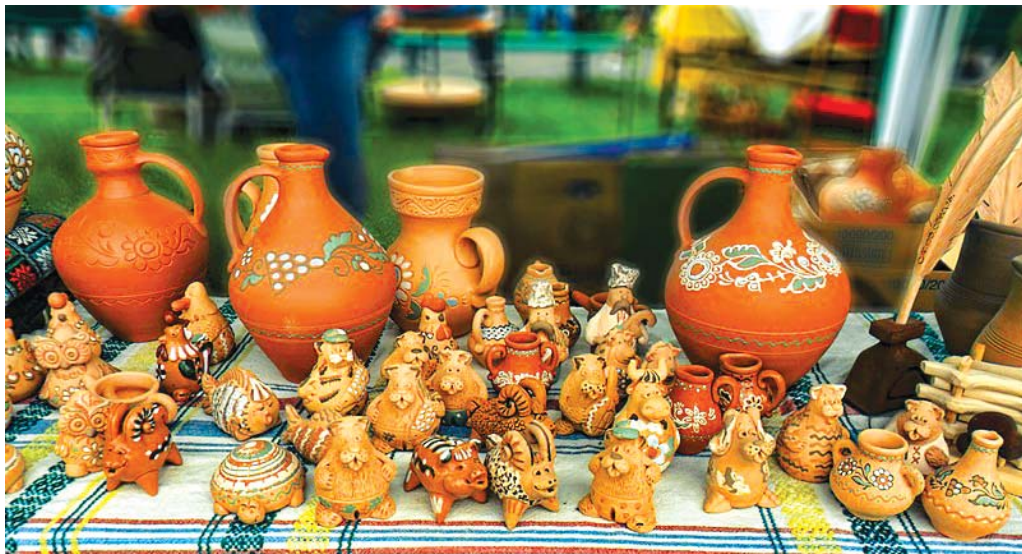
Глина в кого ожива?  
Творює з неї хто дива?  
В кого посуд — ніби жар?  
Ну, звичайно, це ж ... .





Перегляньте текст. Яке це оповідання: художнє чи науково-художнє? Доведіть свою думку.

- **Розгляньте** світлину. Що на ній зображено? Що це за вироби?



- **Будьте дослідниками!** Якими керамічними виробами користуються у вашій родині? Намалюйте або сфотографуйте один з них.
- Проведіть у класі виставку «Співуча глина у нас удома».



### СВЯТКУЄМО РАЗОМ КНИЖКОВІ СВЯТА:

**5 лютого — Всесвітній день читання вголос.**

**14 лютого — День дарування книжок.**

**Яку книжку тобі хотілося би прочитати вголос?**

**А яку — подарувати?**

**Подаруй друзям радість читання нової книжки!**

**Поділись з друзями своїми враженнями від прочитаної книжки. Поясни, чим вона тебе зацікавила.**



## ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

### Знаю...

- ♦ З якого вірша речення: *Прикрашай, шануй свій край, дім свій — Батьківщину*? Хто його автор?
- ♦ Які вірші написали учні Павлиської школи?
- ♦ Про які скарби написала письменниця *Оксана Кротюк*?

### Розумію, можу пояснити...

- ♦ Чому *Україною в мініатюрі* називають музей просто неба?
- ♦ Чому Тараса Шевченка називають *український лицар*?
- ♦ Як утворилися назви сіл з вірша «Гарно жити у селі»?
- ♦ Чому Опішня є столицею українського гончарства?
- ♦ За що можна любити маленьку річку без імені?

### Вмію...

- ♦ Визначити головну думку вірша «Рідний край».
- ♦ Вибрати з тексту опис дій гончара під час виготовлення керамічних виробів.
- ♦ Поставити запитання до прочитаного.
- ♦ Визначити ключові слова в науково-художньому оповіданні «Наші скарби».

### Виявляю ставлення, почуття...

- ♦ Які з прочитаних віршів тебе найбільше схвилювали?
- ♦ До якого твору ти б хотів/хотіла дібрати іншу назву?
- ♦ Що тебе вразило, здивувало в оповіданні «Український лицар»?



Максим Кеда (10 років).  
Мрія про добробут і волю  
(малюнок учасника  
Всеукраїнського  
конкурсу  
фотомалюнка  
«Мрійник року»,  
організованого  
Національною  
бібліотекою України  
для дітей)



## ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ. П'ЕСА-КАЗКА. БАЙКИ



У розділі **ви прочитаєте** чарівні казки українських і зарубіжних письменників, у яких змальовано фантастичні пригоди й місця, дивовижні зустрічі.

Ознайомтесь також із п'єсою-казкою, байками, що мають свої особливості в побудові тексту й читанні.

### **Читаючи твори цього розділу, ви будете:**

- визначати послідовність подій;
- знаходити зв'язки між подіями, почуттями та вчинками дійових осіб, між заголовком твору і його головною думкою;
- вчитись інсценізувати прочитане;
- визначати і пояснювати жанрові особливості творів;
- виготовляти афішу до вистави, скориставшись інформацією з «**Медіавіконця**».



## Чарівні казки

Валентин Бичко

\* \* \*

Казка — вігадка, та в ній — збудить в серці почуття,  
 в шкаралупі золотій — мов торкнеться до вогню —  
 зёрня сховане смачне. вийде сміло на борню —  
 Хто дістане, той почне за добро і проти зла!  
 думу думать про життя, В казці — сила немалá...



**Анатолій ДІМАРОВ** (1922–2014) народився на Полтавщині в родині вчителів. Видав багато творів для дорослих і дітей. Молодші читачі знають його книги «**Блакитна дитина**», «**На коні і під конем**», «**Тирлик**», «**Для чого людині серце**». Письменник говорив, що з дітьми завжди намагався розмовляти на одному рівні, мовби вів бесіду зі своїми ровесниками.



### Досліджуємо текст



Дошкúлити, одноплемінників, жéвріючі, найлютіший, тонюсіньких, догорáючого, зігрівшись.

✦ **Поміркуйте**, про що може бути зміст казки з такою назвою.

*Анатолій Дімаров*

### ДЛЯ ЧОГО ЛЮДИНІ СЕРЦЕ

У густому-прегустому лісі, де майже ніко́ли не появлялися люди, жилó поміж корінням дерев плем'я дерев'яних чоловічків. Весь свій вік — а жили вони дуже довго — чоловічки оті нічого не робили, бо їм не



треба було ні їсти, ні пити, ані зодягатися: вони ж були дерев'яні, і найлютіший мороз не міг їм дошкúлити\*.

Вони не мали сердець, тому не могли ні любити, ані ненавидіти, не знали, що таке радість чи гнів, злість або співчуття.

Тож зрозуміло, як були здивовані усі чоловічки, коли в їхньому володінні появилася невеличка дівчинка.

— Що то? — вражено запитували одні, помітивши, як з очей дівчинки капають сльози.

— То, мабуть, дощ, — відповідали інші.

Як не була здивована дівчинка — адже вона жила у наш час і твердо знала, що такі чоловічки бувають тільки в казках, — однак переборола свій страх і чемно відповіла:

— Це я плачу.

— А що таке «плачу»? — поцікавився дерев'яний чоловічок, бо серед його племені ніхто ніколи не плавав.

— Це коли ллються сльози.

— А що таке «сльози»?

Дівчинка тільки схлипнула і показала чоловічкові на його долоню, де вже назбиралося світленьке озерце її сліз.



— А чого з тебе ллються сльози?

— Бо я заблудилася і... і не знаю, як вийти з лісу.





— Ти хочеш вибратися з лісу? — вражено перепитав чоловічок. — А хіба є на світі щось інше, крім лісу?

— Звичайно, є. І степи, і гори, і моря, й океани, й міста, і села.

— Покажи мені все оте, про що ти щойно сказала!

— Добре, — погóдилась дівчинка, — але спершу виведи мене з оцього страшного лісу.

— Йди за мною! — та й побіг-пострибáв попéреду дівчинки на тонюсіньких ніжках.

— Не спіши так! — врешті попросила дівчинка. — Давай перепочíнемо, бо в мене вже серце болить.

— А що таке серце? — поцікавився відразу дерев'яний чоловічок.

— Серце? — задумалася дівчинка. — Це те, без чого не може жити людина.

— Дай мені своє серце! — приставав тим часом до неї чоловічок.

— Я не можу віддати тобі своє серце, бо я без нього помру, — відповіла́ йому нарешті дівчинка. — Але послухай сюди. В нашому місті є один лікар, який збирає серця людей, які померли. І серця оті живуть у нього довго-довго. Про це я читала в газеті... Якщо хочеш, заїдемо до нього, і ти попросиш у нього серце.

### ✦ Як можуть далі розвиватися події?

\* \* \*

Не думайте, що цього лікаря не існує на світі. Я просто не хочу називати його адресу, бо тоді в нього не буде й хвилини для важливої наукової роботи, яку він досі ще не закінчив: рíнуться\* до нього відразу тисячі людей міняти серця.



А розкажу краще вам, як зустрів їх лікар, і що він сказав, почувши незвичайне прохання дерев'яного чоловічка.



— Серце?.. Гм... А яке ж серце ти хочеш собі вибрати?

— Те, що його носять люди, — відповів тоненьким голоском чоловічок.

— Люди мають різні серця, — суворо відповів лікар.

— Оце серце злої людини, — показав на одну банку лікар. — Бачиш, яке воно жовте та зморщене!

— Я не хочу цього серця, воно нехороше! — швидко відповів чоловічок, і лікар посміхнувся схвально.

— А ось блискуче, як пластмасова кулька, — далі показував лікар. — Бачиш, яке воно свіже: як довго не стукотіло, а ніскільки не зносилося. Це серце байдужої людини.

Чоловічок постояв, вагаючись: серце йому дуже сподобалося, воно ж було таке блискуче!

Перед ними не плавало, а лежало на дні банки дивовижне серце: похмуре, сіре, важке, наче висічене з твердої каменюки.

— Це серце одного чоловіка, який дбав лише про себе і відвертався від інших людей.

Врешті лікар обережно дістав з найвищої полиці ще одну банку.

— Оце — серце однієї дуже доброї людини. Бачиш, яке воно велике та світле!

— Я хочу мати це серце!

І лікар розсік йому дерев'яні груди, вклав до них серце, що колись належало добрій людині.

◆ **Як змінилось життя чоловічка?**

\*\*\*

Дивно й незвично почував себе чоловічок, повернувшись до своїх одноплемінників... Побачить пораненого птаха, оточеного цікавими чоловічками, відразу почне докоряти:



— Не чіпайте його! Хіба ви не бачите, як йому бо́ляче? Хіба вам не шко́да його?

— А що таке «шкода»? — запитували у нього дерев'яні чоловічки.

Як він міг їм пояснити, що це таке — «жаль»? Адже вони не мали серцець, вони нічого не могли відчутти, отож — і зрозуміти. Отак, може, і жив би наш чоловічок, коли б не стався один випадок...

Це було взимку. Ліс стояв сонний, закутаний морозом. А під високим дубом сидів нерухомо хлопчик.

— Що з ним таке? — запитували один в одного дерев'яні чоловічки, збігшись за новою забавою до сонного хлопчика.

Оглянувся чоловічок безпорадно: лише холодний сніг навкругі, крижане сонце вгорі та байдужі його родичі довкола. «Він зараз замерзне!» — подумав у розпачі дерев'яний чоловічок, і таким пекучим жалем пройнялося його серце, що воно раптом спалахнуло — загорілося яскравим вогнем...

Довго горів чоловічок, зігріваючи хлопчика, рятуючи його від неминучої, здавалося б, смерті. А коли хлопчик, зігрівшись, звівся й пішов, навіть не зрозумівши, кому він завдячує власним життям, дерев'яні чоловічки оточили свого догораючого брата...

— Чого у тебе такі сумні очі?

— Бо мені жаль вас, — ледь чутно відповів їм догораючий чоловічок. — Але й цього вам не дано зрозуміти.



*Дошкúлити* — завдати шкоди; тут: заморозити.

*Рíнутися* — кинутися.

- Де відбувались описані події? Як вони розпочалися?
- Чому дерев'яні чоловічки не знали ніяких почуттів?
- Як ти зрозумів/зрозуміла слова лікаря про те, що люди мають різні серця? Прочитай.



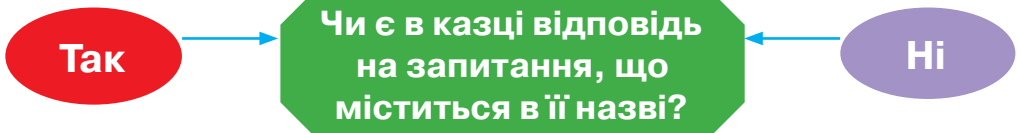
- Розглянь малюнок (с. 94). Який уривок казки зображено? Чи так ти уявляєш дерев'яних чоловічків?
- Як змінилося життя дерев'яного чоловічка, коли лікар подарував йому серце доброї людини?



**Поміркуйте разом!** Які чарівні перетворення описано в казці? Хто її головний герой?

- Навчіться читати діалог дівчинки й дерев'яного чоловічка, передаючи голосом здивування, цікавість, хвилювання мовців.

### Займи позицію



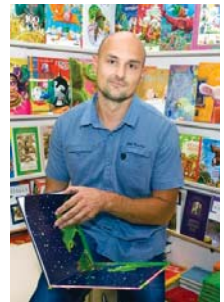
- Доведи свою думку, звертаючись до тексту.



### Досліджуємо текст



**Олександр ДЕРМАНСЬКИЙ** народився 1976 року на Київщині. Дітям добре відомі його повісті-казки «**Володар макуци, або Пригоди вужа Ониська**», «**Чудове "чудовисько"**», «**Маляка — принцеса Драконії**» та інші. У творах письменника події розвиваються стрімко, сюжет захоплює несподіваними пригодами, боротьбою добрих сил зі злими, перемогою світла над темрявою.



**Сила духу головного героя**

*Сашко Дерманський*

### БІЛЯЧОК

\* \* \*

В Африці, в долині великої ріки, жило собі плем'я чорних коней. Жили, як усі: траву жували, воду попивали та від левів утікали. І нічого особливого з ними ніколи не траплялося. Аж поки...



Аж поки в однієї кобили на ім'я Нічка не знайшлося дивне лошатко. І не тим воно здивувало, що було біле-білісіньке, і навіть не тим, що тільки-но народилося — й одразу ж чемно з усіма привіталось, а тим, що мало на лобі... справжній ріг! Маленький, але гострий, наче лев'ячий пазур.

— Воно якесь неправильне, — обурено сказали старі кобили. — Його треба позбутися. Де це бачено, щоб у чорних коней народжувалися такі лошата?! Це що ж воно буде, коли кожен почне народжувати кольорових дітей? Сьогодні їй закортіло білого лошати, завтра комусь заманеться мати зелене!

— Ага-га, — закивали молоді кобили. — А ви подивіться на його ріг! Воно ж поколе ним наших дітей. Ні-ні, його треба позбутися, бо накличе на наш рід нещастя.

— І що швидше, то краще, — мовили старі кобили і запитально глянули на жеребців.

Але жеребці нічого не сказали, вони були саме зайняті: проводили чемпіонат табуна з димових кілець. Курили самокрутку з лев'ячого кізяка і змагалися, хто пустить найбільше кільце.

— Слухайте, не треба його позбуватися, — попросила Нічка. — Бачите, який він чемний. А ріг у нього зовсім малесенький. Він безпечний.

— Ага, це зараз малесенький, — обурились молоді кобили, — а завтра виросте здоровенний гострющий рожіще, і твій синочок посіче ним нас усіх, от побачиш. Піди віддай його левові, доки не пізно.

\* \* \*

Нічка не мала іншої ради — повела своє незвичайне лошатко до лева. Дуже їй було шкода



маленького, але перечити родичам не могла, бо виженуть із табуна — то вона й пропаде. «Ні, — думає, — хай краще мене зжере лев, а малого йому не дам». Веде Нічка сина до лева та й плаче.

— А чому ти плачеш? — питає лошатко.

— Шкода тебе. Хоч ти й такий нікудишній, рогатий, а все одно — шкода, зжере тебе лев.

— Та, — весело підстрибував малий, — не зжере, от побачиш!

— Якби ж то, — зітхнула Нічка.

— Мамо, а як ти мене назвеш? — спитало лошатко.

— Назву тебе Білячком, — відповіла мати.

Та лев і не збирався нікого зжирати. Він саме читав свіже число лев'ячого журналу «Колективне полювання на коней та інших непарнокопитих».

— Ще чого! — сказав лев, одним оком глянувши на малого. — Я його не їстиму. А якщо він отруйний? Глянь, який у нього ріг. До того ж він геть білий — хворий, чи що?

— Ні, він просто неправильний, — заперечила Нічка.

— Я неправильних тварин не вживаю, — захитав головою лев.

— А я ніякий не неправильний, я дуже правильний, — озвалося рогате лоша, — просто я єдиноріг.

— От і бр-решеш, єдинороги давним-давно вимер-рли, — рикнув лев і вступився у свій журнал.

— Не вимерли! — обурився Білячок.

— Ось! — лев тицьнув малому під ніс свій журнал. — Тут чорним по білому написано: «На єдинорогів леви не полюють, бо ці коні давно вимерли». Бачив?! Так що йдіть собі.

— І що мені з тобою робити? — журилася Нічка. — Ми не можемо вдвох повернутися в табун.



— І не треба. Я все одно мушу йти у свою країну, до єдинорогів.

— Не розумію. Якщо ти єдиноріг, — не могла повірити своїм вухам кобила, — то чому ти знайшовся в мене, а не в якоїсь єдиноробіжи?

— Бо єдинороги не народжують лошат, — пояснив малий, — нас народжують інші тварини, а потім ми йдемо у свою країну.

— А чи далеко вона?

— Не далеко й не близько. Головне — правильно йти. Бувай.

— Що ти! Я нікуди не відпущу тебе самóго. Я з тобою піду.

— То ходімо.

\* \* \*

Вони йшли цілий день. А коли стемніло, Нічка спитала:

— Ми правильно йдемо, не заблукали, бува? Може, краще спинитися на нічліг?

— Правильно. Поглянь: óнде блимає вогник? То саламáндри бавляться в багатті. Вже починається наша чарівна країна.

Саламандри дозволили заночувати біля їхнього вогнища. Нічка все не могла второпати, як цим дивним, схожим на кішок крилатим ящіркам вдається купатися в огні. Утім, вона так натомилася, що швидко заснула.

Зранку Нічка з Білячком ішли вже впевненіше. До полудня дісталися великого лісу. На галяві походжали дивні створіння: знизу коні, а вгорі — люди. Декотрі їли ожину, якої росло повно під ногами, а інші грали на арфах або флейтах.

— Це кентáври, — сказав малий.

— А вони безпечні? — запитала кобила.



— Так, вони дуже добрі. І мудрі.

Кентаври виявилися ще й гостинними. Найстарший запросив подорожніх скуштувати ожини й нап'рбчуд пахучої трави з їхнього лісу.

Попоївши й перепочивши, Нічка із сином продовжили подорож.

— Щастя вам, — вклонився на прощання мудрий людинокінь, — ви правильно йдете.

\* \* \*

Вони йшли ще два дні та дві ночі, зустріли багато чудернацьких, небачених, казкових істот, а ополудні третього дня вийшли в долину великої ріки. Тут стомлені мандрівники й побачили стадо прекрасних білих, наче хмари, єдинорогів.

— Ось ми, мамо, й прийшли, — мовив Білячок, — тут я тепер житиму.

До них підійшов найпрекрасніший і найбільший єдиноріг — певно, вожак.

— Дякую, темна пані, що привели малого до нас, — вклонився він Ніцці. — Прощайся з мамою, малий, і ходімо.

— А можна... можна мама залишиться з нами? — спитав раптом Білячок.

— Не можна, хлопче, — заперечив вожак, — це край єдинорогів. Нарцис проведе вас, темна пані.

До них підійшов молодий єдиноріг.

— Дозвольте мені інколи навідувати Білячка, — попросила Нічка.

— Приходити можна, — кивнув красень.

— А хіба ти знайдеш дорогу, мамо? — занепокоївся малюк.





— Я, може, й не знайду, — тепло усміхнулася Нічка, — але моє серце обов'язково приведе мене до тебе, любий. Бувай.

Вона поцілувала сина й пішла за Нарцисом.

— Я чекатиму! — гукнув навздогін Білячок. — Чекатиму, мамо! О, чуєш: передай тому левові, нехай викине на смітник свій ненормальний журнал!



- Прочитай казку. Яке враження вона справила на тебе? Які слова, вислови були незрозумілими?
- Де народилося дивне лошатко? Чим воно відрізнялося від інших?
- Чому табун чорних коней хотів позбутися малого?
- Як мама Нічка назвала свого синочка?
- Які почуття вона виявляла до нього?
- З ким зустрілися мандрівники, шукаючи країну єдиногогорів? Які якості виявив Білячок на цьому шляху?
- Знайди ознаки чарівності казки.



**Робота в групі.** Перегляньте текст. Скільки в ньому виділено частин? Доберіть до них заголовки. Це буде план казки. Підготуйте за ним стислий переказ твору.



Якби ви мали нагоду зустрітися з автором казки, про що хотіли б його запитати?

**Роздивіться** ілюстрацію до казки. Який епізод твору вона відображає? Проілюструйте казку самостійно.



Ілюстрація  
Ольги Кузнецової

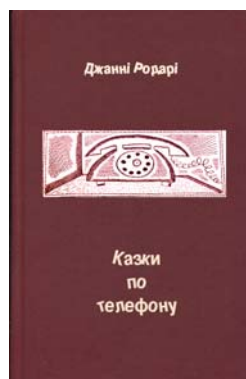


Письменник **Джанні РОДАРІ** (1920–1980) народився в Італії. З дитинства хлопчик захоплювався читанням книжок, вигадував веселі історії.

Він дуже любив дітей і вже в молоді роки почав писати для них казки, вірші.

Чимало творів письменника перекладено різними мовами. Читачі різних поколінь знають його казку **«Цибулино»**, вірші **«Далека мандрівка»**, **«Танок усіх дітей»** та інші.

Далі ти прочитаєш одну з його казок зі збірки **«Казки по телефону»**. Як пояснював письменник, ці історії розповідав своїй донечці телефоном один тато, який роз'їжджав у справах Італією, а вона щовечора чекала від нього нової казки.



Виб'їни, ста́лося, рідшати, надзвичайно, нісенітниця, живопліт, вігулькнув.



**Упертість чи допитливість?** ДОРОГА, ЩО НІКУДИ НЕ ВЕЛА

\* \* \*

На околиці села розх'їдилися три дороги — перша вела до моря, друга — до міста, а третя дорога не вела нікуди. Мартіно питав у кожного про третю дорогу, і всі відповідали йому одне й те саме, наче змовились:

— Оця дорога? Вона нікуди не веде. Не варто йти нею.

— А може, все-таки вона кудись приведе?

— Нікуди не приведе.



- То навіщо її проклали?
- Ніхто її не прокладав. Вона була завжди.
- І ніхто ніколи не ходив по ній?
- Ох, ти, упёртюху! Кажуть тобі — там нічого нема...
- Звідкіля ви знаєте? Хіба ви по ній ходили?

Мартіно був таким **настірливим**, що люди прозвали його Вперта Голова. Та він не образився і продовжував думати про дорогу, що нікуди не веде.

Коли Мартіно підріс, одного ранку він вийшов із села і рішуче попрямував таємничою дорогою.

Дорога та була вся у виб'їнах, подекуди поросла бур'яном, але, на щастя, **дощ падав** давно, а тому калюж не було. Спочатку обабіч дороги тягнувся живопліт, а згодом почався ліс. Віття дерев спліталось угорі, утворюючи чудовий зелений тунель, через який, наче промінчики кишенькового ліхтарика, проникало сонячне світло.

Мартіно йшов та йшов, а тунель не закінчувався, і дорозі не було кінця. У Мартіно від втоми почали боліти ноги, і він навіть подумав, чи не краще повернутися назад у село. Раптом невідомо звідки **вігулькнув** пес!

«Де пес, там житло! — вирішив Мартіно. — Або принаймні — людина».

Пес кинувся назустріч Мартіно, радісно помахуючи хвостом, лизнув хлопцеві руку, а потім побіг попереду, увесь час озираючись, наче перевіряв, чи йде за ним хлопець.

— Йду, йду! — казав Мартіно, і йому це дуже подобалося.

\* \* \*

Поступово ліс почав рідшати, над головою мандрівника зяснило небо, і дорога привела до великих залізних воріт.



За ґратами Мартіно побачив палац. Усі вікна його були гостинно прочинені, з димаря йшов дим, а на балконі стояла прекрасна сеньйо́ра, привітно махала рукою і гукала:

— Ходи, ходи, Мартіно Вперта Голова!

— О! — здивувався Мартіно. — Я й не уявляв, що прийду туди, де мене знають!

Мартіно відчинив ворота, перейшов через парк і з'явився в палаці в ту мить, коли прекрасна сеньйо́ра **простувáла** до нього сходами. Вона була надзвичайно вродлива і вбрана, наче принцеса.

— Ти здивований? — засміялась сеньйо́ра. — Не повірив, що ця дорога нікуди не веде?

— Це **нісенітниця\***. Як на мене, кожна дорога на світі кудись веде.

— Звичайно. Тільки не треба боятися невідомих доріг. А тепер ходімо — я покажу тобі палац.

Що то була за споруда! Яких тільки скарбів не побачив Мартіно в залах палацу! А вродлива сеньйо́ра щоразу казала йому:

— Бери, бери усе, що подобається. Я дам тобі візка́ та ко́ней, аби ти міг довести це додому.

І Мартіно вибрав чимало речей, що йому припали до вподоби, не забув і про подарунки для своїх близьких та друзів.

На візку за кучера йому правив той самий пес, що привів Мартіно до палацу. Був це учений пес — він умів правити кіньми.

У селі давно вирішили, що Мартіно загинув. І коли він несподівано повернувся, усі страшенно здивувалися. Учений пес зняв з візка усе, що вибрав у палаці Мартіно, махнув хвостом, шарпнув віжки і подався собі геть.



Мартіно обдарував усіх — і друзів, і ворогів. Хлопець змушений був сто разів повторювати свою розповідь про те, що з ним трапилось. Щоразу, коли він замовкав, хто-небудь із слухачів біг додому, запрягав коня і вирушав тією дорогою, що нікуди не веде.

Однак незабаром вони поверталися ні з чим: дорога — запевняли вони — вела у болото і в лісові хащі. Не було там ні залізних ґрат, ні палацу, ані вродливої сеньйори, яка роздає багатства.

Справжні скарби дістаються лише тим людям, що першими торують дорогу, якою ще не ходив ніхто. Як Мартіно Вперта Голова.

*Переклад з італійської Івана Дзюба*



**Нісенітниця** — дурниця.



- Як розпочинається казка?
- Чому Мартіно прозвали Вперта Голова?
- Знайди і прочитай опис дороги, якою ішов хлопчик.
- Чи легко було Мартіно здолати її?
- Що вразило хлопчика під час зустрічі із сеньйорою?
- Чому інші мешканці села поверталися ні з чим?
- Знайди виділені слова, добери до них близькі за значенням.



**Обміняйтесь думками:** у чому головна думка казки? Чи могли б ви запропонувати свою назву казки?



Перегляньте текст. Знайдіть у ньому **зачин**, **основну частину**, **кінцівку**.

- У якій частині тексту речення, що містить **головну думку**? Чи погоджуєтесь ви з нею?

Так,  
тому що

...

Займи позицію

Ні,  
у мене  
було...



## П'єса-казка



Що таке казка, ти вже знаєш. А що таке **п'єса**? У п'єсі зміст передано через розмови дійових осіб.

П'єси читають за ролями й розігрують як вистави на сцені.

У тексті п'єс є описи місць, де відбувається дія, вказівки щодо дій акторів. Дійові особи говорять *діалóгами* (двоє по черзі), *монологами* (одноосібно).

Далі ти прочитаєш казку, яку написано у вігледі п'єси. Звідси й назва — «**п'єса-казка**».

П'єсу-казку «**Стрімкий, як вітер**» написала сучасна українська письменниця **Наталя ОСИПЧУК**.

Перш ніж читати п'єсу вголос, треба розглянути, як її побудовано, хто дійові особи, як чергуються їхні слова.

### СТРІМКИЙ, ЯК ВІТЕР

*П'єса-казка на чотири дії (скорочено)*

#### **Діюві особи:**

**Роман**, хлопчик, який пересувається на візку.

**Мама Романа**.

**Дельфін**.

**Дресирувальник**.

**Михайло**, здоровий хлопчик.

#### **Дія перша**

*Кімната. Хворий хлопчик біля вікна. Він не може ходити, тому йому важко побачити те, що відбувається на вулиці. Звідти доносяться голоси дітей.*

**Мама Романа**. Дивися, обережно, не впади.

**Роман**. Мамо, якби ти знала, як я хочу туди, де хлопці грають у футбол! Якби моя воля, взяв би та вистрибнув з цього візка.

**Мама Романа (зітхає)**. Синку, та я хіба не розумію? Якби ти знав, як я хочу допомогти тобі...



**Роман.** Лікар підбадьорює: все буде добре. А я... не вірю...

**Мама Романа.** Ромчику, пригадай, про що ми з тобою читали. Лише той, хто вірить у власні сили, виходить переможцем!

*Телефонний дзвінок. Мама Романа виходить до іншої кімнати, про щось говорить зі співрозмовником.*

**Роман.** Хто там, мамо? Може, однокласники мої?

**Мама Романа.** Синку, це наш лікар телефонував. Пропонує нам з тобою... Вгадай!

**Роман.** Не знаю, мамо... Якби наш лікар перетворився на чарівника, він би допоміг мені здійснити мою мрію — торкатися ногами землі!

**Мама Романа (затуляє вуха, щоб не чути).** Синку, все буде добре, повір! Наш лікар відправляє нас до санаторію, де найкращі у світі дельфіни зцілюють дітей!

**Роман.** Дельфіни?! Чудово. Це найдобріші створіння, я знаю. Я бачив про них передачу. Знаєш, мамо, вони катають дітей на своїх спінах, а ті міцно тримаються за їхні плавники!

## Дія друга

*Дельфінарій. У басейні — діти, дресирувальник віддає команду: «Ще раз! Приготувалися... Можна!». Чути плюскіт води, крик дельфіна.*

**Дресирувальник.** Діти, вистава на сьогодні закінчилася. Дельфін так само потребує відпочинку, як і всі ми.

**Михайло.** А я тебе не відпускаю, Дельфіне! Нумо, кататися! Ні, ні, не відпускай мене, мені так подобається кататися на твоїй спині. Наче це американські гірки!

**Дресирувальник.** Мишко, припиняй пустувати, не бачиш хіба — Дельфін втомився? Це ж не машина,



а жива істота, він повинен відпочити. Зараз прийдуть хворі діти, тому Дельфіну потрібно перепочити.

**Михайло.** А я думав, що дельфіни взагалі не сплять... Я хочу, щоб наш Дельфін перетворився на робота і ніколи не відпочивав! Пустіть мене, я хочу плавати! Мені весело!

**Дресирувальник.** Гарзд, йди і плавай. А Дельфіна залиш у спокої.. Зараз ти лише про себе дбаєш, Михайло!

**Михайло.** Та при чому тут це... Та не хотів я нічого... Добре, я піду...

*З'являються Роман з мамою. Хлопчик спостерігає за тим, як Дельфін перестрибнув через кільце.*

**Мама Романа.** От ми і приїхали. Втомлені з дороги, але Ромчик — у захваті. Сподіваюся, що Дельфін поверне його до іншого життя.

**Дресирувальник.** Романе, привіт. Ти коли-небудь спілкувався з дельфінами?

**Роман.** Я... Та ні, ніколи, тільки по телевізору бачив, які вони розумні й добрі. Скажіть, а вони не втомлюються від такої кількості людей? І музика, і людські вигуки — мабуть, складно все це витримати?

**Дресирувальник.** Не хвилюйся, хлопче. Дельфіни дуже люблять людей, до того ж, ми слідкуємо за тим, щоб вони не перевтомлювалися. От ти зараз познайомишся із нашим улюбленцем. Дельфіне! Друже, ми чекаємо на тебе!

**Роман** (*протягає руку до Дельфіна*). Який ти гарний, мій добрий Дельфіне!

**Дресирувальник.** От і познайомилися, правда? Наш Дельфін відчуває кожну дитину, вміє розгадувати їхні бажання. А зараз ти попливеш разом з Дельфіном!





## Дія третя

*Дельфін і Роман пливають разом. Роман прислухається до його крику, ніби хоче опанувати мову дельфінів.*

**Роман** (у захваті). Я пливу! Я тримаюся руками за плавники Дельфіна! Ніколи не був таким щасливим! Звідки ти прийшов до нас, Дельфіне? Навчи мене своєї мови. Хочу тебе розуміти!



**Роман.** Я читав, що на небі дорогу підказує зірка, а в морі — стрімкий дельфін! Про це було відомо дуже давно кожному капітанові. А ще дельфіни рятували людей. Ти бачиш, як мені погано, ти відчуваєш це своїм серцем...

**Дельфін** (співає).

Я хочу, щоб раділи ви зі мною,  
були щасливими і на землі, і в морі!  
Тримайся міцно за мої плавці!  
Злітаймо до небес, де нам всміхнуться зорі!

**Роман** (радісно). Полетіли! Все вище й вище підіймаємося на хвилі! Отак, друже, плавати я вмію, а ходити — ні. Хоча я стараюся, я дуже стараюся! Я з усіх сил підтягуюся на руках, намагаючись перенести всю силу на ноги... Та поки що мені вдається лише трохи відірватися від візка...



**Дельфін.** Міцніше тримайся за мене, за мої плавці, Ромчику! Я тебе покатаю, а ти зміцнієш, ось побачиш! Знаєш, скільком дітям я допоміг?

**Роман.** Знаю, мені про тебе розповідали. Ти завжди готовий прийти на допомогу, хоча люди не завжди це цінують.

Гей, розумнику, Дельфіне,  
Для дітей ти просто диво!  
От лишень моя порада —  
І про себе треба дбати.

**Дельфін** (*наспівує*). І про себе треба дбати, і себе не забувати... А знаєш, Ромчику? Мені в радість — допомагати дітям, аби вони були здоровими!

*З'являється стурбована мама Романа.*

**Мама Романа.** Романе, що трапалося? Ти плачеш?

**Роман** (*сумно*). Не хвилюйся, мамо, це не сльози. Це бризки води. Я тихенько запитав у Дельфіна, чому він засумував, а він...

**Дельфін.** Я пригадав солоні хвилі справжнього, живого моря. Пригадав, як грався з друзями — дельфінами, як ми разом супроводжували кораблі...

**Роман.** Я читав про твої пригоди, Дельфіне. Я знаю, що ти зі своїми друзями завжди поспішаєш людям на допомогу.

**Дельфін.** Пригадую сонячний день, коли ми бавилися у морі, гойдалися на хвилях. Чую крик чайок, подих свіжого вітру. Як я любив наздоганяти вітер, друже! Друзі завжди дивувалися, звідки у мене така витривалість! Я був стрімкий, як вітер!

**Роман.** Мамо! А ми, люди, чим віддячуємо дельфінам за їхню любов і відданість?

**Мама Романа.** Ромчику, але дельфіни настільки товариські, що їм добре серед людей.



**Роман.** Мамо, ти чуєш його тривожний крик? Я знаю, про що мріє Дельфін! Він прагне повернутися в море, щоб знову радіти життю! Відпустіть його на волю, люди!

**Дресирувальник.** Це неможливо, Романе! Але ти не думай, що йому тут погано. Бачиш, скільки захоплених дітей довкола? Вони радіють, коли бачать цього розумного Дельфіна, а він так само радіє, як і ми з тобою.

**Дельфін.** Одного разу, коли ми плавали у відкритому морі, натрапили на рибальський човен, який зазнав аварії. Цей погляд рибалки, який молив про порятунок, я ніколи не забуду.

**Роман.** І ти врятував його, Дельфіне? Взяв на свою спину, а той обхопив тебе і міцно тримався за плавець?

**Дельфін.** Ми врятували всіх рибалок, швидко домчали їх до берега...

**Роман.** Якби люди розуміли твою мову, вони всім би розповіли про цю дивовижну історію.

**Дельфін.** Я трохи стомився, Ромчику, трошки відпочину...

*Кімната. Роман дивиться телевізійну програму.*

**Мама Романа.** Синку, ти знову засмучений. Чому?

**Роман.** Мамо, ти тільки послухай! Передавали, що днями в американському дельфінарії стався жахливий випадок! Дельфін поранив свого дресирувальника. Ніхто не міг повірити, як таке можливо? Адже люди звикли, що дельфіни — розумні та добрі створіння, віддані людям. Чому так сталося, мамо?

**Мама Романа.** Тут, біля моря, дельфінам нічого не загрожує, вони перебувають у звичному для них



середовищі. А наш Дельфін — він такий добрий, допоміг багатьом дітям стати на ноги.

**Роман.** Ні, мамо, поїдемо звідси! Я не хочу більше плавати в дельфінарії! І потім, Дельфін мені про все розповів! Він довірив свою таємницю!

**Мама Романа.** Ромчику, ми не можемо поїхати, бо ти маєш подумати про всіх нас! Про всіх людей, які вірять у тебе!

**Роман.** Мій світ трішечки відрізняється від світу здорових людей. Може, тому я зрозумів настрій мого друга Дельфіна? І навіть зрозумів його мову?

### Дія четверта

*Зустріч Романа з Дельфіном.*

**Дельфін.** Вітаю тебе! Дякую, друже! Ми ще обов'язково зустрінемося! От якби ми зустрілися з тобою у відкритому морі!

**Роман.** Знаю, мій добрий Дельфіне! Там, у морі, ми обоє почувалися б вільними істотами! Ми б навіть могли позмагатися з вітерцем! Я зрозумів твою мову, Дельфіне, і від того відчуваюся щасливим!

Мамо! Дельфін довірив мені свою таємницю і навчив розуміти його мову. Дорослі хотіли переконати мене, що Дельфін просто втомився і йому треба перепочити. Але він проспівав мені дивовижну пісню: прийшов з волі, а потрапив у неволю. Він, як і раніше, залишається відданим, мужнім і люблячим. Тільки думки його линуть туди, де чекають на нього друзі.

**Дельфін.** Як тобі вдалося зрозуміти мою мову, Ромчику? Як тобі вдалося прочитати мої думки? Як же я хочу опинитися у відкритому морі, друже! Там, де завжди світить сонце, а морська хвиля б'ється так несамовито, що бризки розлітаються далеко від берега!



**Роман.** Так і буде, Дельфіне! Я мрію про те, щоб ми разом відчули смак морської води і зустріли у морі світанок! А зараз пливи, Дельфіне! І будь стрімким, як вітер!



- Про кого ця п'єса? Яке враження вона на тебе справила?
- Назви її дійових осіб. Хто бере участь у кожній дії? У кого з виконавців найбільша за обсягом роль? А в кого — найменша?
- Простеж за текстом, як розгортаються події п'єси.
- Установи зв'язки між частинами тексту: де **зачин**, **основна частина** й **кінцівка**.
- Чому цей твір називається п'єса-казка?



Підготуйтеся до читання кожної дії п'єси. З'ясуйте, скільки треба виконавців. Як краще передати інтонацію, жести, репліки кожної дійової особи? Інсценізуйте одну з дій п'єси (*на вибір*),



### Поміркуйте разом!

**Чому в дійових осіб п'єси різне ставлення до «роботи» дельфінів у дельфінарії?**

лікаря

мами

дресирувальника

Михайла

### Займи позицію

**Чому Роман вирішив повернутися додому?**

Хотів  
полегшити  
долю Дельфіна.

Відчув,  
що все одно не  
стане на ноги.

Зрозумів,  
що дельфіни  
мають жити  
на волі.



# МЕДІАВІКОНЦЕ: афіша вистави



**Афіша** — надруковане або написане за певною формою оголошення про концерт, виставу, лекцію та інше. Її вивішують на видному місці.



Які афіші ти бачив/бачила дорогою до школи?

## ЯК СТВОРИТИ АФІШУ ВИСТАВИ?

- ✓ Яку інформацію обов'язково слід вказувати на афіші?
- ✓ Напишіть назву вистави, її автора. Де і в який час вона відбудеться?
- ✓ Хто буде в ній грати?
- ✓ Кого запрошуєте на виставу?
- ✓ Де краще розмістити афішу?
- ✓ Запропонуйте різні варіанти оформлення тексту афіші: який використати шрифт, малюнки, колір.



**Обговоріть**, яку афішу можна створити для вистави п'єси «Стрімкий, як вітер». Запропонуйте різні варіанти.



Богдана Бойко

## У ТЕАТРИ

Почалась уже вистава,  
та жує канáпку ґава,  
робить ще й води ковток...  
За серветку їй квиток!  
Підймає бусол чаплю.  
«Я на шосте місце втраплю?»  
Чапля звéстись мусила —  
пропустила б́усола.  
Тут й заухали сичі:  
«Що пішли за глядачі!  
Сорому не мають,  
сцену затуляють!»  
Що була це за вистава?  
Безперечно, що цікава,  
та не всі її дивились,  
бо вовтузились, сварились...  
Гуси й лебеді злетіли —  
крілами залопотіли!  
Щось згадала зала —  
за-а-пло-ду-ва-ла!



- Назвіть глядачів вистави.
- Чи всім глядачам вдалося уважно подивитися виставу? Чому?



### Попрацюйте разом.

Запропонуйте поради для культурних глядачів і обговоріть їх у класі та вдома.



## Байки



**Байка** — невеликий, найчастіше віршований твір повчального змісту. У байках в образах тварин, рослин, різних предметів зображено людей, їхнє ставлення одне до одного, до праці, природи.

У більшості байок є дві частини: *розповідь* про якийсь випадок, подію і *повчальний висновок* — **мораль байки**. З нього читачі можуть зрозуміти, що схвалюється, а що засуджується у творі. Повчальний висновок може міститися і наприкінці, і на початку твору. Автора байки називають **байкарém**.

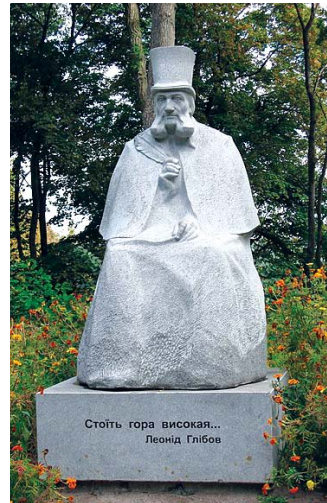


Видатним українським байкарém був **Леонід ГЛІБОВ** (1827–1893). Поет народився на Полтавщині в селі Великий Поділ. Ще в гімназії почав писати вірші. Більшу частину життя поет прожив у Чернігові, де працював у школі, багато писав для дітей і дорослих.

Незважаючи на тяжкий стан здоров'я, до останніх днів він складав вірші, байки. Багато творів для дітей друкував поет у журналі «Дзвінок» і підписував їх «Дідусь Кенар». Вважають, що це було вуличне прізвисько його батька, який мав дуже співучого кенара. Щирі, дотепні твори поета шанує багато поколінь читачів.

У байках Леоніда Глібова, що ти прочитаєш, діють різні тварини, але їхні слова та вчинки нагадують людські. Тому висновок (мораль) байки підказує читачам, як слід чинити в житті.

Вивчи напам'ять одну з байок, що тобі більше сподобалась.



Пам'ятник Леонідові Глібову у Седневі на Чернігівщині





## ЛЕБІДЬ, ЩУКА І РАК

У товаристві лад — усяк тому радіє;  
дурне безладдя\* лихо діє,  
і діло, як на гріх,  
не діло — тільки сміх.

Колись-то Лебідь, Рак та Щука  
приставить хуру\* узялись.

От троє разом запряглись,  
смикнули — катма\* ходу...

Що за моро́ка\*? Що робить?

А й невелика, бачся, штука, —  
так Лебідь рветься підлетіть,

Рак упирається, а Щука тягне в воду.

Хто винен з них, хто ні — судить не нам,  
та тільки хура й досі там.



Ілюстрація до байки  
Павла Чекмарьова



*Безладдя* — непорядок.

*Ху́ра* — віз.

*Катма́* — немає.

*Моро́ка* — клопіт.



Пам'ятна  
монета  
до 200-річчя  
Леоніда Глібова



- Прочитай байку мовчки.
- Який висновок зробив оповідач, спостерігаючи цю картину? Чому Лебедю, Ракові й Щуці не вдалося зрушити з місця хуру? Де в тексті міститься висновок?
- Підготуйся прочитати байку вголос: подумай, з якою інтонацією треба читати кожен строфу.



**Поміркуйте разом!** Які слова байки звучать як прислів'я? Чого вони нас навчають? Коли їх доречно вживати?



## ЧИЖ ТА ГОЛУБ

Весною Чижик молоденький,  
такий співучий, проворненький,  
в садочку все собі скакав  
та якось у сильце\* й попав;  
сердєга в клітці рветься, б'ється...  
А Голуб бачить та сміється:

— А що? Попавсь? От тобі й на!  
Вже, певно, голова дурна...  
Не бійсь, мене б не піддурили,  
хоч як би не хитрили,  
бо я не Чижик! Ні... оце! —  
Аж гульк — і сам піймавсь в сильце...



Отонасебененадійся,  
чужомулиховінесмійся!



*Сильце* — пристрій, яким ловлять птахів.



- Прочитай байку мовчки.
- У яких словах виявляється самовпевненість, безсердечність Голуба? Передай це під час читання.
- З яких слів довідуємося про ставлення автора до Чижика?
- Які рядки байки можуть бути прислів'ям? Прочитай їх з повчальною інтонацією.
- Які слова з байки могли бути її назвою? Чому саме?



**Зіграймо в театр — інсценізуймо байку.** Знайдіть слова автора. З якою інтонацією їх краще прочитати? Яке ставлення Голуба до Чижика слід передати, читаючи його слова?



Розкажи про випадок із власного досвіду, який підтверджує справедливість висновку байки.



Анатолій Костецький

## ДОБРА ПОРАДА

Звичайного теплого літнього дня  
зустрілися якимось  
осел і свиня.

Були вони вічність,  
як кажуть, знайомі,  
та тільки вітатися першим  
нікому чомусь не хотілося...

Гордість — чи що?

Не знаю...

Та кожний повз мовчки  
пройшов.

І далі пішли, наче досі  
й не знали.

Лиш потім про себе  
весь день міркували.

Свиня міркувала:

«Що взять з віслюка!

Осел — це осел.

То вже вдача така!..»

Осел міркував:

«Так і пре навмання!

Ох, правдоньку

кажуть: свиня — це свиня!..»

Як хочеш ослом чи свинею не стати,

затям: краще першим

завжди привітатись!



- Чим були незадоволені осел і свиня?
- З яким почуттям слід прочитати їхні міркування?
- У яких словах вірша висловлено пораду автора?  
Чи погоджуєшся з нею?
- Який епізод байки зображено на малюнку?



## ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

### Знаю...

- ◆ Назви казок, які ти прочитав/прочитала.
- ◆ Хто автори прочитаних байок?
- ◆ З якої байки висновок: *на себе не надійся, чужому лихові не смійся?*
- ◆ У яку країну мандрував Білячок?

### Розумію, можу пояснити...

- ◆ Які особливості побудови тексту має п'єса?
- ◆ Чому Роман з п'єси-казки «Стрімкий, як вітер» вирішив залишити дельфінарий?
- ◆ Чому прочитані казки можна назвати чарівними?
- ◆ Чому тільки Мартіно вдалося пройти дорогу, яка *нікуди не вела?*

### Вмію...

- ◆ Визначати головну думку в прочитаних творах.
- ◆ Знаходити висновок (мораль) байки.
- ◆ Визначати, які вчинки дійових осіб позитивні, а які — негативні.
- ◆ Брати участь в інсценізації казки, п'єси.
- ◆ Скласти план прочитаного твору та переказати його зміст.

### Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Як би ти відповів/відповіла на запитання, що є заголовком казки «Для чого людині серце»?
- ◆ Які почуття викликає в тебе головний персонаж казки Сашка Дерманського «Білячок»?
- ◆ Які правила для культурних глядачів ти запропонував/запропонувала?
- ◆ Чи погоджуєшся ти з висновками, які є у прочитаних байках? Які з них стали прислів'ями?



## ПОЕЗІЇ ПРО ДИВОСВІТ ПРИРОДИ



Ви вже знаєте, що віршована мова має **рими, ритм**. Вона відрізняється особливою **виразністю, образністю**.

Поети й поетеси розповідають про природу так, що їхні спостереження, думки та почуття стають для читачів цікавими відкриттями, пробуджують уяву, спонукають до роздумів.

### **Читаючи твори цього розділу, ви будете:**

- знаходити, як по-різному описано у віршах небо, поле, дощ; які слова вжито, щоб передати різні стани природи, настрої і почуття людей;
- уявляти прочитане, проймаючись любов'ю до рідної домівки, своєї річки, раптом розквітлої вишеньки;
- збагачувати своє мовлення образними висловами;
- уявляти себе у ролі видавців книжок, використовуючи інформацію з **«Медіавіконця»**.



## Любов Забáшта

\* \* \*

Дивосвіт, дивосвіт...  
Хто придумав оцей світ?

**Землю красну отаку  
у зеленому вінку?**

Всі ці квіти, і ліси,  
і пташині голоси?  
Ліс, і річка, і поля —  
це ж усе моя земля!

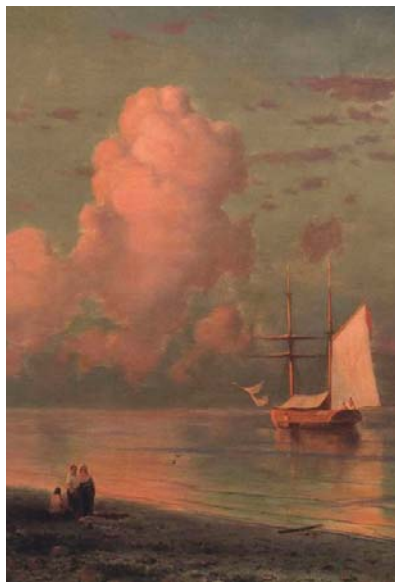



- З яким почуттям поетеса пише про рідний край?
- Передай їх, читаючи вірш.
- Як ти зрозумів/зрозуміла виділене речення?

## Тарас Шевченко

\* \* \*

За сонцем | хмаронька пливе, | |  
червоні пóли | розстилає, | |  
і сонце | спатоньки | зове  
у синє море: | | покриває  
рожевою пеленою, |  
мов мати | дитину. | | |  
Очам любо. | | Годиночку, |  
малую годину |  
ніби серце одпочине, | |  
з Богом | заговорить... | | |  
А туман, | неначе ворог, |  
закриває море | |  
і хмароньку | рожевую, |  
і тьму | за собою  
розстилає | туман сивий,  
і тьмою німою |  
оповіє тобі душу, |  
й не знаєш, | | де дітись, |  
і ждеш його, | того світу, | |  
мов матері діти.



 *Іван Айвазовський.*  
Море з рожевою  
хмарою (фрагмент)



- Послухайте вірш. Які дві картини природи змальовано в ньому?



- Прочитай вірш мовчки. Знайди у ньому межі першої картини. З яким почуттям описує поет *хмароньку*?
- Який настрій передано у другій картині?



**Поміркуйте разом!** Чому поет називає сивий туман *ворогом*? Висловіть свою думку, звертаючись до тексту вірша. Які вислови вжито в переносному значенні?

*Леся Українка*


\* \* \*

Плине білий човник, хвилечка колише,  
хвилечка гойдає;  
плине білий човник, вітер ледве дише,  
ледве повіває.  
Білії хмаринки, лебедині крила  
угорі гуляють,  
довгою сягбю, що зорю покрила,  
місяця сягають\*.  
Місяченько світло і рожеве, й срібне  
кїда-розсипає,  
і ряхтїть, і сяє світло теє дрібне,  
як вогонь палає.



*Сягають* — досягають, дістають.



 *Сергій  
Васильківський.  
Ранок на морі*



- Які картини передає зміст кожної строфи вірша Лесі Українки?
- Які слова створюють враження спокою і зачарованості в природі?
- Прочитай вірш неголосно, замріяно, ніби розповідаючи про прекрасні краєвиди.
- Назви пари слів, що римуються.



**Роздивіться** картини Івана Айвазовського (с. 124) та Сергія Васильківського (с. 125). Намалюйте власні ілюстрації до цих поезій (за бажанням).

Олександр Олесь

\* \* \*

В небі жайворонки в'юються,  
заливаються-сміються,  
грають, дзвонять цілий день,  
і щебечуть, і співають,  
і з весною світ вітають  
дзвоном радісних пісень.



**Ось вони на землю впали,  
щось шепнули їй, сказали  
і розтали знов у млі...**



І щоб глянути на диво,  
**виглядають полохливо  
перші проліски з землі.**



- Прочитай вірш. З яким почуттям поет описує радість зустрічі весни?
- Зверни увагу, як багато дієслів уживає автор, щоб передати рух пташок, їх веселий спів. Назви дієслова.
- Які образи створюють виділені рядки? Які вислови вжито у переносному значенні?

✦ Запрошуємо відвідати сайт **«Краща література юним читачам»**, скорочено — **КЛЮЧ**.

Тут ви можете дізнатися про книжки для дітей, познайомитися з письменниками й навіть поставити їм запитання.



<http://www.chl.kiev.ua/key>





Микола Сингаївський

## ВОЛОШКОВЕ ПОЛЕ

Поле в нашому краї —  
наче море безкрає.  
Наче море безкрає —  
поле в нашому краї.  
Там гуляли волошки,  
натомилися трошки.  
Натомилися трошки  
синьоокі волошки.  
Пов'язали хустинки,  
наче неба краплинки.  
Наче неба краплинки —  
пов'язали хустинки.  
Зупинилися в житі:  
тут ми будемо жити.  
Тут ми будемо жити —  
та й лишилися в житі.



- Чи сподобався тобі вірш? З яким почуттям автор змалював красу поля?
- Із чим порівнюється поле? Які ознаки і порівняння передають красу волошок?
- Знайди слова, які написані однаково, але означають різне. Які слова вжито з переносним значенням?
- Назви слова, що римуються.
- Прочитай вірш наспівно, з почуттям замилювання красою поля.



Дмитро Павличко

## ДЯДЬКО ДОЩ

Дядько Дощ стоїть над лісом, —  
неба велетень сяга́.

Він сміється, мов залізом,  
дудонить: — Га-га! Га-га!  
Одягнувся, мов на свято,  
запорізький в нього шик\*:  
тучі — шапка сивувата,  
блискавки — червоний шлик\*.

Довжелізнi срібні вуса  
люто вітер розвіва.  
І тремтить пшениця руса,  
і втіка́ за горб трава!



*Шик* — особлива вишуканість у манері триматися, одягатися.

*Шлик* — верх козацької смушевої шапки, що звисає.



- Чи уявляєш ти цей казковий дощ? Знайди слова, які передають звуки, барви, силу літньої зливи.
- Розглянь малюнок. Що нового він відкриває читачам?
- Як по-іншому ти б міг/могла назвати цей вірш?



## Застереження

\* \* \*

Ліна Костенко

Шипшина важко віддає плоди.  
Вона людей хапає за рукава.  
Вона кричить: — Людино, подожди!  
О, подожди, людино, будь ласкава,  
не всі, не всі, хоч ягідку облиш!  
Одна пташина так мене просила!  
Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш.  
І просто осінь щоб була красива.





**Поміркуйте разом!** Чому так схвильовано, слізно шипшина звертається до людини? Чи погоджуєтесь ви з думкою, що природа потрібна людям не лише для користі, а й для краси? У яких рядках сказано про це?

- Вивчи вірш напам'ять.

*Анатолій Качан*

\* \* \*

Розливається Дунай, |  
а із-за Дунаю | |  
з журавлями | у наш край | |  
рémез | прилітає. | |  
Пташка ця | непоказна |  
має дивну звичку: | |  
навесні | лише вона |  
в'яже | рукавичку. | |  
Ось поглянь: | | цвітуть сади, |  
а вона | | із пряжі |  
на вербі | біля води | |  
рукавичку | в'яже. | |  
В рукавичці, | як і слід, |  
є аж два віконця, | | —  
щоб дивитися на схід |  
і на захід | сонця. | |  
Виглядають із гнізда |  
рémезові діти: | |  
де комиш, | верба, | вода | | —  
там і рай на світі.



- Прочитай вірш повільно, ніби уявляючи прочитане.
- Про кого ти прочитав/прочитала вірш?
- Як поет описав ремеза? Чи доводилось тобі спостерігати цю пташку? Чим особливе її гніздекко?
- Розглянь світлину-ілюстрацію. Що нового ти відкрив/відкрила для себе?



# МЕДІАВІКОНЦЕ: мініпроект – створення обкладинки книжки «Мій улюблений вірш»



**Роздивіться** обкладинки книжок, виданих в українських видавництвах. А ви хотіли б відчути себе видавцями, творцями книжки? Якщо так, то вам буде цікаво створити свою маленьку книжечку «Мій улюблений вірш».



## ПОРАДИ ЮНИМ ВИДАВЦЯМ

- ✓ Придумайте назву книжки.
- ✓ Доберіть зміст (свій вірш або вірш улюбленого автора).
- ✓ Ви знаєте, що кожна книжка починається з обкладинки. Потрібно виготовити її з цупкого паперу.
- ✓ Укажіть назву книжки, ім'я та прізвище автора.
- ✓ Створіть (або знайдіть) малюнок, який би відповідав змісту книжки.
- ✓ Розкажіть або напишіть короткий відгук про свою книжку щоб усім захотілося її прочитати.

**Бажаємо натхнення та успіху!**



## ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

### Знаю...

- ◆ Назви прочитаних віршів та їх авторів.
- ◆ Які ознаки має віршована мова?
- ◆ З якого вірша ці рядки: «*поле в нашому краї, наче небо безкрає*»?
- ◆ Чим особливе гніздечко ремеза? Хто автор вірша про цю пташку?

### Розумію, можу пояснити...

- ◆ Чому Любов Забашта називає світ природи *дивосвітом*?
- ◆ З яким почуттям Тарас Шевченко описує дві картини природи у вірші «За сонцем хмаронька пливе»?
- ◆ Чому у вірші «В небі жайворонки в'ються» вжито багато дієслів?
- ◆ Чому Ліна Костенко застерігає людей: «*природа для всіх, а не для тебе лиш*»?

### Вмію...

- ◆ Знаходити у віршах рими, образні вислови.
- ◆ Визначати почуття, з якими поети описують картини природи.
- ◆ Прочитати виразно вивчені вірші.
- ◆ Розповісти про свої враження від прочитаного.

### Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Які вірші тебе зацікавили особливо? Чим саме?
- ◆ Чи погоджуєшся ти із тим, що світ природи — це справжнє диво?
- ◆ До якого вірша ти б хотів/хотіла намалювати ілюстрацію?
- ◆ Які картини і явища природи, що описано у віршах, ти спостерігав/спостерігала у житті?



## ВСЕ ДОБРЕ ПЕРЕЙМАЙ, А НЕДОБРЕ — ВИПРАВЛЯЙ...



У розділі **ви прочитаєте** твори різних жанрів про почуття, настрої, вчинки дійових осіб. У різних життєвих і вигаданих ситуаціях вони виявляють своє ставлення до інших людей або казкових персонажів у словах і вчинках. **Вдумливе читання** дасть вам змогу заглибитись у зміст; розібратися в тому, що добре, а що — ні; усвідомити, у чому цінність дружби; відчувати радість від спілкування з людьми й улюбленими тваринами.

### **Читаючи твори цього розділу, ви будете:**

- звертати увагу на перебіг почуттів дійових осіб;
- визначати послідовність подій у творі;
- розуміти, які вчинки автори схвалюють, а які — ні;
- усвідомлювати головну думку твору, зіставляти її із заголовком;
- міркувати над тим, чи допомогли вам прочитані твори краще зрозуміти настанову, яку містить назва розділу.



## КРАСИВІ СЛОВА І КРАСИВЕ ДІЛО

Серед поля стоїть маленька хатина. Її побудували, щоб у негόδу люди могли сховатися й пересідіти в теплі.

Одного разу серед літнього дня захмáрило й пішов дощ. А в лісі в цей час було троє хлопців. Вони сховалися в хатинці й дивилися, як з неба ллє мов з відра.

Коли це бачать: до хатини біжить ще один хлопчик. Незнайомий. Мабуть, з іншого села.

Одежа на ньому була мокра як хлющ\*. Він тремтів од холоду.

І ось перший із тих хлопців, які сиділи в сухому одязі, сказав:

— Як же ти змок на дощі! Мені шкода тебе...

Другий теж промовив красиві й жалісливі слова:

— Як страшно опинитися в зливу серед поля! Я співчуваю тобі...

А третій не сказав ні слова. Він мовчки зняв із себе сорочку й дав її змоклому хлопчикові. Той скинув мокру сорочку й одягнув суху.

Гарні не красиві слова. Гарні — красиві діла.



*Мокра як хлющ — дуже мокра; промокла наскрізь.*



- Де відбувалась описана зустріч? Скільки часу вона тривала?
- Як зустріли троє хлопців незнайомого хлопчика?
- У яких словах оповідання висловлено його головну думку? Чи поділяєш ти її?
- Знайди в тексті *зачин, основну частину, кінцівку*.
- Підготуй докладний переказ оповідання.



## Чому важлива щира турбота?

Тетяна Майданович

### ТЕЛЕФОННА РОЗМОВА

Добрий день, моя бабусю мила!  
Ти там що, я чула, захворіла?  
В тебе що, аналізи погані?  
Ходиш на уколи до лікарні?!

Їдь до нас на дачу! Тут чудово,  
тут найкращі ліки — чесне слово!  
І навіщо десь робить уколи,  
якщо є в нас лікувальні бджоли?!

Ось одна вкусила в ногу —  
всі синці пропали, до одного.  
Крапельниці робиш? Є в нас оси!  
Ми ще в лузі й джмеликів попросимо!

Потім — щоб мурашки покусали,  
щоб твої хвороби всі пропали.  
От мені ще мама говорила:  
дуже лікувальна в нас кропива...

Інші різні ліки пошукаю,  
приїжджай, бабусю, я чекаю!



- Між ким відбувається розмова?
- Чим стурбована внучка? Які вона пропонує ліки для бабусі?
- Які слова дівчинки передають її щире бажання допомогти бабусі?



Оберіть інтонацію читання. Визначте: голосно чи тихо розмовляє внучка? Вона заперечує чи пропонує? З яким почуттям звертається до бабусі?



Придумайте і розіграйте продовження цієї розмови.





Далі ти прочитаєш два твори однієї авторки, у яких розкривається різне ставлення персонажів до дружби.



### Головна думка

Нана Деменкова

## ДРУЖОК І ОБРА́ЗА

Дружок ходив у гості до рибок. Вечорами він приходив до озера й дивився, як вони граються. А часом і сам плавав із ними, та тільки так, щоб не намочити носа. Дуже йому не подобалося носа мочити.

Був тихий літній вечір. Місяць відбивався у воді, дерева шелестіли листочками, Дружок дивився, як рибки ганяли одна за одною, і тихенько радів. І тут одна рибка вистрибнула з води, вдарила хвостом по воді, і бризки полетіли просто на носа Дружку! Він підскочив, заскавчав і щодуху помчав додому!

А поки Дружок біг, до нього в гості прийшла Образа. Прийшла і каже:

— Як вони могли! Ні, рибки не твої друзі! Водюю — і просто в ніс!!! Навмисне! Справжні друзі так ніколи б не зробили! Не ходи до них більше. Сиди, Дружку, вдома сам. Нікому не можна довіряти. Дружи зі мною. Тільки я твій справжній друг.

— Ні, — відказує Дружок, — рибки загралися й ненароком мене водою облили. А поки ти на моїх друзів намовляла, мій ніс зовсім висох. Іди геть, Образо, — сказав на це Дружок і побіг знову на озеро. Він знав, що **на друзів зла тримати не можна!**

А Образа відтоді ходить і шукає, до кого б іще в гості прийти.

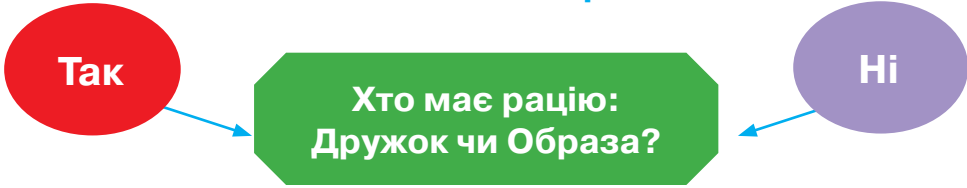


• Прочитай текст мовчки.

**Поміркуй:** цей твір — оповідання чи казка? Доведи свою думку.



## Займи позицію



Придумай кілька ситуацій твого діалогу з Образою і розіграй їх.

### Я ДРУЗІВ НЕ ПРОДАЮ

Жила собі одна дівчинка і мріяла вона назбирати більше за всіх папірців для крамниці, щоб усе-пре-все купити: і ляльку, і стрічку, і візочок для ляльки. Та найбільше за все вона хотіла купити собі друга, бо друзів у неї не було. Мала вона живого кролика, і дуже їй хотілося його продати.

Сидить дівчинка й чекає — коли ж із нею хто-небудь у «крамницю» пограється. А ніхто не приходить. І раптом бачить вона: йде хлопчик, а в руках у нього кролик — такий самий, як у неї. «Мабуть, теж продає, — подумала дівчинка. — От із ним я й пограюся». Підходить вона до хлопчика й питає:

— Скільки коштує твій кролик?

— Це мій друг, — відповідає хлопчик, — я друзів не продаю.

Подумала дівчинка й каже:

— Тоді, може, ти мого кролика купиш?

— Ні. У мене дві морквинки є, давай я тобі подарую, і ми разом будемо кроликів годувати, — усміхнувшись, відповів хлопчик.

Погодували вони кроликів і подружились. І кролики теж подружились. Зрозуміла дівчинка, що дружити цікавіше, ніж папірці збирати. А в «крамницю» відтоді вже ніхто не грається.



- Прочитай оповідання мовчки.
- Хто дійові особи твору? Про що мріяла дівчинка?
- Як хлопчик допоміг їй зрозуміти цінність дружби?
- У якому реченні висловлене основне?



Придумай оповідання, схоже на прочитане за головною думкою.



Далі ви прочитаєте уривок із книжки української письменниці **Надійки ГЕРБІШ «Мене звали Мар'ям»**.

У ній розповідається про те, як родина біженців, котрі були змушені залишити свою країну через війну, насилля, переслідування, пристосовуються жити в іншій країні. Цю історію читачі пізнають через думки і почуття дівчинки Мар'ям, яка, мабуть, є вашою ровесницею.



## Досліджуємо текст



Найвродливішою, присутності, випростовую, наїдками, національну, смакуватимуть.



**Зрозуміти й підтримати інших**

*Надійка Гербіш*

### РІЗНІ КУЛЬТУРИ

Наприкінці останнього уроку вчителька сказала, що наступного місяця в нас буде свято. Особливе свято, додала вона, свято різних культур.

Я нічого не зрозуміла, але соромилася запитати при всіх. І лише коли інші діти побігли до своїх шафок одягатися, я підійшла до вчительки й тихо запитала:

— А що таке культура?

Вона замислилася й провела мене до парти, щоби я могла сісти. А тоді сіла поруч зі мною, на учнівському сидінні.



— Розумієш, так уже повелося, що в кожній людині є якісь звички. У родин теж вони є. І навіть у цілих народів. Оці звички, або звичаї народу й називають його культурою. Що люди цього народу їдять, у що одягаються, яких пісень співають, які свята святкують... Усе загалом. Розумієш, про що я?

Я кивнула.

— Кожен із нас покаже на святі щось таке, що могло б розповісти про культуру його народу. Хтось принесе улюблену національну страву, хтось заспіває пісню, хтось перекаже легенду. І я би дуже хотіла, щоби ти розповіла щось про свою країну... Ти згодна?

Я знову кивнула. Вона усміхнулася, і це додало мені сміливості. Тож я запитала:

— А в нашому класі є хтось з іншого народу, крім мене?

— Нема. Зате в нас є ти! І це означає, що ти для нас — особлива!

— Але якщо всі розповідатимуть про одні звички, а я — про інші, чи буде їм цікаво?

— Мар'ям, ти не можеш собі уявити, як сильно всім буде цікаво! І найперше — мені. Я дуже рада, що ти є в нашому класі.

Це вперше в цій країні хтось сказав мені, що радіє з моєї присутності. Мені чомусь защипало в очах і засвербіло в носі...

Свято...

Я хвилююся. Мама хвилюється разом зі мною, і тато теж. Вони цього не кажуть, але я знаю. Відколи тут живемо, усі ми навчилися розмовляти мовчки.

Брати не хвилюються.



— Дуже смачно, — нахваляють вони. — Тепер твої однокласники знатимуть, якими мають бути коржики!

Брати сміються, обговорюють свої плани на день. Татові шкода, що він не зможе піти зі мною. Мама ховає очі. Коли ми всі підемо, вона плакатиме. Раніше вона мене водила всюди сама. Тепер мене водять тато чи брати, і їй від того сумно.

— Ти будеш найвродливішою дівчинкою на святі, — каже вона мені.

У класі всі вбрані дуже гарно. Нічиїх батьків тут немає — я даремно хвилювалася. Лише ми й учителька.

Діти розказують про свою країну. Вони співають, танцюють, влаштовують вікторини. Вони частують усіх смачними наїдками. Щоразу, підносячи кусень до рота, я хвилююся, що він виявиться аж надто смачним. Що мої коржики потім не смакуватимуть. Але досі жодна страва не зрівнялася з тим, що готують у моїй країні.

Перед очима — вихор: кольори, усмішки, мапи... Мої однокласники дивляться на мене, усміхаються, наче все це свято — заради того, щоби познайомити мене зі світом, у якому вони живуть.

Вони беруться за руки, стають у коло, починають танок. Хтось бере мене за руку. Ми танцюємо, і мені стає тепло й радісно. Я почуваюся частиною їхнього світу, частиною їхньої любові.

Коли настає моя черга розповідати, я беру танбур\* і награю улюблену мелодію. Я не розкажу їм казку, не оповім про звичаї свого народу. Зараз мені просто хочеться співати.

Я заплющую очі й бачу парк, де ми так любили пускати паперові кораблики. Там дядечко Камаль —



він підкидає мене високо до неба. Там бабуся і її пухкі обійми.

Моя пісня доспівана. Розплющую очі, усе довкола мерехтить. Я дивлюся на вчительку. Вона плаче.

Свято завершилося, усі мене обіймають. Учителька передає частунок моїй родині. Я біжу додому щаслива, бо так багато хочу розповісти!



*Танбур* — музичний інструмент.



- Назви дійових осіб оповідання. Хто головний персонаж?
- Знайди і прочитай пояснення вчительки, що таке культура. Чи зрозуміло тобі значення цього слова?
- Чому в цьому класі відбулося свято різних культур?
- Як вчительці вдалося заспокоїти Мар'ям?
- Які почуття переживала дівчинка?
- Знайди речення, яке засвідчує, що на цьому святі Мар'ям вперше відчула себе частиною світу своїх однокласників.
- Як однокласники й однокласниці Мар'ям сприйняли її пісню про рідну країну?



**Обговоріть.** Як може змінитися тепер її ставлення до школи? Чи з'являться в Мар'ям друзі?

**Поміркуйте разом!** Які почуття можуть об'єднати людей різних культур?



Раджу вам прочитати цю книжку повністю. Вона розкриє вдумливим читачам світ переживань дітей, які через війну опинилися далеко від рідного дому.



Ілюстрації до книжки  
малювала *Марія Фоя*





## Про наших улюбленців

Надія Кир'ян

\* \* \*

Ми з вами в цьому світі **не самі** || —  
 живуть тут звірі, | пта́хи і комахи. ||  
**Одним повітрям** | дихаємо ми |  
**і ра́зом ходим** | під небесним дахом. ||

Хтось ходить по землі, | літає хтось, |  
 та **в кожного своя чудова мова.** ||  
 Коли **у дружбі** жити навчимо́сь, |  
 то буде в світі **дивно і казково.**



- Прочитай вірш мовчки. Що привернуло твою увагу?
- Як у вірші сказано про взаємну залежність людей і природи?
- Читаючи вголос, звертай увагу на позначення щодо виразного читання.
- Вивчіть вірш напам'ять.



**Поміркуйте разом!** До чого закликає нас поетеса?

- Чи поділяєте її заклик?
- У яких словах вірша висловлено головну думку?

Марко Вітлер

### КОШЕНЯ ПРОПАЛО

✦ **Висловте припущення, куди зникло кошеня.**

«Неллі!» — Мерле гукала знову і знову, бігаючи по всій квартирі.

«Неллі, виходь сюди! Де ти?».

Але відповіді від Неллі не було. Здавалося, що вона крізь землю провалилася.

«Нам вже час їхати», — сказав тато, поглядаючи знову на годинник. «Якщо ми не поспішимо, я запізнюся на роботу, а ви — до школи».



Мерле виглядала дуже присорблено. «Пробач, тату. Наступного разу я постараюся більше».

Тато кивнув. «Я кажу це щодня. Ви повинні тримати двері вітальні закритими. Таке маленьке кошеня пролізе скрізь. А я не хочу, щоб воно проповзло під кухонні шафи, а потім гризло кабелі за плитою або посудомийною машиною. Це може погано закінчитися».

Тато опустився на коліна і зазирнув під диван, крісла та шафи. Проте Неллі не вдалося знайти. Вона, мабуть, обрала ідеальне сховище.

«Хай йому грець!». Тато лаявся знову і знову.

«Краще я лишу мамі записку, і вона ще раз все обшукає, коли повернеться. Кошеня має бути десь тут».

Він одягнув пальто і натягнув на голову улюбленого капелюха, без якого ніколи не виходив з дому.

«Та що ж це таке? Що це? Щось не так з моїм капелюхом».

Тато відчув, як щось подряпало йому голову. Він зняв свого капелюха і зазирнув всередину. Звідти на нього дивилися двоє темних оченят.

«Поглянь-но тільки на неї, — усміхнувся тато. — У Неллі теж є улюблена шапка».

Тато бережно витягнув кошеня із капелюха та поставив його на кігтедряпку.

*Переклад з німецької Аліни Джурило*



- Прочитайте оповідання і перевірте свої припущення.
- Хто шукав кошеня?
- Які дії тата свідчать про те, що він любить кошеня?
- Чи не траплялися з вами подібні випадки? Розкажіть про це.



**Будьте дослідниками!** Знайдіть і прочитайте оповідання про домашніх улюбленців або підготуйте розповідь про ставлення людей до домашніх тварин.





Анатолій Костецький  
СПІШУ ДОДОМУ

Мені після школи  
гукає Микола:  
— Серього!  
Гайда поганянь у футболу!  
— Та ні! —  
відмовляюсь  
уперше в житті. —  
Я мушу додому  
негайно іти.

Мене зупиняє на вулиці Слава:  
— Спинися на хвильку,  
до тебе є справа:  
міню свій ніжик  
на шайбу твою!

Та я ні хвилинки  
із ним не стою,  
хоч марив тим ножиком  
ночі та дні, —  
бо треба додому  
спішити мені.

Відмовився я  
од кіно й самоката  
і навіть відмовився  
змія пускати!..


Дивуються друзі:  
— Скажи-но скоріш,  
чого це ти раптом  
додому спішиш?!  
— Тому що, —  
кажу їм, —





як хочете знати,  
удома  
на мене чекає  
кудлате,  
руде,  
волохате,  
смішне  
цуценя,  
що стало моїм  
з учорашнього дня!



-  Сподобався тобі вірш?
- Чому хлопчик поспішав додому?
- Чому він відмовився від заманливих раніше пропозицій своїх друзів?
- Розглянь малюнок. Яким зображено песика?



Придумай кличку песикові. Чого хлопчик міг би його навчити?




**Підготуйте інсценізацію:** визначте за текстом, хто буде брати в ній участь. З якою інтонацією слід прочитати слова Славка, друзів? А які почуття — передати, читаючи слова Сергійка?

## ПЕС, ВІДОМИЙ НА ВЕСЬ СВІТ

Це Баррі-рятівник, який жив при монастирі\* біля перевалу Велико-го Сен-Бернара, що у швейцарських Альпах. Він помер понад 200 років тому. Але вдячну пам'ять про нього люди зберігають і досі. Через багато років цю породу собак назвуть «сенбернар». Вважається, що Баррі за 14 років свого життя врятував близько сорока людей.



 Пам'ятник Баррі в Парижі



Раніше по́дорожі засніженими А́льпами були дуже небезпечними, особливо в туман чи сильну заметіль. Саме тому монахи з монастиря тренували собак-рятівників, щоб вони не боялися ні вітру, ні морозу, а завдяки відмінному нюху могли відшукати мандрівників, яких засіпало снігом, та показати їм дорогу до монастиря.

Існує легенда про порятунок маленького хлопчика, який ледве не загинув після сходження лавини. Коли Баррі його знайшов, хлопчина був без свідомості, тож пес почав його облизувати, щоб зігріти. Коли хлопчикові стало краще, він зміг вилізти Баррі на спину, і той відніс його до монастиря.

З часу смерті Баррі в монастирі Святого Бернара існує традиція — завжди називати одного собаку на його честь. Про Баррі складено вірші, новели та навіть знято фільм компанією «Волт Дісней» — «Баррі, великий сенбернар». Мумію Баррі можна побачити в Музеї природничої історії в Берні, що у Швейцарії. Крім того, його пам'ятник встановлено біля входу на Кладовище тварин у Парижі.

*За матеріалами інтернет-джерел*



*Монастір* — тут: церковна будівля, господарство, яке належить громаді ченців.



- Про кого ти прочитав/прочитала?
- Чи відомою була тобі ця історія? Що тебе вразило?
- Це художнє чи науково-художнє оповідання?



Перечитайте текст. Виберіть факти, які тут вказано. Які події описано як *легенду*?

- Як ушановують люди пам'ять про Баррі?



**Будьте дослідниками!** Знайдіть інформацію про інших тварин, які рятували людям життя. Підготуйте про них розповіді.

На хвилинках **«Читач — читачам»** обговоріть найцікавіше. Які пам'ятники тваринам ви знаєте?



Підготуйте розповідь або малюнки про своїх домашніх улюбленців. Сфотографуйте їх або зробіть з ними селфі.



## Веселе слово

Оксана Сенатович

### БАЛАКУНИ

Будував **Базіка** дім —  
сім дверей і вікон сім.

**Торохтій** допомагав:  
язиком дошки тесав.

Метушився **Пустомеля**:  
— Скоро будуть стіни й стеля.

**Говорун** клав на словах  
з жерсті цинкової дах.

І **Патякало** не плакав:  
— Я усе покрию лаком.

**Балакун** все щебетав,  
нахвалявся, обіцяв  
для гостей спекти в печі  
пиріжки та калачі.

В дім без вікон, без дверей  
**Лепетун** скликав гостей.



- Прочитай вірш. Чому поетеса придумала для кожного персонажа такі імена?
- За якою ознакою утворено ці слова?
- Чим схожі персонажі?



## ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

### Знаю...

- ◆ Назви прочитаних віршованих і прозових творів й їх авторів й авторок.
- ◆ Тему телефонної розмови онучки з бабусею.
- ◆ З якого твору ці рядки: *Гарні не красиві слова. Гарні — красиві діла*? Хто його автор?
- ◆ Який пес став відомим на весь світ?

### Розумію, можу пояснити...

- ◆ Як ви зрозуміли назву розділу «Все добре переймай, а недобре — виправляй...»?
- ◆ Чому хлопчик Сергій відмовлявся від пропозицій друзів?
- ◆ Почуття дівчинки Мар'ям, яка опинилася в чужій країні.
- ◆ До чого закликає поетеса Надія Кир'ян у вірші «Ми в цьому світі на самі»?

### Вмію...

- ◆ Визначити головну думку прочитаного.
- ◆ Визначити почуття і вчинки дійових осіб, що допомагають зберегти дружбу, несуть людям добро.
- ◆ Порівнювати твори, близькі за змістом.
- ◆ Продовжити прочитане.

### Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Який твір справив на тебе особливе враження? Чим саме?
- ◆ Які книжки ти б хотів/хотіла прочитати?
- ◆ З автором якого твору ти б хотів/хотіла зустрітися? Про що запитати? Що обговорити?
- ◆ Як ти думаєш, ким цікавіше бути письменником/письменницею або читачем/читачкою?



## ІСКРИНКИ ТВОРЧОСТІ



Ви любите **читати** про пригоди, вигадувати таємничі, неймовірні історії, уявляти те, чого не бачили? Отже, ви — фантазери або фантазерки. Слово **фантáзія** прийшло до нас із грецької мови. Воно означає **уява, вїгáдка**.

Фантазуючи, ви можете у своїй уяві виконувати захопливі дії: літати на нові планети, зустрічатися з інопланетянами, створювати корисні прилади, рятувати людство від небезпечних хвороб або перетворюватися на добрих чарівників чи чарівниць, виконуючи бажання рідних і друзів...



## Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- уявляти прочитане, продовжувати твір, римувати слова, створювати казки, вірші, малюнки, грати сценки, вистави;
- виявляти свою особистість у колажі «Про мене», у який вкладете чимало цікавого.



**Спостерігайте, багато читайте, беріть участь у творчих справах. Усе це допоможе розвивати здатність творити!**

*Володимир Коломієць*

### ЛІС І ЛИС

Лісом гуляє лагідний Лис,  
нюхає квітку, зітхає...

Лис надивився на сонячний ліс —  
мріє і вірші складає.

В Лиса блокнот —  
із блискучих листків,  
бура кора — палітурки,  
ліс йому звуки чудні наскрипів  
з дятлом у парі: «Тук-туки!».

Ходить бурмоче...

Присів на пеньок.

Пише, розчулений лісом...

Добре йому від хороших думок.

Лісові ж хороше — з Лісом.



- Чим був розчулений Лис? Яким був ліс, що надихав Лиса складати вірші?
- Чи ти звернув/звернула увагу, в якому блокноті Лис писав вірші? Який епізод зображено на малюнку?
- Які слова передають творчий настрій Лиса?
- Як ти вважаєш, швидко чи повільно треба читати цей вірш? Поміркуй, після якого речення слід зробити найдовшу паузу.



Про що міг написати вірша Лис? Пофантазуй!



## МЕДІАВІКОНЦЕ: мініпроект — колаж «Про мене»



У цьому проекті кожен/кожна зможе виявити свою творчість по-різному, розповідаючи про себе, свою родину. Навіть придумати інтерв'ю про себе як друга/подружку, свої захоплення, мрії.

Розповісти про улюблені предмети.

Порадити прочитати улюблені книжки.

І, звичайно, згадати про смішні пригоди.

Довірити друзям свої почуття: що схвилювало, а що — змусило переживати.



**Хто побачить твій колаж? Обговоріть** у групах, як краще представити колажі. Зверніть увагу, що в цій творчій роботі ви можете давати волю своїй фантазії: приклеювати фотографії, малюнки, тексти, дрібні предмети...






## Степан Жуп'анин

\* \* \*

Намалюю вітер тихий, ніжний.  
 Намалюю дощовий і сніжний  
 вітер, що здіймає грізні хвилі,  
 і вітрець між квітами на схилі.  
 Цей танцює з хмаркою у вальсі.  
 Той гортає книжку на терасі.  
 А ось вітер прапорами має  
 з музикою по селу гуляє.  
 Вже малюнків три альбоми маю.  
 А вітрам нема кінця і краю.



 Микола Глущенко.  
 Вітер (фрагмент)



- Як можна зобразити вітер на малюнку?
- Які ознаки вітру називає юний художник?
- **Роздивись** фрагмент картини Миколи Глущенко. Як ти вважаєш, йому вдалося зобразити вітер?
- Чому, на твою думку, **вітрам нема кінця і краю**?



**Попрацюйте в парі.** Назвіть пари слів, що римуються.



Що ти малював/малювала із захопленням? Розкажи або покажи однокласникам і однокласницям.

## Валентина Ткаченко

### ЛІСОВЕ КОРИННЯ

Яке химерне лісове коріння!  
 Попід ногами скрізь його сплетіння.  
 Ось корінець, мов каченя бокате:  
 є дзьоб і вічка, й білі ноженята.



А цей — мов равлик, цей немов лисиця.  
 Цей випуклий — смішна залітна птиця.  
 Так можна цілий день ходити в діброві  
 і зустрічати побраті казкові.



- Які казкові постаті побачила поетеса в лісі?
- Знайди у вірші порівняння. Які ознаки лісового коріння вони підкреслюють?
- Визнач пари римованих слів.
- Чи траплялися тобі подібні дива? Розкажи.



Підтюпцем, врізнóбіч, роздивляється, справжні-сінський, борюкаються.

*Олександр Єфімов*

ТУТ УСЕ Є...

✦ **Про що ти очікуєш прочитати в цьому оповіданні?**

Галина Іванівна сказала:

— На четвертому уроці у нас малювання. А що, як ми проведемо цей урок надвóрі? Гляньте, яка гарна погода!

Усі були, звичайно, згодні.

Сонечко іскрилося на деревах, на кущах, по всьому засніженому подвір'ю.

Так цікаво і весело підтюпцем протоптувати свіженькі доріжки по сніговій білизні!

Вітя Карацунька обережно ставить ноги у пухкий сніг — певно, уявляє себе космонавтом на далекій невідомій планеті.

А хлопці вже борюкаються. Сергійко повалився у кучугуру, а Борис осідлав його.

— Увага! Послухайте завдання, — лунає голос Галини Іванівни.

— Розходьтесь і ліпіть кому що до вподоби. Буде в нас і гра, і мистецтво, і праця водночас!

Дівчата розсипалися врізнóбіч. Світлана заходилась качати грудомáхи для сніговика, а Оля вирішила



зліпити Котигорошка. Та ніяк з руками не впорається: то ліва відпаде, то права не тримається...

І лише Вітя Карацунька не поспішає. Походжає двором: то біля куща щось роздивляється, то коло паркану зупиниться. Підійшла Галина Іванівна:

— А ти чому нічого не ліпиш?

— А я пишу. Ви подивіться, Галино Іванівно, що тут є!

Глянула вчителька — на снігу написано «заєць», а поруч сніговий горбочок притулився до засохлого стебла якоїсь квітки — ну справжнісінький зайчик! Навіть хвостик є. Біля паркану новий напис — «блень». Проте як не вдивлялася Галина Іванівна, ніякого оленя не побачила.

— А ви осьдечки станьте, Галино Іванівно!

Ще раз подивилася вчителька в бік паркану. А на ньому повно снігу! Із-за паркану визирає засніжена гілка молодого каштана. Як глянути на паркан і гілочку разом — дуже нагадує оленя з ріжками.

— Справді, цікаво, — каже вчителька.


А навколо вже зібрався весь клас. Теж розглядають Вітіні знахідки.

— Дивіться, сорока! — раптом скрикнула Світланка Єщенко. Діти оглядаються довкола, шукають, де ж та снігова сорока причаїлася. А дівчинка сміється:

— Та ні, справжня сорока! Онó де!

Тоді й побачили всі на розлогій яблуні довгохвосту красуню, яка з цікавістю оглядала шкільне подвір'я.

Школярі засміялися. І так голосно, що пташка вмить пурхнула, обсипавши всіх сріблястими сніжинками.

-  Де відбувався незвичайний урок? Яким був цей день?  
Що ліпили діти зі снігу?
- Що зумів побачити навколо себе Вітя Карацунька?



**Поміркуйте разом!** Чи розкриває зміст оповідання його назву? Підтвердьте свою відповідь, звертаючись до тексту.

- Придумайте словесну картину до одного з епізодів тексту (*на ваш вибір*).
- Чому Віті вдалося побачити дива?



Чи доводилось вам помічати на засніжених деревах казкові образи? Доповніть оповідання.

*Дорота Гельнер*

## РОЗМОВА З ФОРТЕПІАНО

— Моє миле фортеп'яно,  
як ти граєш вранці-рано?

— Як поганий настрої маю,  
то страшенно грубо граю!

Ось послухайте самі:  
грим гуркоче на струні,  
аж тремтять камінні мурі  
від гудінь клавіатури.

— Фортеп'янку, як ти граєш,  
коли добрий настрої маєш?

— Граю клавішами тими —  
щонайтоншими, дзвінками!

Ген на сонце злотоо́ке

лине дзвін тонкий, високий!

Він бринить, як пісня бджілки —  
ось сама послухай тільки.



*Переклад з польської  
Ярини Черняк*



- Про що цей вірш? Які настрої передає інструмент?
- Як ти вважаєш, хто розмовляє з фортепіано?
- Які образні вислови у вірші передають різні настрої?



Спробуй перетворити цей вірш на розповідь про своє творче захоплення.



Настроюється, стрéпетові, дивовіжний.

*Василь Сухомлинський*

## СПІВУЧА ПІР'ІНКА

Є на світі дивовижний птах — Стрéпет. Він співає... чим, як ви думаєте, діти? Він співає крилом. Має він у своєму крилі особливу співучу пір'їнку. Летить Стрèпет, і коли захочеться йому співа-ти, то розправляє крила так, що співуча пір'їнка ви-сувається і настроюється на спів. Лунає тонкий свист. Схожий він і на звучання найтоншої струни, коли по ній водити смичком, і на пісню вітру в тонкій стеблині очерету.



Та ось трапилось лихо. Загубив Стрèпет співучу пір'їнку. Випала вона й упала на землю. Захотілося Стрèпетові поспівати, а співучої пір'їнки немає.



Маленький Сергійко знайшов на землі співучу пір'їнку Стрèпета, підняв її, побіг — і пір'їнка заспівала.

Почув Стрèпет спів своєї пір'їнки, прилетів до хлопчика й просить:

— Хлопчику, віддай мою співучу пір'їнку. Я не можу жити без пісні.

Повернув Сергійко Стрèпетові співучу пір'їнку.

Багато років прожив на світі чоловік, що виріс із маленького Сергійка. Часто він згадував Стрèпета, думав: **«У кожної людини є своя співуча пір'їнка. Нещасливий той, у кого такої пір'їнки немає».**



- Прочитай казку. Чи знаєш ти такого птаха?
- Як він співає? Із чим порівнюється його спів?
- Добери до слова **ДИВОВИЖНИЙ** синоніми й антонім.



**Поміркуйте разом** над виділеними реченнями. Як ви зрозуміли їх смисл?



## ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

### Знаю...

- ◆ Що означає слово *фантазія*?
- ◆ Хто написав казку «Співуча пір'їнка»?
- ◆ З якого вірша цей рядок: «*пише розчулений лісом*»?

### Розумію, можу пояснити...

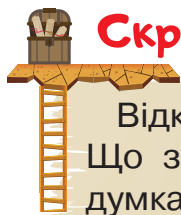
- ◆ Як ти зрозумів/зрозуміла назву розділу?
- ◆ Що об'єднує твори, які ти прочитав/прочитала в розділі?
- ◆ Як ти зрозумів/зрозуміла назву оповідання «Тут усе є...»?
- ◆ Що допомагало хлопчикові малювати різні вітри, а дівчинці розуміти настрій фортепіано?

### Вмію...

- ◆ Розрізнити тексти різних видів (художнє оповідання, казка, вірш).
- ◆ Визначити послідовність подій в оповіданні «Тут усе є...».
- ◆ Визначити головну думку казки «Співуча пір'їнка».
- ◆ Придумати ланцюжки римованих слів.

### Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Які вчинки персонажів прочитаних творів виявляли їхнє бажання щось створювати?
- ◆ Яким ти уявляєш Лиса з вірша «Ліс і Лис»? Про що би ти міг/могла прочитати в його вірші?
- ◆ Завдяки чому персонажі прочитаних творів зуміли у звичайному житті побачити незвичайне?
- ◆ Чи зацікавились однокласники й однокласниці твоїм колажем? Чому так вважаєш?



### Скринька очікувань

Відкрийте скриньку очікувань. Знайдіть свої записи. Що з очікувань справдилось, а що ні? Обміняйтеся думками про свої «книжкові» очікування на літо.



## ЗМІСТ

### ЗДРАСТУЙ, РІДНА ШКОЛО І МІЙ ТРЕТІЙ КЛАС!

<i>Максим Рильський</i> . Тиха, задумлива осінь спускається.....	5
<i>Ольга Морозова</i> . Перший день у школі .....	6
Як у Німеччині святкують початок навчального року.....	7
<i>Алла Коваль</i> . Знайомі незнайомці ( <i>Скорочено</i> ) .....	9
<i>Меган МакДоналд</i> . Джуді знайомиться з новим учителем ( <i>Уривок з повісті «Джуді Муді»</i> ).....	11
<i>Марія Манеру</i> . Шарлотта отримує... тринадцять балів!.....	14
<b>Медіавіконце: колаж «Наш клас»</b> .....	16

### БЕЗ СЛОВА НЕМАЄ МОВИ, А БЕЗ МОВИ – КНИГИ...

<i>Алла Коваль</i> . Наша мова ( <i>Скорочено</i> ) .....	20
<i>Нузет Умеров</i> . Диктант .....	24
<i>Любов Відута</i> . Незрозумілі слова .....	25
<i>Анатолій Качан</i> . Звертайся до словника .....	28
<i>Віктор Дацкевич</i> . Як з'явилася друкована книга .....	29
<b>Медіавіконце: Музей книги і друкарства</b> .....	32
<i>Олександр Єфімов</i> . «Друкар книг, перед тим не бачених» ( <i>Скорочено</i> ) .....	33
<i>Василь Сухомлинський</i> . Спляча книга .....	34
<i>Дмитро Павличко</i> . Соняшник .....	36
<i>Лідія Повх</i> . У бібліотеці .....	38

### ІЗ ДЖЕРЕЛ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

Кирило Кожум'яка ( <i>Українська народна казка</i> ).....	42
<b>Медіавіконце: мультфільми</b> .....	46
Вечірник, Полуночник і Світанок ( <i>Українська народна казка</i> ) ...	47
Три товариші ( <i>Українська народна пісня</i> ).....	52
Походження назви Переяслав ( <i>Легенда</i> ) .....	53
Прислів'я .....	56
Народні загадки .....	57
Скоромовки.....	58



## ЗДІЙСНИТЬСЯ ВСЕ!

<i>Василь Сухомлинський. Сонячний день узимку</i> . . . . .	61
<i>Ліна Костенко. Синички на снігу.</i> . . . . .	62
<i>Зірка Мензатюк. Новорічна пригода з відьмою</i> . . . . .	62
<i>Тетяна Череп-Пероганич. Колядка</i> . . . . .	65
<b>Медіавіконце: селфі</b> . . . . .	68
<i>Галина Малик. Грудень</i> . . . . .	70
<i>Марія Морозенко. Руде цуценятко і різдвяний ангел</i> . . . . .	71
<i>Мар'яна Савка. Запах Різдва</i> . . . . .	76
<i>Засівальна (З народного)</i> . . . . .	77
<i>Ірина Жиленко. Здійсниться все...</i> . . . . .	78

## ЯК НЕ ЛЮБИТЬ СВІЙ КРАЙ!

<i>Варвара Гринько. Рідний край</i> . . . . .	81
<i>Олекса Палійчук. Київ</i> . . . . .	81
<i>Дарина Телкова. Героям</i> . . . . .	82
<i>Максим Малолітко. Воїнові, який захищає Вітчизну.</i> . . . . .	82
<i>Оксана Кротюк. Наші скарби (Музей просто неба)</i> . . . . .	83
<i>Тетяна Щербаченко (Стус). Український лицар</i> . . . . .	85
<i>Наталка Поклад. Гарно жити у селі...</i> . . . . .	87
<i>Микола Вінграновський. Сама собою річка ця тече...</i> . . . . .	88
<i>Наталія Олійник. Гончарики з Опішного</i> . . . . .	88

## ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ. П'ЄСА-КАЗКА. БАЙКИ

<i>Валентин Бичко. Казка — вигадка...</i> . . . . .	93
<i>Анатолій Дімаров. Для чого людині серце</i> . . . . .	93
<i>Сашко Дерманський. Білячок.</i> . . . . .	98
<i>Джанні Родарі. Дорога, що нікуди не вела</i> . . . . .	104
<i>Наталія Осипчук. Стрімкий, як вітер (П'єса-казка)</i> . . . . .	108
<b>Медіавіконце: афіша вистави</b> . . . . .	116
<b>ВЕСЕЛЕ СЛОВО.</b> <i>Богдана Бойко. У театрі</i> . . . . .	117
<i>Леонід Глібов. Байки</i> . . . . .	118
<i>Лебідь, Щука і Рак</i> . . . . .	119
<i>Чиж та Голуб</i> . . . . .	120
<i>Анатолій Костецький. Добра порада (Байка)</i> . . . . .	121





## ПОЕЗІЇ ПРО ДИВОСВІТ ПРИРОДИ

<i>Любов Забашта. Дивосвіт, дивосвіт...</i>	124
<i>Тарас Шевченко. За сонцем хмаронька пливе...</i>	124
<i>Леся Українка. Плине білий човник...</i>	125
<i>Олександр Олесь. В небі жайворонки в'ються...</i>	126
<i>Микола Сингаївський. Волошкове поле</i>	127
<i>Дмитро Павличко. Дядько Дощ</i>	128
<i>Ліна Костенко. Шипшина важко віддає плоди...</i>	128
<i>Анатолій Качан. Розливається Дунай...</i>	129
<b>Медіавіконце: мініпроект — створення обкладинки книжки «Мій улюблений вірш»</b>	130

## ВСЕ ДОБРЕ ПЕРЕЙМАЙ, А НЕДОБРЕ — ВИПРАВЛЯЙ...

<i>Василь Сухомлинський. Красиві слова і красиве діло</i>	133
<i>Тетяна Майданович. Телефонна розмова</i>	134
<i>Нана Деменкова. Дружок і Образа. Я друзів не продаю</i>	135
<i>Надійка Гербіш. Різні культури (Уривок із книжки «Мене звати Мар'ям»)</i>	137
<i>Надія Кир'ян. Ми в цьому світі не самі...</i>	141
<i>Марко Вітлер. Кошеня пропало</i>	141
<i>Анатолій Костецький. Спішу додому</i>	143
<i>Пес, відомий на весь світ</i>	144
<b>ВЕСЕЛЕ СЛОВО. Оксана Сенатович. Балакуни</b>	146

## ІСКРИНКИ ТВОРЧОСТІ

<i>Володимир Коломієць. Ліс і Лис</i>	149
<b>Медіавіконце: мініпроект — колаж «Про мене»</b>	150
<i>Степан Жупанин. Намалюю вітер...</i>	151
<i>Валентина Ткаченко. Лісове коріння</i>	151
<i>Олександр Єфімов. Тут усе є...</i>	152
<i>Дорота Гельнер. Розмова з фортепіано</i>	154
<i>Василь Сухомлинський. Співуча пір'інка</i>	155

### Перевіряю

**свої досягнення** ..... 18, 40, 59, 79, 91, 122, 131, 147, 156

**Здобуваю інформацію з різних джерел** ..... 28, 32, 37, 51, 126

**Відповіді на загадки, вміщені у підручнику:** с. 57 — зорі; Сонце; небо, зорі, Місяць; сонячне світло; Земля; море; річка; сніг; кукурудза; квасоля; качка; кіт; гриб; сова; птах; с. 89 — гончар.

Навчальне видання

САВЧЕНКО Олександра Яківна

## Українська мова та читання

Підручник для 3 класу  
закладів загальної середньої освіти

(у 2-х частинах)

### Частина 2

(відповідно до Типової освітньої програми  
колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко)

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України*

Головний редактор *І. В. Красуцька*

Редактор *І. В. Красуцька*

Головний художник *І. П. Медведовська*

Технічний редактор *Е. А. Авраменко*

Коректори *С. В. Войтенко, Л. А. Еско*

Малюнки художниці **Олени Харченко**

*У підручнику використано малюнки*

*О. Шингур, Н. Котилевської,*

*світлини Т. Будкевич, І. Дворницької, С. Клименка, В. Соловійова,*

*матеріали сайтів Національної бібліотеки України для дітей ([www.chl.kiev.ua](http://www.chl.kiev.ua)),*

*«Весела абетка» ([www.abetka.ukrlife.org](http://www.abetka.ukrlife.org)), Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішні ([opishne-museum.gov.ua](http://opishne-museum.gov.ua)), фрагменти художніх робіт О. Андрущенко, В. Нізовцева, Т. Мартина, О. Шупляка, заставка дитячого телепроєкту каналу «Чернівецький промінь» (с. 68), світлини зі сторінки Центральної бібліотеки-філії для дітей №12 Хмельницької міської ЦБС (с. 69),*

*модерний герб Києва А. Єрмоленка (с. 81),*

*матеріали з книжок «Фонтан казок.*

*Сучасні українські казки» (упорядник І. Андрусяк) (Київ, 2019);*

*«Мене звати Мар'ям» (Харків, 2017);*

*а також ілюстрації з вільних інтернет-джерел (с. 4, 5, 11, 16, 17, 19, 31, 35, 41, 60, 62, 68, 71, 80, 89, 92, 93, 98, 104, 111, 123, 129, 132, 148, 154, 155)*

Формат 70x100 <sup>1</sup>/<sub>16</sub>. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 12,960 + 0,324 форзац.

Обл.-вид. арк. 11,50 + 0,55 форзац.

Зам. №

Наклад 154 436 пр.

**ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»**

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру  
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції»

Серія ДК № 4918 від 17.06.2015 р.

Адреса видавництва: вул. Миколи Шепелева, 2, м. Київ, 03061

**Віддруковано**

ТОВ «ПЕТ»

61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 17

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників і

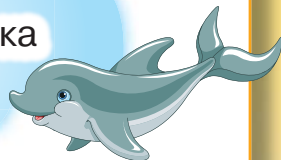
розповсюджувачів видавничої продукції

серія ДК № 6847 від 19.07.2019 р.

## ЛІТЕРАТУРНІ ТВОРИ:



- казки
- п'єса-казка
- байки



**МЕДІАВІКОНЦЕ:**  
афіша вистави

## ПОЕЗІЇ ПРО ДИВОСВІТ ПРИРОДИ

Любов Забашта

Дивосвіт, дивосвіт...  
хто придумав оцей світ?



**МЕДІАВІКОНЦЕ:**  
мініпроект — створення  
обкладинки книжки



## ВСЕ ДОБРЕ ПЕРЕЙМАЙ, А НЕДОБРЕ — ВИПРАВЛЯЙ...



Які почуття людей об'єднують,  
а які — роз'єднують?

слухаємо

читаємо

розуміємо

взаємодіємо

шукаємо і оцінюємо  
інформацію

інсценізуємо  
прочитане

створюємо  
власні тексти

пізнаємо  
світ емоцій,  
почуттів

досліджуємо  
різні види текстів

## ЯК НЕ ЛЮБИТЬ СВІЙ КРАЙ!



Варвара Гринько  
Прикрашай, шануй свій край,  
дім свій — Батьківщину.



## ІСКРИНКИ ТВОРЧОСТІ



Василь Сухомлинський:  
«Не загуби свою співучу пір'інку».



**МЕДІАВІКОНЦЕ:**  
мініпроект — колаж «Про мене»



ISBN 978-966-991-019-6



9 789669 910196